

הישיבה המאה-וחמישים-וחמש של הכנסת השישית

יום שלישי, י"ח אדר א' תשכ"ז (28 פברואר 1967)

ירושלים, הכנסת, שעה 16.02

א. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

- היו"ר ד. נצר: אני מתכבדת לפתוח את ישיבת הכנסת. ראשונה נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.
- סגן מזכיר הכנסת א. צידון: ברשות היושבת-ראש, הנני מתכבד להודיע כי היום הונח על שולחן הכנסת לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה, חוק תקציבי השירותים הדתיים היהודיים (תיקון מס' 2), תשכ"ז—1967.
- כן הונחו על שולחן הכנסת מסקנות ועדת הכלכלה בענין תכנית החומש של תה"ל.
- הונחה גם חוברת על פעולות משרד התיירות — לקראת הדיון בתקציב.

ב. שאלות ותשובות

היום — היא ביטול הרשיון להפצת הסרט על ידי המועצה לביקורת סרטים ומחזות, בתוקף סמכויותיה.

היו"ר ד. נצר: נשמע עתה שאלות ותשובות.

ג. ד. מובן כי בתנאים אלה, כאשר החוק הוא כפי שהוא היום, אין המשטרה יכולה לפעול בשטח זה. אין ספק כי בעל בית הקולנוע, הקופאי והסדרנים, כל אלה צריכים היו לנקוט בצעדים סבירים כדי למנוע כניסתם של צעירים להצגות "מוגבלות", אולם המציאות, כפי שאנו יודעים, שונה. אנב, אין גם להתעלם מאחריותם של ההורים; במקרים רבים מבקר צעירים בהצגות "מוגבלות" בידיעת הוריהם ולעתים אף בלתי יודעים.

א. מניעת כניסתם של צעירים להצגות קולנוע המיועדות למבוגרים בלבד

חברת הכנסת ט. סנהדראי שאלה את שר המשטרה ביום ז' בטבת תשכ"ז (20 בדצמבר 1966):

בהתאם לחוק נאסר על צעירים מתחת לגיל 16 לחזות בסרטים מסויימים שהצנזורה קבעה אותם למוגבלים והתירה לראותם רק לבני 16 ומעלה. נודמנתי בבתי קולנוע שונים והתברר לי שבסרטים כגון אלה מבקרים צעירים רבים שגילם למטה מגיל 16.

אודה לכבודו אם יואיל להשיבני:

א. הידועה לו העובדה הנ"ל?

ב. אם כן — האם מחובת המשטרה לדאוג לשמירת החוק הזה?

ג. מה עושה המשטרה למניעת ביקור צעירים למטה מגיל 16 לסרטים מוגבלים לגיל 16 ומעלה?

ד. מה בדעת משרדך לעשות כדי להגביר את שמירת החוק הזה כדי שלא יוטל?

שר המשטרה א. ששון:

א. כן. העובדה ידועה למשטרה.

ב. הגבלת סרטים מסויימים להקרנה בפני מבוגרים בלבד נקבעת על ידי המועצה לביקורת סרטים ומחזות (המכונה צנזורה), כתנאי לרשיון שניתן למפיץ הסרט. מסתבר איפוא, שצעיר המבקר בהצגה המוגבלת למבוגרים, כשבידו כרטיס וכאשר מרשים לו להיכנס — וזה המצב העובדתי כיום — אינו עובר שום עבירה וממילא אין למשטרה סמכות לפעול נגדו.

יתרה מזו. אפילו תתפוס ההנחה שבעל בית קולנוע המציג סרט "מוגבל" בפני צעירים, עובר עבירה — ואין זה כלל בטוח שאמנם כן — כי גם אז אין על עבירה כזאת סנקציה עונשית ואין בידי השוטרים, מבחינת החוק, אפשרות מעשית לפעול נגדו. האפשרות המעשית היחידה למנוע הק"ר

רנת סרטים "מוגבלים" בפני צעירים — כפי שהחוק מנוסח נגדו.

1. מה עשתה המשטרה כדי למנוע את מקרה הרצח האחרון לאחר שבמהומות הקודמות נפלו ארבעה קרבנות?

2. מה עשתה המשטרה כדי למנוע צבירת נשק על-ידי חושבים בכפר-כנא המעורבים בסכסוכים הנ"ל?

שר המשטרה א. ששון:

עם היכנסי לתפקידי הנוכחי עקבתי מקרוב אחרי מאמצי המשטרה להשכנת השלום בכפר-כנא.

אני מציין תוך קורת-רוח, כי מאמציה אלה של משטרת

רשאי הוא להוציא את האוויר ואת השסתומים מצמיגיהם כדי למנוע המשך נהיגתם תוך הסרת ההוראה האמורה.

אף מקרים אלה לא נכללים במספר הנ"ל. נוסף על אכיפת החוק מקיימת משטרת ישראל שיתוף פעולה הדוק עם משרד החינוך, עם המועצה הלאומית למניעת תאונות, עם בתיספר, עם תנועות נוער ועוד, כדי להחזיר ברוכבי האופניים הצעיריים את תחושת הצורך בשמירת כללי החוק והזהירות וכדי להעמידם על הסכנה הצפונה באי-שמירתם.

5. ביצוע החוק והתקנות למניעת רעש וזיהום אוויר

חברת-הכנסת ט. סנהדראי שאלה את שר המשטרה ביום ח' בשבט תשכ"ז (19 בינואר 1967):

הכנסת העבירה לפני שנים מספר חוק למניעת רעש וזיהום אוויר, הידוע בשם חוק כנוביץ. זמן רב חלף עד ששרי הפנים והבריאות תיקנו תקנות לביצוע החוק.

עתה, משהותקנו התקנות, היה מקום להניח שהן תכונה כיאות. לצערנו מתברר עתה מסקר שנערך בתל-אביב, שזיהום האוויר בעיר זו הגיע לדרגה גבוהה מאד ומדאיגה.

אודה לך אם תשיבני:

א. כיצד מבצעת המשטרה את שמירת החוק הדורש מניעת זיהום אוויר ומניעת רעש?

ב. מה בדעתך לעשות כדי להגדיל ולהגביר את ביצוע החוק והתקנות הנ"ל?

שר-המשטרה א. ששון:

א. בתשובתי לשאלתו של חבר-הכנסת יוסף תמיר בעניין זה, מסרתי ביום 13 בפברואר 1967 מעל במה זו נתונים מספריים מלאים על היקף פעולותיה של המשטרה באכיפת חוק כנוביץ.

ב. ברצוני לציין, כי בעיית זיהום האוויר היא מורכבת וקשה. הנה טוענים שמנועי הדיזל מיושנים ומשומשים ויש צורך להחליפם; יש אומרים כי הדלק (סולר) הוא מאיכות נמוכה ולא מוזקק די הצורך, ונוסף על אלה יש מפעלי תעשייה המזהמים את האוויר.

אגב, בעיה זו אינה מיוחדת לתל-אביב ואף לא לארצנו, אלא כל כרכי העולם מתנסים בה ומתקשים למצוא לה פתרון; וספק אם יש לה בכלל פתרון בעידן התיעוש והתפתחות הכרך.

על כל פנים, לא יהיה זה מעשי ולא נכון לדרוש פתרון לבעיה זו על ידי פעולות משטרתיות בלבד.

מובן כי משטרת ישראל תמשיך למלא את המוטל עליה בחוק כנוביץ, לפי לוח עדיפויות תפקידיה, אשר נקבעו בהתאם לאפשרויותיה המעשיות ולפי צורכי הציבור.

6. שמירה על הסדר בהצגות

חברת-הכנסת ט. סנהדראי שאלה את שר המשטרה ביום ח' בשבט תשכ"ז (19 בינואר 1967):

קראתי בחדרה את הקטע "בשיחות מעריב" מיום 2 בינואר 1967 על ההתפרעויות המבישות של בני נוער בהצגת "אותלו" ב"הבימה".

אנחנו עדים לשערוריות נשנות מסוג זה בכל מקום ציבורי, שבהן על-פי רוב אין המשטרה מתערבת.

אודה לך אם תשיבני:

א. באילו פעולות נוקטת המשטרה כנגד הבריונות וההשתוללויות של בני נוער במקום ציבורי?

ישראל, אם כי בצנעה נעשו, נשאו פרי טוב והביאו ליד הצלחה.

כידוע, החזירו שתי המשפחות היריבות את הנשק שהיה ברשותם, ערכו "סולחה" כדת וכדין, ואין לי אלא להביע את תקוותי כי השלום ישורר במקום לאורך ימים.

3. הפצת חוברת הקרויה "כל בדיחות אשכול"

חברת-הכנסת פ. זוארץ שאל את שר המשטרה ביום ו' בשבט תשכ"ז (17 בינואר 1967):

בסוף השבוע שעבר, בהיותי בתחנה המרכזית בתל-אביב, ראיתי ילדים בני 10–12 המכריזים על חוברת "כל בדיחות אשכול" למכירה בתצי לירה. נכנסתי לתחנת המשטרה בתחנה המרכזית והערתי את תשומת לבו של השוטר התורן לכך, והוא ענה לי שהוא התקשר כבר עם הממונים עליו והם הודיעו לו שהאיסור על הפצת חוברת זו בוטל.

אני מתכבד לשאול את כבוד השר:

א. הנוהן הדבר שהחברת מותרת להפצה?

ב. אם כן — מהו הנימוק לכך?

ג. ואם לא — איך ניתן להפיץ "ספרות" זו, ובמיוחד כשהדבר נעשה על-ידי ילדים בגיל הנ"ל?

שר-המשטרה א. ששון:

א. אין חוק אשר יאסור הפצה חריפנית של חוברת, אם היא מופצת על פי החוק.

ב. נכון כי במקרה זה נעברה עבירה, על ידי כך שלא צויין בחוברת שם בית הדפוס, אולם הואיל והעבירה הייתה טכנית בלבד, הוחלט, לאחר שיקול, שלא לנקוט הפעם בצעדים כלפי מפיצייה.

4. הגברת הפיקוח על רוכבי אופניים

חברת-הכנסת י. תמיר שאלה את שר המשטרה ביום ו' בשבט תשכ"ז (17 בינואר 1967):

אודה לכבוד השר אם ישיבני:

1. כמה נפגעי תאונות דרכים היו ב-1966 מבין רוכבי האופניים?

2. מה עושה המשטרה כדי להגביר את הביקורת והפיקוח על רוכבי האופניים שמפירים כללי התנועה, כגון רכיבה בצמתים שלא בהתאם לסמיני התאורה, חוסר מחזירי-אור אחוריים, ציוד-בלימה פגום וכיוצא בזה?

שר-המשטרה א. ששון:

לשאלה 1: בשנת 1966 נפגעו בתאונות דרכים 1063 ירכבי אופניים, מהם 19 נהרגו, 165 נפצעו פצעים קשים, ו-879 נפצעו פצעים קלים.

לשאלה 2: משטרת ישראל מקיימת פיקוח מתמיד על רוכבי אופניים ופעולתה זו הוגברה במיוחד בזמן האחרון. עדות לכך תשמש העובדה, כי בשנת 1966 נרשמו 8315 דו"חות על עבירות תעבורה שנעברו על ידי רוכבי אופניים. במספר זה לא כלולות עשרות אלפי אזהרות, בהן הוזהרו בעיקר ילדים ונערים; לעתים קרובות מסתפקת המשטרה בהפסקת העבירה על ידי הוצאת האוויר מגלגלי האופניים, על פי סמכויות התנועה לה בתקנה 113 מתקנות התעבורה בדרכים, תשכ"א—1961, האומרת "מצא שוטר אופניים שרוכב בים עליהם תוך הפרת הוראות שהותקנו על פי הפקודה,

פשע מאורגן כאן? נאמרו הדברים דלהלן: "בינתיים פורסמו ידיעות שלפיהן נמכר חלק ניכר מילדים אלה להורים מאמצים בארצות-הברית, וכמובן בלי ידיעת הוריהם".

כבוד השר מתבקש להשיב:

1. הנוכח הוא שבשנת 1949, נלקחו ילדי עולים מתימן, ממחנות העולים בראש-העין ובעין-שמר, כתוצאה משיתוף פעולה בין עובדי מחלקת הקליטה של הסוכנות היהודית לבין יהודי מחוץ-לארץ הנמצא כעת בארצות-הברית, ונמכרו להורים חשוכי ילדים בארצות-הברית?
2. האם הובאו לידיעת כבוד השר שמות ומספר ילדים אלה וגם מקום מגוריהם?
3. האם נתבקש האינטרפול לחקור בדבר?
4. האם נפתחה חקירה משטרתית לאיתור מבצעי פשע חטיפת ילדים אלה?

שר-המשטרה א. ששון:

הממשלה, בישיבתה ביום כ"א בכסלו תשכ"ז — 4 בדצמבר 1966, החליטה למנות ועדה אשר תחקור את התלונות השונות על היעדרם של ילדי תימן. בעקבות החלטה זו של הממשלה מינו שר המשפטים ושר המשטרה ועדת חקירה, שחבריה הם: יוסף בהלול, פרקליט מחוז חיפה; ראובן מינקובסקי, רב-פקד, המטה הארצי של משטרת ישראל. הוועדה החלה בפעולתה לפני כחודש, ועד לסיום עבודתה וקבלת ממצאיה אין ביכולתי לענות על השאלות המוצגות. בטוחני כי בעל השאלות הנכבד יסכים עמי בעניין זה.

9. נתונים על סוכנויות דואר וטלפונים ציבוריים בכפרים הערביים

חבר-הכנסת ש. מיקוניס שאל את שר הדואר ביום י"ד בשבט תשכ"ז (25 בינואר 1967):

אודה לכבוד השר אם יואיל להשיבני:

- א. מהו מספר הכפרים הערביים ומה מספר אוכלוסייתם, בהם אין סוכנות דואר או טלפון ציבורי?
- ב. מה הן תכניות משרדו כדי להבטיח שבכל כפר תהיה סוכנות דואר וטלפון ציבורי?

שר-הדואר י. ישעיהו-שרעבי:

א. סוכנויות דואר ישנן ב-29 כפרים ערביים ועוד כ-30 כפרים קטנים לרשת של דואר נע. בכלל אין סוכנויות הדואר מוקמות לפי סקטורים עדתיים או דתיים, אלא לפי מידת הזדקקותם של תושבי מקום כלשהו לשירותי הדואר. ישנם בארץ מאות ישובים כפריים, ובכללם כ-35 כפרים ערביים, שבהם אין סוכנות דואר, משום שהזדקקות תושביהם לשירותי דואר אינה מצדיקה קיומם של סניף דואר או אפילו סוכנות דואר. אף-על-פי-כן קיימת חלוקת דואר סדירה בכל הכפרים הערביים, כולל מרכזי הבדואים, שלשם מגיע הדואר באמצעות דוורים נעים.

אשר לטלפונים ציבוריים — 42 כפרים ערביים קטנים לרשת הטלפון הארצי; ברובם משמש המכשיר את הצרכים החיוניים של אוכלוסיית המקום. ישנם עוד 7 כפרים שהצענו להם טלפונים, אך הם לא נענו להצעתנו.

ב. בדענו לפתוח 15 סוכנויות דואר נוספות בכפרים ערביים ולצרף 10 כפרים נוספים לרשת הדואר-נע. כן עומדים אנו להתקין בזמן הקרוב ביותר טלפונים ציבוריים בבקא-אל-גרייה, טירה, כפר יסיע ושפרעם, ואולי בעוד כמה כפרים נוספים. כן נפנה ל-15 כפרים ערביים במגמה לקשרם אל רשת הטלפון הארצי.

ב. מה בדעת המשטרה לעשות כדי לסלק נגע זה מן הארץ?

שר-המשטרה א. ששון:

א. בעלת השאלות הנכבדה איננה ממצה את המצב העובדתי כאשר היא טוענת כי "אנחנו עדים לשערוריות נש-נות מסוג זה בכל מקום ציבורי, שבהן על-פי רוב אין המשטרה מתערבת". שכן ההיפך הוא נכון. המשטרה מפעילה, בערים הגדולות, חוליות מיוחדות שתפקידן לבקר בבתי קול-נוע ולוודא כי ההצגות מתקיימות ללא הפרעה. אולם החוליות האלה לא מופעלות בבתי התיאטרונים, היות ובהם לא היו עד כה הפרעות מצד הקהל. המקרה הזה של הפרעה בהצגת "אותלו" ב"הבימה", שעליו עומדת בעלת השאלות, הגו תופעה בודדת. אנכי, למשטרה נודע על התקרית מן העיתונות, ואילו הודיעה הנהלת "הבימה" למשטרה בעת התקרית, כי אז היתה מופיעה מיד.

ב. המשטרה תמשיך בפעולותיה בבתי הקולנוע, ולא נראה לי, בשלב זה, כי יש צדקה להרחיב את הפעולות האלה גם על בתי התיאטרונים.

7. מקרים של הטבעת כרזות על

שטרות כסף

חבר-הכנסת א. אבנרי שאל את שר המשטרה ביום י"ד בשבט תשכ"ז (25 בינואר 1967):

בגליון "העולם הזה" מספר 1533 (מיום 18 בינואר 1967) נתפרסמה כתבה בה נאמר כי מופצים עתה בשוק שטרות כסף בני לירה אחת כשעליהן מוטבעות בחותמת כרזות כגון: "80% מהנפטרים מנותחים ומנוולים, ולא באים בשלמות לקבר ישראל", "יהודים, הצילו עד היכן הגענו?".

כפי שנאמר בכתבה, הטבעת החותמות מהווה עבירה על החוק. בצמוד לכתבה גם מופיע תצלום של שטר בן לירה, עליו מופיעה חותמת מהסוג הנ"ל.

שאלותי הן:

1. האם נערכה חקירה כלשהי עליידי המשטרה לבירור האחראים לביצוע המעשים הנ"ל?
2. אם נערכה חקירה — (א) מה היו ממצאיה? (ב) האם נקטו בצעדים כלשהם כנגד האחראים לביצוע המעשים, ואם כן — אילו?
3. אם לא נערכה חקירה — מדוע לא?

שר-המשטרה א. ששון:

לשאלה 1: מספר שטרות, מוטבעים בחותמת כמתואר בשאלות, הועברו למשטרה על ידי בנק ישראל. המעשה מהחוק, לכאורה, עבירה על סעיף 353 של פקודת החוק הפ"ל, 1936, האומד: "מי שביודעין מטשטש או קורע או חותך או מקלקל בדרך אחרת כל שטר כסף שהוא הילך חוקי בישראל, יאשם בעוון ויהא צפוי למאסר שלוש חודשים או לקנס של מאה לירות או לשני העונשים הללו כאחד". על כן פתחה המשטרה בחקירה.

לשאלה 2: עד כה לא נתגלו חשודים במעשה זה וחקירת המשטרה עדיין נמשכת.

8. חקירה בעניין היעדרם של ילדי עולים מתימן

חבר-הכנסת ש. כהן-צידון שאל את שר המשטרה ביום י"ד בשבט תשכ"ז (25 בינואר 1967):

"בידיעות אחרונות", בכתבה בחתימת שלמה נקדימון, על אודות פרשת היעדרם של ילדי תימן, תחת הכותרת "האומנם

לשימוש בשפה העברית — דבר שהצריך שינוי יסודי במבנה הטכני של המכשיר.

מדיניות המשרד היא לבסס את שירות הטלקס על צמצום גמור במספר הדגמים; על ידי כך תישמר הסטנדרטיזציה של הציוד ותתאפשר תחזוקה טכנית ומשקית יעילה. וכך אמנם נהוג במרבית בתי הדואר בעולם.

איני רואה איפוא כל סיבה כלכלית או טכנית שתצדיק את השיקול של מעבר לדגם נוסף.

12. עיכובים בתיקון קו הטלפון של בית-הספר "הלל" באור-יהודה

חבר-הכנסת מ. בן-פורת שאל את שר הדואר ביום ה' באדר א' תשכ"ז (15 בפברואר 1967):

בטלפון מספר 751504, השייך לבית-הספר "הלל" שבתחום אור-יהודה, חל קלקול והוא פסק לפעול ביום 29 בינואר 1967. פנייתו של מנהל בית-הספר למספר 16 לא זכתה למענה. כשפנה לטלפון מספר 227277, נאמר לו שעוברת הקלקול ידועה להם והוא יתוקן. ביום 6 בפברואר 1967 פנה מנהל בית-הספר בכתב למנהל הדואר והטלפון במחוז תל-אביב ונאמר לו, כי "תלונתו הועברה למשרד המהנדס ואם ירצה השם יקבל תשובה". הטלפון נשאר מקולקל עד היום 13 בפברואר 1967.

אודה לשר על תשובתו:

1. האם העובדות נכונות?

2. האם קיים פיקוח על קצב התיקונים במחוז תל-אביב?

3. מה הם הצעדים שכבוד השר נוקט לייעול שירותי הטלפון?

שר-הדואר י. ישעיהו שרעבי:

לשאלה 1: מניו הטלפון מס' 751504 — בית-הספר "הלל" באור-יהודה — הודיע לדואר על הקלקול ביום 30 בינואר אחר-הצהרים. בו בערב של אותו יום בדקו טכנאי הדואר בדיקה ראשונה את הציוד המשרת טלפון זה, ונתברר להם שהקלקול נגרם על ידי מצבו הבלתי-תקין של הקו. למרבה הצער נתקלו הטכנאים בקשיים לתקן את הקו, המתמשך לאורך קילומטר וחצי על פני קרקע בוצית, בגלל תנאי הקרקע ומזג האוויר. התיקון הצריך גיוסם של ענפי עצים לכל אורכו של הקו, והדבר בוצע רק עם שיפור מזג האוויר. התיקון הסופי בוצע ביום 12 בפברואר, ומאז פועל הטלפון כתקנו.

יתר על כן, בשנה הקרובה נבטל כליל את טור העמודים הנושא קו זה, והמנויים יקבלו אז את הקשר באמצעות קו תת-קרקעי חדש.

עם זאת ברצוני להודיע לשואל הנכבד, שאני בודק את נסיבות המקרה הנראה לי יוצא דופן, ובמידה שיתברר שהיתה אפשרות לקצר את הזמן שבו סבל המנוי מחוסר קשר, אנקוט אמצעים למניעת הישנותם של מקרים כגון אלה בעתיד.

לשאלות 2—3: קיים פיקוח קפדני על כל עבודות התי-

קונים בתל-אביב, כבכל מקום אחר בארץ.

נוסף לפיקוח על פעולות טכנאי התיקונים, עומד משרד הדואר להכנים, בקיץ הקרוב, אוטומציה בשירות התיקונים "16", דבר שיקדם את השירות למנויים במידה ניכרת.

10. העלאת תעריף תאי הדואר

חבר-הכנסת ש. לורנץ שאל את שר הדואר ביום כ"א בשבט תשכ"ז (1 בפברואר 1967):

לפי ידיעה שנתפרסמה בעתון "ידיעות אחרונות" מיום ז' בטבת שנה זו, העלה משרד הדואר את התשלום בעד תיבות הדואר ב-150%, דהיינו מ'4 לירות ל-10 לירות.

הנני מתכבד לשאול:

1. האם הידיעה הנ"ל נכונה?

2. אם כן — איך מזדהה ההחלטה הנ"ל עם מדיניותה המוצהרת של הממשלה לא להעלות תשלומים בעד שירותים ומסים למיניהם, לרגל המיתון?

3. היות וברור שתיבות הדואר, שהן שירות עצמי, מקילות על עבודת הדוורים, האם לא חושש שר הדואר שמס' פר המשתמשים בתיבות דואר יירד, ובכל אופן לא יעלה, לרגל ההתייקרות הנ"ל — דבר שיגרום עבודה נוספת מיותרת ובלתי-קונסטרוקטיבית לעובדי הדואר?

שר-הדואר י. ישעיהו שרעבי:

1—2. הידיעה שעליה הסתמך השואל הנכבד מתכוונת, כפי הנראה, לשינויים שחלו בתעריפי הדואר בסוף שנת הכס' פים הקודמת, אשר אושרו על-ידי הכנסת ואושרו כחוק.

בשנת הכספים הנוכחית, ההולכת ומתקרבת לקצה, לא חל שום שינוי בתעריף תאי הדואר וממילא לא היתה שום חריגה ממדיניותה המוצהרת של הממשלה.

נראה שהשואל הנכבד בא להזכירנו שגם בשאלות "מפטירין כדאשתקד".

אוסף, כי שינוי התעריף של תאי דואר נעשה אשתקד לאחר שלא חל בו שינוי במשך שלוש-עשרה שנה. התעריף הקודם היה 7 לירות ולא 4 לירות, והועלה ל-10 לירות. שיעור ההעלאה הוא איפוא כ'43% ולא כ'150%.

3. ברור השם, לא ירד מספר המשתמשים בתיבות הדואר, ואין מקום לשום חשש.

11. סיבת השימוש בדגמים של טלפרינטר מתוצרת גרמניה

חבר-הכנסת ג. האונזר שאל את שר הדואר ביום כ"ח בשבט תשכ"ז (8 בפברואר 1967):

נמסר לי כי אין הדואר מוכן להתקין מכשירי טלקס למבקשים אלא אך ורק מתוצרת גרמניה.

לאור האמור אבקש את כבוד השר להשיבני:

1. האם נכון הדבר?

2. היש בדעת השר לנקוט בצעדים כלשהם לשינוי המצב — במקרה שהתשובה לשאלתי הראשונה תהיה חיובית?

שר-הדואר י. ישעיהו שרעבי:

בכספי השילומים הובאו לארץ שני דגמים של טלפרינטר מתוצרת גרמנית לשם פיתוח רשת הטלקס הארצית והביין-לאומית של ישראל. משרד הדואר ממשיך להשתמש בדגמים אלה בגלל איכותם המעולה ומחרים הסביר, וכן משום שהיצרנים הגרמנים גילו רצון ותושיה בהתאמת המכשיר גם

ג. חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (מס' 10), תשכ"ז—1967 *

(קריאה שנייה וקריאה שלישית)

היו"ר ד. נצר:

הכנסת תעבור לסעיף ד' של סדר-היום: חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (מס' 10), תשכ"ז—1967, קריאה שנייה ושלישית. אבקש את יושב-ראש ועדת הכספים להביא את החוק.

היו"ר ד. נצר:

אנחנו עוברים להצבעה.

הצבעה

סעיף 1 נתקבל.

היו"ר ד. נצר:

כעת אעמיד את החוק להצבעה בקריאה שלישית.

הצבעה

חוק לתיקון פקודת מס הכנסה (מס' 10), תשכ"ז—1967, נתקבל.

היו"ר ד. נצר:

החוק נתקבל על-ידי הכנסת.

ישראל קרגמן (יו"ר ועדת הכספים):
פה אחד.

היו"ר ד. נצר:

לא היו "נגד", והחוק נתקבל על-ידי הכנסת.

ישראל קרגמן (יו"ר ועדת הכספים):

גברתי היושב-ראש, כנסת נכבדה. הנוי מתכבד להביא לכנסת לקריאה שנייה ושלישית את החוק לתיקון פקודת מס הכנסה (מס' 10), תשכ"ז—1967, אשר בחוברת הכחולה סימן כתיקון מספר 11.

כידוע, משכורתו של נשיא המדינה פטורה ממס הכנסה על-פי סעיף 9(1) לפקודת מס הכנסה. סעיף זה בפקודה קובע: פטורים ממס — (1) משכורתו של נשיא המדינה. הצעת התיקון היא שבסעיף 9 לפקודת מס הכנסה, במקום פסקה (1) יבוא: "משכורתו של נשיא המדינה והגימלה המשתלמת לו או לשאיירו על-פי סעיף 16 לחוק יסוד: נשיא המדינה".

הצעת חוק זו אני מביא על דעת ועדת הכספים ללא הסתייגויות, ואני מבקש, גברתי היושב-ראש, להעמיד אותה להצבעה.

ד. חוק התקציב לשנת 1967/68, תשכ"ז—1967

(המשך הדיון)

היו"ר ד. נצר:

אנחנו עוברים לסעיף ב'(2) של סדר-היום: דיון על תקציב משרד הפיתוח. אני מתכבד להזמין לדוכן את סגן שר הפי-
תוח אשר ימסור סקירה על פעולות משרדו.

סגן שר הפיתוח י. שערי:

גברתי היושב-ראש, כנסת נכבדה. השנה, בהגיע שעת האמת בשביל משק המדינה, עת נסגור גלי אינפלציה שכיסו וחיפו על הכל, נתגלו פגמים וליקויים ונחשפו כשלו-נות של הרבה מפעלים ומסודות, ביניהם גם של חברות ממשלתיות. הדבר גרם לזעזוע ציבורי ואף הועלתה השא-
לה: היש תקנה למצב זה ומה?

משרד הפיתוח, כמשרד הממונה על כמה מן המפעלים הממלכתיים הגדולים ביותר, צריך היה בראש וראשונה להקי-
דוש את מאמציו להבראת החברות הכפופות לו ולביסוסן, ויחד עם זאת לא להרפות ידיים וכחשבה מהצבת יעדים נוספים לפיתוח אוצרות הטבע והתעשיות הקשורות בהם, כדי לנצל את הפוטנציאל הטבעי והאנושי המצוי במדינה ולרתום אותם להרמת תרומתם להשגת העצמאות הכלכלית. משרד הפיתוח היה מצווה איפוא לשנות את המציאות הקיימת, ובאותה העת לחכנן חתירה לשלבים גבוהים יותר של ייצור כימי ושל פיתוח מקורות האנרגיה.

צויון, כי המיתון במשק לא השפיע על היקף פעילות הכלכלית של החברות לניצול אוצרות הטבע. הייצור, בכלל זה חשמל, גדל בשנת 1966 ב-26% לעומת השנה הקודמת (346 מיליון לירות לעומת 320 מיליון ב-1965); הייצור גדל אף הוא, ב-22% (32.3 מיליון דולר ב-1966

לעומת 26.8 מיליון בשנה הקודמת). באותו הזמן חלה ירידה קלה במספר המועסקים, דבר המצביע על התקומות ביעול הייצור והעבודה. רק בחברת החשמל הואט קצב הגידול בצריכת החשמל; הצריכה המסחרית גדלה ב-14% במקום 18% בשנה הקודמת, ובתעשייה — ב-6% במקום 10%.

התרכזנו איפוא בשנה שעברה — שר הפיתוח, מר משה קול, עבדכם הנאמן והנהלת המשרד — בבעיות עיקריות אלה: א. ריאורגניזציה של המשרד וגיבוש תפקי-
דיו, יצירת מכשירים ומציאות אנשים מתאימים לכך. ב. הבראת החברות הכפופות למשרד וגיבוש פתרונות — לכל מפעל לפי אופיו, בעיותיו ואפשרויותיו — להבטחת רווחיות סבירה בעתיד. ג. עיבוד תכנית להרחבת המפעלים ו'ניצול מקסימלי של אוצרות הטבע שלנו. ד. טיפול בבעיות מיוחדות, כמו שיווק והובלה, שנתגלו כנקודות תורפה וחולשה של ענף המכרות והמחצבים. ה. הקמת חברות ליצוא ידע בתחומים שבהם עוסק המשרד.

תקציב השנה הבאה עומד בסימן של קימוצים בתקציב הרגיל ושל גידול בתקציב הפיתוח. סעיף מחצבים ומכרות הוגדל מ-33 מיליון לירות ל-37.8 מיליון לירות כשההש-
קעה הממשית באלה תגדל פי שלושה. פירוש הדבר הוא שכמה מפעלים, כגון מכרות נחושת תמנע וחברת החשמל, מסוגלים לגייס כסף בכוחותיהם שלהם. לדעתי, ראוייה מגמה זו לציון ולעידוד. בסעיף החשמל, הקצבת הממשלה עלתה מ-5.5 מיליון לירות ל-23 מיליון לירות, כשההשקעה הממשית תהיה כ-100 מיליון לירות. בחיפוש נפט תשקיע הממשלה 15 מיליון לירות.

במחירי הגפירת בעולם, וזאת הודות להגדלת הפריץ. במקום כריית 500,000 טון עפרה בשנת 1964/65, מעבדת החברה כעת קרוב למיליון טון לשנה. החברה הגדילה במשך ארבע השנים האחרונות את תפוקת מיתקני הייצור בעיבוד העסי"רה ב-223% ובייצור נחושת נקיה ב-29%, והקדימה בשנתיים את תכנית ההרחבה הודות לשכלולים שהוכנסו בתהליכי הייצור. עובדות אלה מצביעות על כושרה של ההנהלה ועל מסירותם של העובדים שהביאו להגברת יעילות הייצור. רוב השקעות הסרק שהיו בעבר כבר כוסו על-ידי הרווחים ונמחקו ככוחות עצמיים של החברה. היצוא, לפי הערכת החברה, יגיע בשנת 1966/67 ל-12.5 מיליון דולר במקום 8.2 מיליון דולר בשנה שעברה.

בכימיקלים ופוספטים הפרדנו בין המאזן של הצפון והדרום. הריאורגניזציה הפיננסית והארגונית בצפון נתנה אותותיה, ובמקום הפסד של 4 מיליון לירות בשנת 1964/65, תסיים החברה את פעילותה בשנת 1966/67 ברווח של מיליון לירות לערך. רווח זה מהווה שיעור של 14% ביחס להון המניות שהוא כיום 29.6 מיליון לירות לאחר הרה"ארגון. הוא יכול היה להיות גדול יותר אילמלא יצאו הליקויים ומלחי פלאור הכרוך בהפסדים גבוהים. מועצת המנהלים עומדת על הכראת ענפים אלה או סגירתם. מצבת העובדים יציבה באחוזונה: 860 איש, אם כי גדלו הייצור וערך המכירות.

לעומת זאת, גרם המפעל בדרום (אורון) להפסדים. במחצית 1966/67 היה הפסד של 3.4 מיליון לירות, והנה"ח הוא שבחשבון שנתי יאזנו רווחי הצפון את הפסדי הדרום, אך לדעת יש לראות את שני המפעלים כפועלים בנפרד. עלי לציין כי הרה"ארגון הפיננסי והמינהלי נעשה רק לגבי הצפון. מצבו הקשה של הדרום הוא תוצאה של שוק הקונים בשוקי הפוספטים, אך בעיקר של הליקויים שנתגלו בתנור הקליה החדש, מבחינת איכות תוצרתו ומבחינת כמותה. בעיית האיכות היא הקובעת.

הנני שמח להודיע לחברי הכנסת שבחדוש האחרון, לאחר שהנהלת המפעל, המנדסיה ופועליה השקיעו מאמצים רבים, עלי ביום, כנראה, להתגבר על ליקויי התנור. בהפעלת התנור באורון נתעוררו שלוש בעיות: א. טיב התוצרת (לקבל תוצרת מעל ל-34% תחמוצת זרחן); ב. היקף הייצור (נקודת האזיון בתנור היא מעל 600,000 טון לשנה); ג. התאמת כל שדות הפוספטים באורון לקליה, זאת אומרת הגדלת הרזרבות. תקופת ההרצה נמשכה מעל לשנה — ונוס מספר שיטות ייצור כדי להתגבר על הליקויים. בזמן האחרון הושג: א. טיב תוצרת — מעל ל-35% תחמוצת זרחן; ב. היקף ייצור של 600,000 טון לשנה, שאפשר גם להגדילו; ג. נוס שדות שונים — ובהצלחה. כל זה הושג על-ידי הכנה מקדמת של חומר ההנהלה לתנור. היה צורך להתקין מיתקן מיוחד להכנת החומר לתנור. בזה עוד לא נפתרו בעיות הדרום. בעיקר בגלל בעיות השיווק וכן הוצאות ההון הרובצות על המפעל. על כל פנים, כעת יכול המפעל בדרום להכין תכנית מסחרית לשנת 1967/68 אשר תידון במועצת המנהלים.

גם חברת החשמל הגיעה בשנת 1965/66 לגבול שבין רווח להפסד. בעיית אי-התאמת התעריפים שלא הועלו במשך ארבע שנים להוצאות הייצור שעלו אף עליה העסיקה את הממשלה וכמובן גם את הציבור. עלי להודיע כי ההחלטה לאפשר לחברה הכנסה נוספת של 12.5 מיליון לירות על-ידי תיקון התעריפים, ומתן סיצוי על ידי האוצר בעד הפיגור שחל בהעלאת התעריפים, וכן

לשאלות אשר יעסיקונו בשנה הבאה, בנוסף על אלה שצינתי — אתיחס בסוף דברי.

ריאורגניזציה של המשרד. — משרד הפיתוח, מבחינת מנגנונו, הוא משרד קטן, אך הוא ממונה על המפעלים הממ"כתיים הגדולים ביותר, ולכן הוא זקוק לצוות מוכשר המסוגל לפעול ביעילות, לעקוב אחרי הנעשה בחברות, לתכנן ולבחון את התכניות להתפתחות עתידה. לאחר שאוישו המשרות הבכירות הפנויות, עיבדה הנהלת המשרד מבנה ארגוני חדש המגדיר את התפקידים והסמכויות, דבר שיביא למניעת כפילות ובזבוז ויצירת תנאים לעבודת צוות. פעלנו לחיזוק כוח התכנון והפיקוח על החברות, הבדיקה של תכניות חדשות והטיפול בשיווק. אני משוכנע כי צוות זה חש באחריות המוטלת עליו ובתקוות שתולים בו.

נעשית ריאורגניזציה של המכון הגיאולוגי, הפועל כיחידה במשרד הפיתוח, למען שפר את פעולתו מבחינה מינהלית, הבעיה היא איך להתאים את המכון הגיאולוגי ואת "תעשיית מחצבי ישראל" כדי שישדרתו את כלל מפעלי הפיתוח לפי התכניות שהותו.

שיפור הרווחיות של מפעלי הפיתוח. — האתגר העיקרי שעמד בשנה שעברה לפני משרד הפיתוח, ועורו עומד לפניו, הוא הכראת החברות והעלאתן על דרך של רווחיות נאותה.

חברי הכנסת, בנאום התקציב של שנת 1966/67, ביום 16 במאי 1966, ציינו שהמצב מבחינה זו אינו משביע רצון. עמדי או במיוחד על הפרובלמטיות של החברות לניצול אוצרות הטבע, אשר ככל שהן מייצאות יותר, הן מוגנות פחות מפני התייקרויות מקומיות של שכר, חומרים ושירותים, כגון ההובלה, ורווחיותן יורדת. מצד שני, צריך לזכור שגם החשמל וגם הרשמים הנמכרים בארץ, מתרים נקבע על-ידי הממשלה, בעוד שהשליטה על ההתייקרות הכללית במשק אינה בידי הנהלות המפעלים.

הרבה בעיות ו"צרות" פקדו אותנו בשנה שעברה: סכסוך בבעיית הסכרים במפעלי ים המלח; הפיתוח המסחרי של מכרות האשלג בקנדה שהוריד את מחירי האשלג; מחיקת 32 מיליון לירות בכימיקלים ופוספטים וריאורגניזציה פיננסית, טכנית וארגונית; תנור הקליה באורון, שהושקע בו כ-40 מיליון לירות איכזב מבחינת האיכות והכמות שבתוצרתו; המיתקן החדש ב"חריסית וחול זך" ליד מצפה רמון, שאמנם עבר בהצלחה את ההרצה המכנית, טרם נמצא שוק לתוצרתו; ההפסדים הגדלים והולכים במפעלי תובלה; ירידה בתכולת הנחושת במכרה בתמנע ומחסור בחומצה גפריתית; תעריפי החשמל לא התאימו עוד למצבי אור. למרות זאת, שנת 1966/67 עומדת בסימן התקדמות ועליה על דרך שיש בה פתרון לבעיות הרווחיות של חברות אחרות: במכרות תמנע, בכימיקלים ופוספטים (צפון), במס"עלי ים המלח ובחברת החשמל.

המאזן החצי-שנתי ליום 30 ספטמבר 1966, זאת אומ"ר, לשנה שעוד לא נסתיימה — של מכרות נחושת תמנע מראה על רווח של 4.4 מיליון לירות, בעוד שהרווח של כל שנת 1965/66 הגיע ל-5.1 מיליון לירות; בכימיקלים ופוספטים (צפון) הגיע הרווח ל-2 מיליון לירות, בעוד שב-1965/66 לא היה כל רווח. בחברת החשמל הגיע הרווח במחצית השנה ל-3.3 מיליון לירות.

חברי הכנסת, מקובל לראות ברווחי תמנע תוצאה של קווינוקטורה במחירים בעולם. אך תמנע הצליחה להגדיל השנה את הרווח למרות ירידת תכולת הנחושת בעפרה, ירידת המחירים הבינ-לאומיים של נחושת ועליה תלולה

הסכר בכוחות ישראליים, ועד כה הושלם בהצלחה קטע באורך של 1.5 ק"מ. יש לציין את התושיה ורוח העבורי דה שהראו ההנהלה והעובדים. יצאו האשגל של חברת מכעלי ים המלח גיע בשנת 1966/67 לחצי מיליון טון לערך, לעומת 358 אלף טון בשנה שעברה, זאת אומרת, הכנסה של 17 מיליון דולר לעומת 14.5 מיליון דולר בשנה הקודמת (בחשבון ההכנסה אני כולל גם ברומידיים). השנה נמצאת החברה בגבול שבין רווח והפסד, וקבלת מסקנות הוועדה שציינתי תבטיח לה רווח מינימלי. החברה בודקת עתה באופן מעשי את האפשרות לעבור מן השימוש בכלור אל השימוש בחומצת מלח לייצור ברומ, דבר שיוזר באופן ניכר את הוצאות הייצור.

לעומת זה טרם התגברנו על הקשיים במפעלי תובלה ובחריסית וחול זך. בעיית הרווחיות של מפעלי תובלה כיום היא קשה. התעריפים הקיימים אינם מכסים את הוצאות הייצור של החברה, מספר המועסקים גדול מדי, הרכב אינו מנוצל כראוי, מבנה השכר אינו מותאם למשימת החברה, אשר הולכת וצוברת הפסדים גדולים משנה לשנה. אם את שנת 1964/65 סימנה החברה בהפסד של 628 אלף לירות, גדל ההפסד בשנת 1965/66 והגיע ל-1.967 מיליון לירות, אם כוללים פחת מתאים, וההפסד למחר צית השנה הנוכחית הוא 888 אלף לירות. התכנה לא חידשה במשך שנתיים את צי המשאיות שלה, המגיע עתה ל-110 משאיות, ומפעילה גם משאיות בעלות ותק של יותר מעשר שנים, דבר המגדיל את הוצאות האחזקה במידה ניכרת. כיום אין בתכנית להוסיף משאיות חדשות עקב הצימצום בהובלות בכלל, ובקווים בפרט, וכן בגלל האפשרות להוביל באמצעות מובילים אחרים במחיר מוזל, לרגל האבטלה השוררת בשוק המשאיות. גם החברה מצדה פעלה בכיוון זה והקטינה למשל את מספר המועסקים מ-362 איש בחודש אפריל 1966 ל-309 כיום, ירידה ב-15% בקירוב. החברה מחפשת גם דרכים להוזלת הוצאות האחזקה, להקטנת זמן השהיית המשאיות במוסך ולעילול נוסף של המגננון.

במסגרת הריאורגניזציה הוחלף מנהל החברה. כן יבוס משרדיה שבתל-אביב וירוכזו בבאר-שבע. לפי הנתונים היועיים כיום, גיע קו הרכבת בשנת 1968 לאורון. התכנית להובלת אשלג מסדום למלי הים התיכון ברחפת או בצניור, קיצור הקווים עליידי העברת יצוא המחצבים מחיפה למלח אשדוד, ואי-הודאות בדבר הגדלת היצוא דרך נמל אילת, מצמצמים את פעולתם העתידה של מפעלי תובלה. מאידך גיסא, אם יתגשמו התכניות למפעלים חדשים של טוספטים כנגב, הנדונות כעת במשרד, עשויה להיווצר תעסוקה נוספת להובלת מטריות. מפעלי תובלה עובדים כעת תהליך של ייעול, וצריכים להגיע להובלת תקינה וזולה בין מפעלי הייצור ומיתקני הטעינה במגלים. לצערנו, גם מצב רווחיותה של חברת חריסית וחול זך כנבא אינו משיבץ רצון. תנור הקליה להשבתת החרסית עלה כ-15 מיליון לירות, במקום 6.2 מיליון כמתוכנן. בינתיים טרם נמצא שוק בחוץ-לארץ למוצר העיקרי שהחברה מייצרת — חריסית קלוייה דמוית צור.

הדרך להבראת החברות. — למרות הישגיו שחל בשנת 1966 ברוב מפעלי הפיתוח, עומדת בכל חריסית בעיית היעילות, הניהול והרווחיות בחברות הממשלתיות. בעיה זו טרם מצאה את פתרונה אף בארצות מפותחות יותר; כיצד למוזג דינמיות, כושר-התחרות ורווחיות, עם אחריות כלפי הציבור ושירות אינטרסים של כלל המשק,

המשימה שקיבלה החברה על עצמה לקמן בהוצאותיה כ-10 מיליון לירות, נתנו אותותיהן, וכאמור, המחצית הראשונה של שנת 1966/67 הסתיימה ברווח של 3.3 מיליון לירות.

מהי התרומה שתרמה החברה ועובדיה לשיפור מצבה? — 3,600,000 לירות נחסכו עליידי חייית עבודות ודחיית קבלת 116 עובדים חדשים; 1,700,000 לירות נחסכו עליידי צמצום השעות הנוספות; 750,000 לירות נחסכו עליידי פטורי 93 עובדים ונשירה טבעית של 100 עובדים שלא הוחלפו; 940,000 לירות נחסכו בסעיפי התחבורה; 1,440,000 לירות נחסכו עליידי צמצום בהוצאות, כגון הקטנת האשגל, צמצום הכיבודים והצריכה בחומרי משרד שונים, סלפונים וכו'; 1,500,000 לירות נחסכו עליידי אית-שלום תוספת היוקר ביולי 1966.

מועצת המנהלים של חברת החשמל סיכמה שיש לשנות את הנוהל הקיים בדבר מחיר החשמל לעובדי החברה. העניין נמצא בדיון עם נציגות העובדים ויש להצטרף שדך כה טרם סוכם. אני תקווה כי בימים אלה נגיע לפתרון מוסכם גם בעניין זה. לעומת זה רצוני להביע את הערכתי לנוכחות העובדים לוותר על חלק מהעלאת השכר לשנת 1967. עליה סוכם קודם לכן. הדבר מוכיח רגש אחריות כלפי משק החברה והמדינה.

אך אין זה הכל. בנוסף על בעיות השכר ומחיר הדלק נאבקת החברה ביוקר המימון. הערך נטו של נכסי החברה ליום 31 במרס 1966 מסתכם בכ-678 מיליון לירות; מזה כ-270 מיליון לירות או 40% במימון עצמי של החברה, 408 מיליון לירות או 60% במימון על-ידי הון הלוואות, כמחצית מכספי המדינה וכמחצית מן הציבור. על הלוואותיה לזמן ארוך, המסתכמות ב-390 מיליון לירות בערך, משלמת החברה ריבית ממוצעת של 12% לשנה. הנבונה הרבה יותר מן המקובל בעולם. אף אם נביא בחשבון ששער הריבית אצלנו גבוה יותר מאשר באירופה או בארצות-הברית, גם אז שער הריבית בשביל חברת החשמל גבוה מדי. מן ההכרח למצוא פתרון לבעיות מימון השקעות החברה בדרך של העלאת רווחיותה, כדי שאפשר יהיה לשלם דיבידנד על ההון הרגיל בשיעור של 8%—10% לשנה. במצב זה אולי תוכל החברה למכור לציבור מניות במקום איגרות-חוב צמודות.

אם כי מחירי החשמל בארץ נמוכים לעומת מחירי החשמל בעולם — ורק בימים אלה מתפרסם מחקר מטעם אגודת האינג'ינרים והארכיטקטים המוכיח זאת — והחברה הגיעה ליעילות גבוהה בהתקנת תחנות-כוח בארץ, עד כדי כך שההשקעה לכל קילוואט משתווה יפה עם ההשקעות בתחנות-כוח זרות בחוץ-לארץ, ברור שיעילות היא תהליך מתמיד ולא מעשה חד-פעמי. לכן החליט משרד המיתון להזמין חוות-הידע מחברה בחוץ-לארץ, בין השאר על: סוג תחנות-הכוח והדרושות, הדרך האופטימלית לטייפול בבעיות השיא; הדרך לחיסול בעיות תחנות-הכוח המיושנות; תכנון האספקה והחלוקה; מדיניות התעריפים; ארגון המכירה והגביה; המבנה הארגוני של החברה ויעדי לוח מנעד כוח-האדם; תכנון המחקר והפיתוח, וכדומה.

גם במפעלי ים המלח נדמה לנו כי נעלה על דרך-האמצע עליידי תכנית ההרחבה והמלצות הוועדה שבראשותה עמד ת. המלצות אלה באות להבטיח גם אפשרות של תשלום דיבידנד מינימלי בתקופת המעבר עד 1970, כשיגיע הייצור למיליון טון בשנה. על תכנית ההרחבה אעמוד בשלב מאוחר יותר. נציין כי מסתמנת אפשרות של גמר אטימת

חוח נאלצה בשנה שעברה לנקוט צעדים כאלה, והנסיון מוכיח כי חילופי מנהלים בכמה מפעלים נתנו תוצאות טובות. עם זאת, עלי להרים על גס את המסירות ואת התמיכה שהראו אותם המנהלים שמפעליהם כבר עלו על דרך ההכרעה או אלה שבהם מושקעים עתה מאמצים רבים כדי לבססם.

(ב) הבעיה השניה היא בעיית מועצת המנהלים. הוברר שמועצות המנהלים לעתים ממלאות תפקיד של "חותמת גומי" כלפי ההנהלה. יש לדאוג כי יותר עניינים יובאו לפני מועצות המנהלים ויימסרו להכרעתן. רצוי שהרכב המועצות האלה יהיה מעורב — סקודי הממשלה, אנשי ציבור ועסקנים ואנשי מדע, ושחבריהם יהיו פנויים די הצורך ומוכנים ללמוד את בעיות החברות ולעקוב אחרי הנעשה בהן. היושב־ראש צריך להקדיש זמן רב יותר להתוויית המדיניות ולפיקוח. כדי לחזק את מועצות המנהלים ואת הקשר בינם ובין המשרד הנהיג משרד הפיתוח, בתיאום עם רשות החברות, חברים בשכר במרצות המנהלים, שעבודתם היא השתתפות במועצות של כמה חברות. כן מקפיד המשרד על ישיבות תכופות וסדירות של מועצות המנהלים או הוועד הפועל של החברה.

(ג) הבעיה השלישית היא הפיקוח. במשרד הפיתוח פועלת יחידת פיקוח טובה. הונהג דיווח חודשי שוטף ואחיד של החברות ואזון חצי־שנתי, שיאפשרו מעקב צמוד אחרי ההתפתחות האמיתית שלהן. המגמה היא להגיע למאזן תלת־חודשי.

(ד) בדיקה מוקדמת יסודית יותר של תכניות ההשקעות. הבאנו מחוץ־לארץ מומחה לבדיקת פרויקטים, שעלה בהודמנות זו ארצה, ואשר יחד עם צוות כלכלנים ומהנדסים יוכל לתת לנו הערכה בדוקה יותר של כדאיות ההשקעות, כדי למנוע ככל האפשר חזרה על שגיאות העבר.

(ה) תוקם יחידה לייעול, שתטפל באופן שוטף בייעול, באמצעה היא או על־ידי הזמנת מומחים לייעול מן הארץ או מחוץ־לארץ.

(ו) מחקר, הובלה ושיווק. משרד הפיתוח מקדיש תשומת־לב מיוחדת לטיפול באותם השירותים היכולים להויל במדיה ניכרת את הוצאות החברות או להויל להן בהתקדמותן, כגון מחקר, הובלה ושיווק. שלושת הגורמים הללו ממלאים תפקיד מכריע בניצול מחצבים ובהבטחת רווחיותם, ועוד ארזיב את הדיבור עליהם בנפרד.

אך כפי שאמרתי אין די באמצעים אלה. יש צורך באמיצות שבמדיניות. יש צורך שהממשלה, הכנסת ודעת־הקהל, יגיעו למדיניות נכונה ולגישה מפותחת כלפי החברות הממשלתיות. אי־אפשר לראות בהן שירותים סוציאליים ולדרוש מהן רווחים עסקיים.

מה הם האמצעים שבמדיניות?

(א) יש להפריד בין ההשקעות הדרושות מבחינה עסקית וההוצאות הנדרשות כדי למלא משימות ממלכתיות. אין לכפות על החברות פעולות בלתי־משקיות. אם נעשה הדבר, על הממשלה לשאת בהוצאותיהן, כפי שהייתה עושה זאת גם כלפי משק פרטי אילו היו דורשים ממנו פעולות בלתי־משקיות. עירוב בין שני התחומים גורם גם הפסדים, גם דמורליזציה של ההנהלה והעובדים וגם פיקורת ציבור רית שלעתיים היא מוצדקת, כשמדובר בניהול רע, אך לעתים היא מוטעית, כשסיבות ההפסדים נעוצות במדיניות שנכפתה על החברה. אם חברה מכרות תחומת, למשל, יכולה לבצע עבודה מסוימת בכוחותיה היא ובמחיר נמוך,

כיצד להיות עצמאיים בפעולות ויחד עם זאת נתונים לפי קוח ממשלתי; כיצד לגייס כוחות ניהול מעולים ולמרות זאת לא לחרוג מגבולות השכר של עובדי ציבור. כל אלה הן בעיות שבהן מתלבטות החברות הממשלתיות בכל הארצות הדמוקרטיות.

להבדיל מחברות פרטיות, שבהן מתרחש הכל בתוך ידירות המפעל ובמשרדיו, יושבות החברות הממשלתיות בחלון ראווה. כל החלטה על השקעה חדשה, שיקוליה ונימוקיה, מועלים לדיון פומבי, יש הכרח לקבל אישור מן הממשלה, מועדת הכספים ומן הכנסת. כל העלאת מחיר היא נושא לוויכוח ציבורי; הזמנת ציוד יכולה להיות נושא לפולמוס עיתונאי. כל כשילון מתגלה. החברה הממלית חייבת לא רק להגיע לתוצאות טובות, היא נדרשת גם להסביר את צעדיה לציבור ולשכנעו בנכונותם. מן החברה הממשלתית תובעים שתיתן שירות לציבור, תמלא משימות ממלכתיות, תקנה ציוד בארץ גם אם הוא יקר יותר, אך אם כתוצאה מכך היא מפסידה — מתרעמים עליה. רוחות קרות נושבות עתה כלפי המשק הציבורי כתוצאה מכשלונות העבר. אין אני סבור שהכרח הוא שחברה ציבורית תהיה כושלת ובלתי־יעילה, אם כי משימותיה קשות יותר ואין בה אותו האלמנט של עונש על כשילון, המתבטא בהפסד ההון העצמי. כפי שקיים הדבר בחברה פרטית.

החברות הממשלתיות כמו בארץ בתחומים שאחרים לא יכלו או לא רצו לפעול בהם. ההכרח הוליד אותן ולא האידאולוגיה. דבר זה חל בוודאי על חברות לניצול אוצרות הטבע והחשמל הנמצאות בתחום משרד הפיתוח. אלו הן חברות תשתית, שאת תוצאות פעולתן אי־אפשר לשפוט לפי מאזן של שנה אחת, אלא אולי של דור אחד. במידה שיש גורמים אחרים, פרטיים או ציבוריים, המרונים לעשות את המלאכה, יש לאפשר להם זאת ואף לעודדם לכך. לולא היוזמה הממשלתית בתחום ניצול אוצרות הטבע ובנין התשתית, לא היינו יכולים להניח יסודות לקיום בסיס תעשייתי מסותה, שברובו, בדרך הטבע, אינו ממשלתי.

מה עושה משרד הפיתוח ומה עוד צריך לעשות כדי להעמיד חברות אלו על רגליהן, חברות שהושקע בהן סכום של 1.3 מיליארד ל"י (ככל החברות הממשלתיות הושקעו כ־7 מיליארד ל"י)? האמצעים לכך נחלקים לשניים: א. אדמיניסטרטיביים וארגוניים; ב. מדיניים.

האמצעים האדמיניסטרטיביים לביסוס החברות. —

(א) הבעיה הראשונה והראשית היא בעיית הניהול. חברה ממשלתית אי־אפשר לנהלה ולא צריך לנהלה ממשל רדי הממשלה. ברם, חסרה לנו שכבה של מנהלים בעלי מסורת ונסיון, וזו אי־אפשר ליצור במחיידי. אחד מראשי הכלכלה הבריטית אמר שעשרה מיליון לירות שטרלינג אפשר להרוויח ביומיים, אבל כדי "לייצר" עשרה מנהלים דרושות עשר שנים. אכן, ידע טכנולוגי אפשר לקנות ולייבא, לא כן ניהול. הוא צריך לצמוח מקרקע המציאות העצמית. אך גם המשק הפרטי אינו מבורך בהרבה מנהלים טובים ואינו יכול לשמש קרקע יניקה למשק הממליתי, ומה גם שתנאי השכר במשק הממשלתי אינם מעודדים מעבר לשירות ציבורי. לכן נהפך צה"ל למשתלה של מנהלים שעברו בשירותם בצבא הקבע בית־ספר טוב למיני הול, משמעת, סדר וארגון, אך לא תמיד לניהול עסקי. ברם, הכרח הוא להגדיר יותר את אחריות המנהל — אם כי להלכה היא קבועה בפקודת החברות. מנהל שנכשל חייב לשאת בתוצאות ניהולו, וללכת. הנהלת משרד הפי-

עידוד זה להינתן בראש וראשונה לתעשיות יצוא מובקות. מפעלי הפיתוח, כמפעלי יצוא, זקוקים לעצירת עליית הוצאות היצוא, ואף להורדתן, יותר מכל ענף אחר. אחרת הם ייעצרו, כי יוצאו משוק העולם. זאת שומה על הכל להבין ולהביא בחשבון, ההנהלות והעובדים, ההסתדרות וכל הגורמים אשר יד להם בקביעת מדיניות השכר.

המחקר. — משרד הפיתוח נתן את דעתו במיוחד, בשנה החולפת, לשלושה גורמי-עזר שהשפעתם רבה על התפתחות מפעלי הפיתוח ועל הרווחיות שלהם: המחקר, ההובלה והשיוק.

בידי משרד הפיתוח ארבעה מכוני מחקר: המכון הגיאולוגי, המכון למחקרי נפט וגיאופיסיקה, תעשיות מחצבי ישראל והנדסת התפלה לישראל (תהליך ורחיו). כן הוא משתתף במרכז למחקר שימושי תעשייתי המוקם בקריית הטכניון ומקיים מועצה לפיתוח דשנים, האוספת ידע על הייצור והשימוש בדשנים בעולם, קושרת קשרים מדעיים בין-לאומיים ומנהלת פעולת הסברה על תעשיית הדשנים הישראלית.

גילוי שדה הפוספטים בעלי טיב מעולה במכתש הקטן נתאפשר הודות לעבודה גיאולוגית רצופה של חשיפת מרבץ צים חדשים בכל תחומי הנגב. לאחרונה נתגלו גם מרבצי פוספטים בעלי טיב מעולה של 26% תחמוצת הזרחן באזור עין יהב, בנוסף על שדות הפוספט הידועים שם, ושבהם מתעניינת כעת חברה אמריקנית. אנו ממשיכים גם במחקרי שדה של מרבצי נחושת, ברזל ושיש.

בשנת התקציב הבאה יגדל תקציב המחקרים הישיר באמצעות המשרד מ-7.7 מיליון לירות ל-8.2 מיליון לירות. הגדלו במיוחד את התקציבים המיועדים למחקרים תעשייתיים, הן במסגרת תקציבי המחקר והתכנון והן על-ידי הגדלה ניכרת של תקציב תעשיות מחצבי ישראל, החב"ר, הות, המכונים והמשרד יגיעו ביחד לתקציב מחקר של כ-11 מיליון לירות.

סעיף תקציבי חדש מכון לחקר את השימוש של דשנים חדשים במעבדות הטכניון ומכון וולקני, הרחבנו את תחומי הפעולה של חברת "הנדסת התפלה מי ים", הניצבת כיום מול בעיות יישום תוצאות המחקר ההנדסי. התקציב לנושא זה כולל הקצבה מיוחדת בסך 300 000 לירות למחקר ההנדס ורחיו, בהתאם להמלצות של ועדה מקצועית.

למחקרים הגיאולוגיים והגיאופיסיים גילוי מקורות חדשים של נפט הוקצב סך 2.9 מיליון לירות, בנוסף על העבודות שתבצע החברה בשביל חברות הנפט, באופן שהיה קף הכללי עשוי להגיע ל-4.5 מיליון לירות. שיעור הגדלת ההשתתפות בהוצאות ובפרוספקציה, לשיפור ופיתוח של תהליכים, כגון ייצור ברזל באמצעות חומצת מלח, לבדיקת שימושים של מוצרים חדשים, דומה לשיעור גידול תקציב הפיתוח של כלל ענף המכרות והתעשייה הכימית המסונפת אליה, כלומר כ-20%. מצב ענינים זה אינו מניח את הדעת, ואנו מחפשים דרכים להוסיף ולעודד את החשיבה היוצרת של המדענים שלנו, לפיתוח רעיונות למוצרים ותהליכים חדשים.

תכנון המחקר צריך לעמוד לפני המהנה. עתה עורכים את התכנון מה לפתח לאחר שתשובת ערד תהיה לעובדה קיימת. יתר על כן, הבעיה העיקרית של המחקר המדעי שלנו היא שאינו קשור די הצורך לסביבה ולצרכינו הכלכליים. אין תוצאות המחקר מוזרמות במידה מספקת לצרכים המיוחדים של ארגון ואין המשק וצרכניו מפעילים די את המחקר ומעלים לפניו שאלות לפתרון. המצב טוב

אין לכפות עליה העסקת קבלן שיעשה זאת במקומה, ואינו נכנס כעת לשאלת הציוד — שאת הצורך בייבוא תבדוק הרשות המוסמכת בעזרת ועדה מיוחדת שנתמנה למטרה זו. אי-אפשר לדרוש מחברת החשמל שחשלה בעד ציוד מתוצרת הארץ מחיר כפול, ושאחר-כך גם תתן רווחים. יחד עם זאת, עלי להרגיש שכל החברות הממשלתיות מצוות על שימוש מקסימלי בתוצר מקומי.

(ב) יש לאפשר לחברות הממשלתיות לקבל מחירים ריאליים בעד תוצרתן. דבר זה חל על דשנים או על חשמל. אין להמשיך לפי הכלל: לכו ותסבסדו זה את זה. על החב"ר האלה להיות רווחיות, לא לסמוך אחרים ולא להיות סמוכות על שולחן אחרים. במידה שהממשלה מעוניינת בתמיכה בענפים שונים, ויש לכך בוודאי הצדקה, עליה לעשות זאת במישרים.

(ג) יש לתת לחברות הפיתוח אותם היתרונות והעדיפות כמו למפעלים הפרטיים או ההסתדרותיים המוקמים באזורי פיתוח. לא אחת שמעתי את הטענה: למה לממשלה לתת עידוד לעצמה — כדי ללכת לאזורי פיתוח? די שתחליט ותלך. התשובה היא: מפני שבאזורים אלה הוצאות ההקמה, הייצור וההובלה הן גבוהות יותר, שכר העבודה גבוה יותר, השירותים יקרים יותר והמרחק מנמלי הארץ רב יותר. זה חל על מפעלים פרטיים, ההסתדרותיים וממשלתיים במידה שווה. אומרים: חברות ממשלתיות מתקיימות מן התקציב. טעות היא. הן צריכות להיות לפי המאזן. התקציב מספק להן רק הון השקעות, שהן צריכות לשלם בעדו. אם הוחלט לתת מענק להולכים לאזורי פיתוח, כדי להזיל את הון ההשקעות, לפצות על יוקר העבודה, השירותים וההובלה, — צורך זה קיים לגבי מפעלי הפיתוח הממשלתיים במידה לא פחותה מלגבי מפעלים אחרים. אסור לחזור בכל פעם על מיבצעי מחיקות של חובות או של הון בחברות הממשלתיות. אם יעמידו אותן מלכתחילה בתנאים שווים עם כל משקיעי הון ההולכים לאזורי פיתוח, יונברו הסיכויים שיוכלו לעמוד על רגליהן ולא יהיה צורך בתמיכה בדיעבד.

(ד) מדיניות יצוא ומדיניות שכר, אלה הם שני גורמים המשפיעים השפעה מכרעת על המפעלים הכסופים למשרד הפיתוח. מקובל לחשוב מפעלים ממשלתיים כמפעלים מוגר-פוליטיים שאינם חייבים לעמוד בהתחרות. פרט לחברת החשמל, דווקא החברות הממשלתיות של מכרות ומחצבים הן חברות העומדות בהתחרות בשוקי חוץ, ללא כל סובסידיה, תמיכה או הגנה (רק באחרונה הן נהנות מן התמריצים שניתנו ליצוא). יתר על כן: אם הוצאות הייצור עולות — והן עלו אף עלו בשנים האחרונות —, אין ביכולתן לפצות את עצמן על-ידי השוק הפנימי. יוצא שהיתרון למשק, המתבטא ביצוא של 90% עד 100% מן התפוקה בערך מוסף גבוה שבין 65%—75%, מהווה חסרון למפעל.

ומכאן לבעיות השכר. מפעלי הפיתוח אינם יכולים לנהל מדיניות שכר מותאמת לשוקי חוץ-לארץ, כי מדיניות השכר היא ארצית ואין בידם לשנותה. שכר העבודה עלה בארבע השנים האחרונות ביותר מ-50%, אך המחירים בחוץ-לארץ נשארו יציבים ואף ירדו. מפעלי הפיתוח שילמו בעד השירותים ובעד הציוד שקנו בארץ מחירים שעלו והאמירו, אך שוקי חוץ לא סיצו אותם על כך. לכן, כמפעלי ים המלח, למשל, הרווח הצפוי של 10 מיליון ל"י לשנה זו נאכל על-ידי עליית השכר מעל למצופה (4 מיליון ל"י). עליית הוצאות ההובלה (4 מיליון ל"י) מעל למשוער ועוד 2 מיליון ל"י נוספו בהוצאות אחרות, כמו פחת מוגדל כתוצאה מהגדלת ההשקעה.

המסקנה היא: במידה שהיצוא זקוק לתמריצים, צריך

תכניות הפיתוח המיידיות. — ועכשיו אני רוצה לעבור לתכניות הפיתוח המיידיות ולתכניות הפיתוח לטווח ארוך. מה שמאפיין את מפעלי הפיתוח, הוא שיש להם תכניות פיתוח לטווח ארוך, ושכל הרחבה, חוץ מחשמל, מכונות ליצוא. ההשקעה הכללית בשנה הבאה במפעלי הפיתוח תהיה בסך 167 מיליון לירות לערך (לעומת 130 מיליון לירות בשנה שעברה), והיא תבוא מתקציב המדינה, מאמצעים עצמיים, מאגרות חוב והלוואות וכדומה.

חברת החשמל. — בגלל אורך הזמן של הקמת תחנות כוח, צריכה החברה לערוך תחזיות לתקופות, שהקצרות בהן הן של שלוש שנים.

כדי לתת תשובה לביקוש ההולך וגדל לחשמל, מס' תיימת עתה הקמת תחנות הכוח חיפה ג' בהשקעה הנאמדת בסך 110 מיליון לירות לערך. התחנה מורכבת משתי יחידות של 141 מגוואט כל אחת, שהראשונה מהן הופעלה לפני כמה ימים, והשנייה תופעל בסוף 1967. השנה תגיע איפוא יכולת הייצור המותקנת בכל הארץ למיליון קילוואט, והרשת הארצית תושלם עד אילת.

גם לאחר התקנת שתי היחידות בחיפה ג' לא תהיה עדיין רזרבה מספקת בתחנות הכוח, ומן ההכרח להתקין עד אמצע שנת 1971 שתי יחידות נוספות ברידינג ד' בכוש של 428 מגוואט ובהשקעה של 165 מיליון לירות לערך. מלבד זאת יושקעו סכומים גדולים במערכת האספקה והח' לוקה, בבנייה, ציוד נייד וכו'. תקופת הבניה נאמדת בשלוש עד ארבע שנים.

עוד. — התשלובת הכימית בערד היא המפתח לפיתוח התעשייה הכימית מתעשייה של מתצבים לתעשייה של מוצריים כימיים מורכבים יותר. הקמתה נשתתה זמן רב מדי. אך מוטב לבדוק בדיקה יסודית יותר את הצד הטכני ואת הצד הכלכלי, ולהימנע מצעדים מוטעים. בינתיים הוברר ששני התהליכים הטכנולוגיים, שנסב עליהם הוויכוח לגבי ייצור תומצת מלה, פועלים שניהם גם יחד, והבעיה היא — איזה תהליך כדאי יותר מבחינה כלכלית. הדבר יוכרע בקרוב ואז אפשר יהיה להתחיל בהקמה. לפני התחלת הבנייה צוע יובא הנושא כולו לדיון מחודש לפני ועדת השרים לענייני כלכלה.

מבצעים עתה תכנון ומחקר כלליים ומפורטים כהכנה להקמת המפעל ועומדים לבצע עבודות ההכנה והתשתית (חיבור המקום לרשת החשמל, מים, רכבת, סלילת כביש). בשנה הראשונה נאמדת ההשקעה ב-20 מיליון לירות לערך. מפעל התשלובת מיועד לייצר כ-150,000 טון חומצה זרחית, 40,000 טון דו-סידן זרחתי ו-95,000 טון מגנזיה. התשלובת כולה תעלה כ-150 מיליון לירות, וערך היצוא נאמד ב-23 מיליון דולר לשנה. זה מפעל עצום, הדורש תכנון ובחינת הברירה הכלכלית האופטימלית למפעל עצמו ולמשק המדינה. אך כאמור, טרם הסתיימו הבירורים הכלליים עם השותפים לגבי בחינה זו.

מכרות נחושת תמנע. — עקב רווחיותו של המפעל הוחלט להכפיל את תפוקתו בהשקעה של 25 מיליון לירות לערך. לשם כך מוקם עכשיו מיתקן לחומצה גופריתית בהשקעה של 3.4 מיליון לירות, שהוא חיוני לתהליך הייצור. בוצע גם סקר גיאולוגי אשר גילה רזרבות של כ-20 מיליון טון עפרה. מבוצעות עבודות נרחבות לפיתוח המכרה הפתוח והרחקת מיליוני מטרים מעוקבים של אדמת סחף.

החברה מתכננת פיתוח מכרה תת-קרקעי חדש תוך בניית ארובה אנכית (Shaft) עד לעומק של 300 מטר לשם ניצול הרזרבות הנמצאות בחלק הדרומי של המרבץ

מעט יותר בתחום מכוני המחקר של משרד הפיתוח, אך למרות זאת טרם הגענו לקשר אירגוני ומתמיד בין מכוני המחקר ומפעלי הפיתוח. קשר בין יוצר התהליכים והמוצר יום החדשים ובין הגורם המסוגל ליישם אותם, ובכיוון ההפוך, קשר בין המפעל ובין הצרכן המפעיל את המחקר. את הקשר הזה נצטרך להקים וגם להכין תכניתאב למחקר הדורש למפעלים שלנו ולהציב לו יעדים לטווח ארוך.

הובלה ושיווק. — הואיל ובתחום המצצבים סועל עקרון חסכוניות הגודל (Economies of Scale), ררושה פעולה משותפת של החברות בתחום ההובלה והשיווק, כשהמגמה צריכה להיות שילוב מלא ביניהן. את היתרונות הראשונים של פעולה משותפת אפשר כבר לראות במיתקנים הממוכנים לטעינה בתפוזות שהוקמו עם מחסניהם בנמלי אילת ואשדוד. המחסנים מאפשרים הובלה יבשתית מסודרת ומתוכננת של האשגל והפוספטטים, מביאים לידי ניצול יעיל של כלי התובלה היבשתית ומשחררים את המפעלים והתובלה מתלות אבסולוטית במעמד באוגן של האניות. אולם יותר מזה: שימוש במיתקנים לטעינה בעלי יכולת טעינה של 1,000 טון לשעה וקשר עם המחסן, מאפשרים תובלה ימית באניות גדולות של 20,000 טון ומעלה, ומעלים אפשרויות של הוזלה ניכרת בהובלה, המהווה אחוז גבוה יחסית במחיר המצצבים.

אין ספק, וזאת לא רק לכאורה אלא לאחר בדיקה, שיש גם יתרונות חשובים בחיאות ההובלה היבשתית ובשימוש בכלי שיט גדולים ככל האפשר. אם כי יהיה עוד צורך באניות קטנות למשלוחים הקטנים לארצות הקרובות, יש צורך לגשת למימוש היתרונות האלה. התקציב כולל סכום להקמת חברה שתרכז את פעולות ההובלה הימית.

שאלת ההובלה הימית המשותפת מעלה את השאלה של שיווק משותף. כבר יש משרדי מכירה משותפים בחוף לארץ למפעליים המלח ולחברת הפוספטטים — אולם לא די בכך. מוכרי המוצרים הכימיים שלנו צריך שיהא ביכולתם להציע מספר מוצרים — ולא מוצר יחיד אחד. כשנמסים כיום להיכנס לשוק חדש או להישאר בשוק על אף ההתחלת רות החריסה כשהמכירה נשענת על מוצר אחד, מחליש הדבר את עמדתו של המוכר במשאומות. לדעתנו, חייבים אנו לגצל לא רק את כוח המכירה של החברות עצמן, אלא גם את כוחה הקניה שלהן, וככל האפשר של גורמים ישראליים אחרים הקונים מאותה חברה, אם רצוננו למכור יותר. איחוד השיווק הכרחי הן מפני שהאשגל, הפוספט ובעתיד גם תוצרת תשלובת ערד, הולכים בדרך כלל לאותו הלקוח, והן מבחינת התנאים הבינלאומיים החדשים שהביאו בעולם לאיחוד חברות כימיות גדולות לחברות גדולות עוד יותר.

יש צורך בשיווק נמרץ יותר בחוף לארץ ובצמצום ההוצאות בארץ, שיווק — זו פעולה שמתחילה בשער המפץ על ומסתיימת בחצר הלקוח. חברות נאבקות על מכרים ועלולות להפסידם בגלל סנט אחד. רק כשנאפשר לחברותינו לחסוך כל סנט, יוכלו לעמוד במאבק זה. לכן נצטרך לעשות הכל כדי להבטיח שההובלה הפנימית ותעריפי הנמל לא יעלו מעל המותר בתחרות בין-לאומית זו, נציטרך לעשות הכל כדי שתעריפי הספנות לא יעלו מעל למקובל ולא ישימו לא לא את מאמציי החברות לייצר מוצרים זולים וטובים.

כל זה מחייב הקמת גוף מסחרי מתאים — רצוי במסגרת החברה המאוחדת שעליה עוד אדבר. תוך התייעצות עם החברות ועם מומחים בשטחי ההובלה והשיווק, עושה המשרד את הצעדים הנראים לנו נכונים למימוש מגמה זו.

כתחליף לכלור בתהליך ייצור הברום, תביא לחסכון של כמחצית מיליון ל"י לשנה בהוצאות הייצור, וכן תשמש פתרון למחסור הצפוי באספקת הכלור בעתיד. ההשקעה בשינוי תהליך תעלה כ-2.8 מיליון ל"י. כן מתכוננים להשיק כ-3.1 מיליון ל"י במפעל תרכובות ברום בבארשבע, לגיון הייצור על-ידי ייצור ברומידיים אורגניים והרחבת כושר הייצור של מתיל ברומיד וברומידים איאורגניים המיועדים ליצוא, שיעלו את ערך הייצור ממיליון דולר לערך, ל-2.8 מיליון דולר. הרחבת הייצור של מוצרים המבוססים על ברום כחומר גלם תתרום להגדלת הרווחיות של מפעל הברום.

חברי הכנסת. מפעלי הפיתוח שייכים לתעשייה עתירת הון, התורמת יותר ליצוא מאשר לתעסוקה. ברם, בהקמת מפעלים יועסקו יותר עובדים מאשר בהפעלתם. התכניות שצוינו לעיל יעסיקו כ-1,000 עובדים בהקמה, בשנתיים—שלוש השנים הקרובות, זאת אומרת דחקה בתקופה הקשה מבחינת התעסוקה ובאזורים שבהם אין תכניות תעשייתיות גדולות אחרות. מספרים אלה אינם כוללים את עובדי השירותים סביב המפעלים כגון הובלה, נמלים וכיוצא בזה.

יצוא ידע. — ומכאן לענין יצוא ידע. הכשרון של אנשי המדע שלנו, המתלווה לנסיון שנרכש במכוני המחקר וביחידות הליכנון ולמחקר שבחברות הפיתוח, מהווים נכס יקר, הניתן לניצול לא רק בארץ, אלא גם ליצוא.

פעולות חשובות נעשו בשטח זה. "תעשיות מחצבי ישראל" הצליחה למכור ליפן, לארצות-הברית ולברזיל, אותו התהליך לייצור חומצה זרחתית שימש גם את התשלובת הכימית בערד. מלבד זאת חתמה תעשיית מחצבי ישראל על הסכמים למתן רשות הייצור לפי תהליך לניקוי החומצה הזרחתית עם חברות מארצות-הברית, אנגליה, קנדה ואוסטרליה. על יסוד תהליך חדש לייצור חומרים חסיניי אש וקרמיקה מיוחדת, הוקמה השנה חברה משותפת לתעשיית מחצבי ישראל ולממשקיעים אמריקניים ושמה "סולידה", אשר עיקר תפקידה למכור תהליך זה בארצות חוץ.

מיתקן להתפלת מי ים שפותח על-ידי חברת הנדסת התפלה (תהליך זרחין) נמכר לפני כמה שבועות בפעם הראשונה לחברה מחוץ-לארץ (באיטליה), ואנו תקווה שמכירת זו תפתח סיכויים לשיווק מיתקנים נוספים. הנדסת התפלה לישראל עומדת לערוך חווים, שלפיהם תקבל תמלוגים ותשלום בעד ידע והעסקת מהנדסים, וכן במקרים מסוימים בעד חלקים שיוצרו בארץ.

זה עתה אישרה ועדת השרים לעניני כלכלה את הקמתה של חברה משותפת של חברת החשמל עם חברה אמריקנית, לתיכנון תחנות-כוח בחוף-לארץ ולניצול מקסימלי של כוח האדם המקצועי בארץ. לתיכנון תחנות-הכוח חיה ג' העסיקה חברת החשמל כוח-אדם ישראלי בשיעור של 47% לערך, ובתיכנון של תחנת ריינג'ר ד' הועסקו כוחות ישראליים בשיעור של שני שלישים לערך. הניסיון המצטבר מאפשר צמצום יבוא ידע ואף לייצא ידע כוח לחוף-לארץ. בתהליך של הקמת חברה משותפת עם תה"ל, לשם ייזום, ביצוע ותיכנון של סקרים הידרולוגיים-גיאולוגיים בחוף-לארץ, שטח שבו הצטבר במדינת ישראל ניסיון עשיר.

יחד עם זה, עלי להזהיר מפני המגמה להאמין שנוכל להשתמש רק בידע ישראלי לכל דבר. גם בשטח הידע קיים חוק היתרון היחסי. ישנם דברים שלגביהם אין לנו ניסיון מספיק לתיכנון מפעלים חדשים, ומן הצורך לייבא ידע זה מחוץ-לארץ. שכרנו ייצא בהפסדו אם נרצה שאותם מפעלים שההשקעה בהם היא בסדר גודל של עשרות מיל-

הקיים. תכנונו ופיתוחו של מכרה זה, "תמנע 2", יסתיים עד 1972, והחל משנה זו יחליף הוא בהדרגה את "תמנע 1". משנת 1974 יספקו המכרות התת-קרקעיים בלבד את העפרה למיתקני הייצור, לאחר שיסתיים הניצול של המכרה הפתוח. גילוי מרבצי נחושת חדשים מעורר תקוות לגבי אפשרויות פיתוח נוספות.

בימים האחרונים התברר כי במסגרת המחקר הגיאולוגי של מפעלי הנחושת בתמנע נמצאה מינרליזציה של נחושת באזור השוכן שבעה קילומטרים מצפון למרבץ הנחושת הקיים. טיבה ואופיה של המינרליזציה דומים לשל מרבץ הנחושת של תמנע. המימצא הנוכחי נתגלה בקידוח בעומק 110 מטר. נמצאה עפרת נחושת בעובי של 6 מטרים ובטיב של 1.3% נחושת. עתה נבדק המרבץ על-ידי קידוחים נוספים בסביבה על מנת לקבוע את היקפו. מציאות זו מעודדת ביותר ומורה על אפשרות קיום מרבץ נחושת באזור זה. נראה הדבר שתופעת המינרליזציה של הנחושת בתמנע נרחבת הרבה יותר ממה שידוע היה עד עתה. ברור שגילויים אלה, אם נוכל לדעת עליהם פרטים מדויקים יותר, ישפיעו על תכניות הפיתוח של המפעל כולו.

ועשיו, לתכניות הפיתוח של מפעלי ים המלח. ביצוע שלב א' של תכנית ההרחבה מתקרב לסימום והמפעל כבר מסוגל לייצר אשלג בקצב של 600,000 טון לשנה. חלק מן הקיר החוצץ, שלא השלימו הקבלן האמריקני, נבנה כעת על-ידי צוות עובדים ישראליים. חלק מן העבודות שכבר בוצעו ישרתו גם שלב ב' של ההרחבה. כעת עומדים לפני הרחבת שלב ב' אשר יגדיל את כושר הייצור למיליון טון ויעלה כ-67 מיליון ל"י נוספים.

ועדת השרים לעניני כלכלה אישרה אישור עקרוני את תכנית ההרחבה, וועדת שרים מצומצמת צריכה לדון ולאשר את פרטי ההצעה. בכלל זה הבטחת רווחיות סבירה עד שיגיע המפעל לייצור של מיליון טון, וכן את תנאי המימון של ההרחבה.

לשם מה ההרחבה? א) זהו האוצר הטבעי העיקרי שלנו ויש לנצלו; ב) 100% של הייצור מועדים ליצוא שיכול להגיע 28 מיליון דולר במקום 17.5 מיליון דולר כיום; ג) הערך המוסף הוא גבוה ומגיע ל-70%-75% לערך; ד) זאת תרומה חשובה לאיכלוס הנגב; ה) החלק העיקרי של ההשקעה כבר נעשה — הבריכות הקיימות יכולות לספק ייצור של 1.2 מיליון טון אשלג, ולכן תוספת ההשקעה (67 מיליון ל"י במקרה של מיליון טון ועוד 12-14 מיליון ל"י אם יוחלט להוסיף עוד 200,000 טון) ותוספת העובדים היא שולית. ההשקעה לייצור שנתי של טון היא עתה 525 ל"י, ולייצור טון נוסף תהיה רק 172 ל"י. (ו) מחיר הדולר יהיה מן הנמוכים — ספוח מ"3 ל"י לדולר.

הישנו סיכון? ודאי ודאי. אמנם, ההנחה היא שהעולם הרעב למזון יצרוך כמויות הולכות וגדלות של דשנים. הצריכה העולמית של האשלג תעלה מ-13.2 מיליון טון השנה ל-17.5 מיליון בשנת 1970, כשיופיעו מפעלי ים המלח בשוק עם מיליון טון. יש גבול גם ליכולת הקנדים להוריד את מחיר האשלג, ולנו יהיה כדאי יותר למכור מיליון טון במחיר נמוך יותר, אם יהיה צורך בכך, מאשר 600,000 טון במחיר של היום. לכן יש הצדקה ליטול על עצמנו את הסיכון המחושב הזה, כי אין לנו יצוא טוב יותר ומכנים רווחים. נושא הכנסות בדולרים, כיצוא האשלג.

ומשהו על הברום. בחברת הברום מקימים מיתקן נסיוני אשר ייצר בשיטת "אמן" חומצה מלחית שחשמש

שתגיע בעוד עשר שנים ליצוא בסך 200 מיליון דולר, ופניה ליצוא של 300 מיליון דולר לפי תפיסה שמרנית, ול-500 מיליון דולר אליבא דבעלי תעוזה ותנופה גדולה יותר.

מה צריך לעשות לשם מימוש תכנית זו? ראשית — איחוד התעשייה הכימית. מומחים שביקרו בארץ באו פה אחד לירי המסקנה שקיים פיצול בלתי-סביר בתעשייה הכימית הכבדה שלנו, אשר בכל העולם סוד הצלחתה הוא בעיקר בסדר הגודל שלה. כל המפעלים הגדולים שלנו, אולי חוץ מחברת ים המלח לאחר ההרחבה הנוספת המתוכננת, גם אם יתאחדו, יהיו רק מחלקה במפעל גדול לכימיה כבדה בארצות-הברית או באירופה המערבית. האיחוד יאפשר תכנון מרחיק לכת ומשולב של ההתפתחויות העתידיות. הוא יאפשר ניצול יעיל של תהליכי ייצור שתלולים זה בזה, שיווק משותף, הבנוי לא במעט גם על עסקי חילופין עם קונים, הוא יאפשר הובלה משותפת וכיצוא בזה. חברה כימית מאוחדת כזאת תוכל להשיג יעילות וכושר התחרות בין-לאומית וכן תהיה מסוגלת לנצל את הידע המצוי בארץ ולפתחו לשלבים גבוהים יותר וגם לרכוש ידע טכנולוגי בין-לאומי. היא תוכל להגיע לגיוון של מוצרים ומצרי לואי כשאחד משמש חומר גלם למשנהו. אצלנו יש כעת העדר שיתוף-פעולה רצוי בין החברות הכימיות השונות.

הדבר השני הדרוש הוא ייצור מוצרים מורכבים יותר. כאמור, לפי שעה אנו יצואני חומרי גלם, שנפחם גדול, מחי רם נמוך והובלתם יקרה. עלינו להעמיק את הייצור ולהגיע למוצרים מורכבים יותר. ויתור. בעד טון פוספט מקבלים 9 דולר, ומהם יש להפחית 4 דולר (45%) בעד הובלה יבשתית בלבד. ויחד עם ההובלה הימית יש להוסיף עוד כ-20% ויותר. בעד טון חומצה וזרחית מקבלים כ-120 דולר והוצאות ההובלה הן פחות מ-10 דולר, דהיינו כ-8%.

יש גם להביא בחשבון ש"תקופת החיים" של כל תה-ליך ושל המוצרים היא קצרה ביותר, ולכן נחוצה דינמיות וערנות מיוחדת.

הדבר השלישי הדרוש לפיתוח התעשייה הכימית הוא חקר שווקים. תכנית-אב לפיתוח התעשייה הכימית צריכה להיות מבוססת גם על חקר השווקים. אם כי הארצות המתפתחות הן הרעבות ביותר למזון, 90% של שוק השנים הפוטנציאלי נמצא עדיין ימינצוא זמן-מה בארצות המסורחות. אלה דורשות דשים בעלי איכות גבוהה. לכן עלינו לבחון באילו מוצרים יש לנו יתרון יחסי מבחינת כושר הייצור שלנו ומבחינת השיווק.

ולבסוף — הנהלה בעלת נסיון, לפיתוח תעשייה כימית מסועפת כזאת ולניהולה, יש צורך גם במנהלים בעלי נסיון, שנצטרך לחפסם בארץ ובחוץ-לארץ וגם לגדלם בארץ. כעת יש לתעשייה הכימית, הפועלת במסגרת משרד הפיתוח, מחזור של 156 מיליון לירות. תכנית הפיתוח שעמדתה עליה, בתוספת מוצרי "חיסה כימיקלים" (שייצורם השנתי יגיע ל-26 מיליון לירות) ואי-אלה תוספות הנמצאות עוד בבדיקה, כגון ייצור אמוניה ואוריה, יביאו אותנו, כנראה, בשנת 1970, אם נחליט ללכת בכיוון זה, למחזור של 345 מיליון לירות, זאת אומרת פי שניים ויותר. בראשית שנות השבעים נוכל להגיע לייצור דשים מעורבים, פוספטים מטפוס-פט וסודיום מטפוספט. פי.וי.סי, וכלורידים וכו'. כך אפשר להגיע, לדעת מומחים, בשנת 1973 לייצור בסך 495 מיליון לירות. אם נלך בדרך זו של ייצור מוצרים מורכבים יותר, של פיתוח ברומידים, תעשייה של חסיני אש, תעשייה פלסטיק, פטרוכימית וכו', נגיע בעוד עשר שנים לייצור בסך 780 מיליון לירות. זהו חזון, שביצעו אפשרי אם נתאחד

יוני ל"י, ואף למעלה מזה, ויתכנו עלידי אנשים מן הארץ שעוד לא התנסו בכך, בלי עזרה מצד גורמים בין-לאומיים בעלי מעמד מוכר. רצוי איפוא ללכת בדרך של הקמת חברה ליצוא ידע משותפת עם גורמים מחוץ-לארץ, כי על-ידי כך נוכל לחדור ביתר קלות לשווקים בין-לאומיים וגם נוכל ללמוד מכך בעצמנו.

תכניות לטווח ארוך. — גברתי היושבת-ראש. דיברתי עד כה על האמצעים להבריא את החברות הקיימות ועל תכניות הפיתוח לטווח קצר, המצויות בעין.

רצוני להקדיש את החלק האחרון בסקירתי לתכניות לטווח ארוך. שאנו עוסקים בגיבושן: א. איחוד התעשייה הכימית ופיתוחה לתעשיית היצוא בהא הידיעה של מדינתנו, ב. מדיניות דינמית יותר לחיפוש נפט, ג. השימוש באנרגיה אטומית לייצור שמל.

לית מאן דפליג כי הסיכוי העיקרי לצמצום הפער במא-זן המסחרי הוא בהרחבה ניכרת של היצוא התעשייתי. אך השאלה היא: אילו תעשיות יצאו עלינו לפתח? לפי שעה יש לנו רק שתי תעשיות יצוא מובהקות: ליטוש יהלומים ומחצבים, אשר למחצבים, אנו מוכרים חומרי גלם, "אבנים", ככל ארץ מפתרת ביותר, ומאידך גיסא אנו מוכרים ידע כמעט ללא תמורה, בלי למזג את חומר הגלם והידע ביחד למוצר מושלם יותר, בעל ערך גבוה.

נדמה לי כי התעשייה הכימית הכבדה יכולה למלא את התפקיד שממלא פרי ההדר בחקלאות, ולהיהפך לאחת מתעשיות היצוא הגדולות שלנו, בעלות יתרון יחסי בולט. וזאת משום מה? (א) ישנם בידנו חומרי הגלם העיקריים הדרושים לתעשיית הדשנים: פוספטים ואשלג. (ב) אם נקים את תשלובת ערד, נהיה בין יצרני חומצת המלח הנולים ביותר בעולם. חומצת המלח תיהפך למעין "חומצה לאומית" שלנו, בעזרתה ייצר חומצה וזרחית, אך לא רק חומצה זו. (ג) יש לנו ידע וטכנולוגיה ברמה בין-לאומית בתחום זה. קיימות אפשרויות טובות לפיתוחם במסגרת המחקר והמדיע שלנו; לאנשינו הכשרון להסתגל להתפתחויות חדשות המאפיינות ענף זה. אך חסר לנו ידע מתאים במיסחור ותיעוש של האפשרויות האלה. (ד) בעיית ההון היא קשה בתעשיית האלה. כי ההשקעה הדרושה היא עצומה, אך אינה למעלה מכוחנו. (ה) קיים שוק גדול וגדל לדשנים ולכימיקלים תעשייתיים מורכבים.

"התפוצצות האוכלוסייה", שהביאה להנחה שעד לשנת 2000 תוכפל אוכלוסיית העולם, זאת אומרת, שנגיע לשישה מיליארד תושבים על פני כדור הארץ, מעוררת דאגה רבה. אולי, למרות הכל, צדק מאלטוס, ובמרוצתו בין ריבוי האוכלוסיה וייצור המזון, זה האחרון מפגר. מכל השיטות המרצות כדי להתגבר על הפער הזה, כגון פיקוח על הילודה, הכשרת אדמות חדשות לחקלאות, העלאת הפיריון וכו', השימוש בדשנים נראה קל יותר להשגה, זול יותר ובעל תוצאות מרחיקות לכת ביותר. המצור לשימוש בדשנים הוא באיטיות שבה מוכנה אוכלוסיית הארצות החדשות להסתגל לניצול הדשנים. לעומת זה, בהכרח, מתקדמת במהירות רבה צריכת הדשנים בארצות המפותחות, כדי לספק מזון גם לאוכלוסייתן וגם לרעבי ארצות אסיה ואפריקה. אנו נמצאים בהצטלבות הדרכים בין שני העולמות ויכולים לספק דשנים לשניהם.

מדובר איפוא בתעשיית יצוא מובהקת, שכמעט כל השוק הפוטנציאלי שלה הוא בחוץ-לארץ. מומחים מעריכים שאנו יכולים להפוך את התעשייה הכימית הקיימת, שיצואה הוא בסדר גודל של 30 מיליון דולר, לתעשייה כימית

כוח גרעיניות. לפני כל החלטה על הקמת תחנות-כוח חד-שות לאחר הפעלת שתי יחידות בנות 214 מגוואט כל אחת ברידינג ד', יש צורך לשקול אם לא הגיע הזמן להקים יחידות גרעיניות להפקת חשמל. חברת החשמל חייבת לתכנן את פיתוח תחנות-הכוח בעוד מועד. אם נרצה לייצר בשנת 1972/73 חשמל באמצעות אנרגיה אטומית, עלינו לקבל את ההחלטה עוד השנה, כי כיום, עם ריבוי ההזנות לכורים אטומיים, עובדות שבע שנים מיום ההחלטה ועד להפעלה.

הנושא של משקיות תחנות-כוח גרעיניות היה שנוי במחלוקת גדולה בראשית התפתחותה של הטכנולוגיה הגרעינית. בזמן האחרון התקדם השימוש בכוח גרעיני לייצור חשמל בקצב מהיר, לא רק בשטח הטכנולוגי, אלא גם בשטח המסחרי. גם הסטנדרטיזציה הביאה להוזלה ניכרת. הגורמים הקובעים את הכדאיות המשקית של תחנות-כוח גרעיניות הם רבים: יחס השקעות בין הכורים לבין הדוידים, השוואות מחיר הדלק הגרעיני עם הדלק הקונבנציונלי, גלי, שער הריבית, דרגת ניצול של תחנות-הכוח וגודל יחידות הייצור. הגורמים להעדפת תחנות-הכוח הגרעיניות בארץ הם המחיר הגבוה יחסית של הדלק הקונבנציונלי (הדלק הנוזל) והרמה הגבוהה של ניצול תחנות-הכוח, שהיא מן הגבוהות בעולם. בגלל ההשקעות הגדולות יש צורך לנצל באופן מלא ומתמיד ולהפעילו בלא הפסק. לעומת זה יש גם גורמים שליליים: שער הריבית הגבוה יחסית — חוץ מריבית לפי תנאי הלוואה מיוחדים ממסדות מימון בין-לאומיים — וגודל יחידות הייצור. ככל שהכור גדול יותר, הוא רנטבילי יותר.

לפי תנאי הארץ נקבע, כי במצב הנוכחי נקודת האיזון בין הכור לבין הדויד היא בערך בגודל של יחידת ייצור של כ-350 מגוואט. גודל היחידה האופטימלית למערכת החשמל ב-1970 יהיה 200 מגוואט, ואכן היחידה הגדולה ביותר ברידינג ד' תהיה של 214 מגוואט. כעבור שנה זו יתקרב כושר הייצור של חברת החשמל ל-1,400 מגוואט או 1.4 מיליון קילוואט. לפיכך אפשר יהיה או להביא בחשבון יחידה בגודל של 300 מגוואט, שתהווה תוספת של 20%, כפי שיחידה של 140 מגוואט בתחנות-הכוח חיסה ג' מהווה גם היא כ-20% מ-720 מגוואט כושר הייצור כיום. מעריכים שהעורבה צריכה להיות שווה לגודל היחידה הגדולה ביותר, כי יש להביא בחשבון את קלקולה או שייפוצה.

הואיל והפעלת תחנות-כוח גרעינית תהיה אקטואלית ב-1973 או ב-1976 — דבר זה תלוי בהחלטה לאחר בדיקה, וזאת בלי קשר הכרחי עם המתקת מי הים —, הטלנו על ועדה פנימית מטעם חברת החשמל ומשרד הפיתוח לבחון את כדאיות הקמת תחנות-כוח אטומית לפי תנאי הארץ. ועדה זו תפעל בשיתוף-פעולה עם ועדת המשנה למים וכוה של העדעה לאנרגיה אטומית ליד משרד ראש הממשלה.

ובסיום, גברתי היושב-ראש, רצוני לצטט אימרה של הוגה-דעות ידוע, ולטרי, שאמר: „הכל יהיה טוב — וזה תקוותי; הכל טוב כעת — וזהי אשליה“. עלינו על דרך של תיקון המצב, אך עוד ארוכה הדרך. אנו תקווה שהתגברנו על מחלות הילדות של פיתוח המחצבים והתעשייה הכימית. אך אנו נמצאים רק בראשית ההתפתחות בתחום זה. ריאורגניזציה של כל מערכת התעשייה הכימית, העמדת הייצור ועליה לשלבים גבוהים יותר, קפיצה נחשבונית בתחום חיפוש הנפט ושימוש בידע, מחקר ומקורות אנרגיה חדשים, כגון האנרגיה האטומית — כל אלה יוכלו לתרום לביסוס המשק של מפעלי הפיתוח, להרחבת היי-

התעשייה הכימית לקומפלקס אחד, תעובד כחנות-אב ויימצאו ההנהלה המתאימה וההון הדרוש.

חיפוש נפט. — אם כי שכנינו מנסים להשיג אותנו בתחומים רבים, הנה בשטח אחד, ובלי עזרת החרם, צעדי הם בצעדי ענק קדימה, ואנו עוד בראשית דרכנו. זהו שטח חיפוש הנפט. אפשר לומר שזהו תחום הנמצא לגמרי בדידנו. ואילו היינו מצליחים בו, היינו גורעים הרבה מחשיבותו של החרם, אשר מבוסס לא מעט על כך שהמדריכות השכנות ברוכות בנפט.

חיפוש מקורות נפט מתנהל בקצב המוכתב עלידי מכלול נתונים כלכליים, פוליטיים וגיאולוגיים. להלכה, ממשלה יכולה עלידי הקצבת כספים להגביר את הקצב, ואפילו בקפיצות נחשבות. אולם אין ספק שהיעילות והשיקול הסביר ייפגעו עלידי כך. תולדות פיתוח מקורות הנפט באזורים אחרים ובמדינות אחרות מראות שהוא התנהל במסלול שלבים מחזורי. בתקופות הביניים, בין שלב לשלב, מתקבל רושם מוטעה של אי-התקדמות. ההיסטוריה הקצרה יחסית שלנו בחיפוש נפט מאשרת זאת. בשנת 1955 נתגלה שדה הנפט בחלק, בשנת 1958 שדה הגז זוהר, בשנים 1961/62 שדה הגז בהר הקנאים ומאגרי כוכב, בסוף שנת 1964 ובתחילת 1965 נמצא נפט (לא מסחרי) בנירעם ואינדיקציות לשדה גז בכרכור.

תקופות הביניים, אשר כיום אני מקחה שאנו נמצאים בסיומה של אחת מהן, משמשות לעיבוד הנתונים, הגברת הידע והתארגנות לסיכוב הבא. השנה החולפת היתה ברוכה מבחינת התארגנות — הן בשטח המחקר הגיאולוגי הבסיסי, במספר קידוחי הנסיון והנזק, והן בשטח הכנסת חברות חדשות למעגל מחפשי הנפט בישראל. אשר לתחום המחקר, נגמר כעת הסקר האחידומגנטי, שהזמן עלידינו וכיסה את כל שטח הארץ ומדף היבשה, במטרה לאפשר מיפוי של שכבות עמוקות. כן עובדה כחנית לגבי השטחים הפתורים והשטחים העומדים להתפתחות בקרוב, אשר מגמתם להגיע לניצול אופטימלי של מלאי שטחים אלה בשילוב הון מקומי והון חוץ. סך כל השטחים בארץ, שלגביהם ישנו כיום עניין למחפשי הנפט, מסתכם ב-20 מיליון דונם בערך.

ביום I בינואר 1967 נמצאו בתוקף זכויות נפט לגבי 14.4 מיליון דונם של שטחים ימיים ויבשתיים, מהם 7.6 מיליון דונם בידי גופים מקומיים 6.8 מיליון דונם בידי גופי חוץ. בעוד שלושה חודשים לערך יפקע תוקפם של רשיונות על שטח כולל של 3.5 מיליון דונם.

בקווים כלליים, התכנית שעובדה מציעה חלוקת השטחים בין חברות חוץ וחברות מקומיות בעלות כושר ביצוע, אשר תהיה בהתאם לקריטריונים גיאולוגיים וגיאונאליים, המשכיית גיאוגרפית ומרחב מספיק להשקעה כדאית ולניצול יעיל של הציור.

איננו חושבים שכל הנפט והגז מוכנו בשדה חלק ובשדה זוהר. אין ספק שארצנו נמצאת בסביבה עשירה בנפט. הבעיות של החיפושים אחריו נובעות מן ההיסטוריה הגיאולוגית המסובכת של הארץ אשר פתרונה אינו מן הקלים. התמדה בדרך שלכלנו בהן, השקעות ישירות ועקיפות מצד הממשלה (ייתכן שנצטרך להגדיל בצורה ניכרת השקעות אלה מצד הממשלה); יצירת תנאים המאפשרים עבודה יעילה; משיכת הון וידע בין-לאומי וניצול מושכל של הידיעות והכלים שאספנו עד כה — כל אלה יביאונו, כך אנו מקווים, להצלחות נוספות.

הקמת תחנות-כוח גרעיניות. — אשר להקמת תחנות-

הקפדה על הכדאיות הכלכלית... היתה זו תקופה של התב"ססות כלכלית, התפתחות פיסית — ותחילתו של זינוק חדש להרחבת הייצור ולהגדלת רווחיותו, לשיפור מצבן של החברות עצמן ולהגדלת תמורתן לביסוס המשק". עוד נאמר בסקירה כי "בפעולתו הונחה המשרד על-ידי שני שיקולים — הצורך בפיתוח משק הארץ והצורך בהעמדת פיתוח זה על בסיס כלכלי איתן. השקעת סכומי ענק כשלעצמה אינה ערובה לקידום הכלכלה. אם ההשקעה אינה ביסודה כדאית מבחינה כלכלית, לא יהיה בה משום יצירת נכס".

אני סבור שלסיפה איש לא יתנגד, אכן, השקעת סכומי ענק אינה ערובה לקידום הכלכלה, ובזאת כבר נוכחנו. השאלה המרכזית היא — אם יבוא פעם יום שחברות הפיתוח יהיו בסיס של ממש למשק הארץ, או שמא תחילה יהיו הן מעמסה כבדה האוכלת את משק הארץ בכל פה ומדלדלת אותו.

שאלה משנית, אך לא פחות חשובה, היא — מה כוחו, תוקפו וכושר הנהגתו של משרד הפיתוח. אם נביא בחשבון כי בחברות הפיתוח מושקע רכוש הציבור שערך ליום 31 במרס 1966 היה 1,307 מיליון ל"י, נבין מה גדולה האחריות שמשרד הפיתוח, כנציג הממשלה כולה, נטל על עצמו.

ברשותכם, חברי הכנסת הנכבדים, הבה ננסה תחילה לברר אם אמנם התקופה הנזכרת של השנים 1960—1965 היתה באמת, כדברי משרד הפיתוח, תקופה שהוקפדה בה על הכדאיות הכלכלית, תקופה של התבססות ותחילתו של זינוק חדש להרחבת הייצור ולהגדלת רווחיותו.

והנה, קודם כל, התמונה של רווחיות החברות בשנים האחרונות: 8.9 מיליון ל"י בשנת 1960/61, 6.1 מיליון ל"י ב-1961/62, 3.3 מיליון ל"י ב-1962/63 ו-12 מיליון ל"י או 10.3 מיליון ל"י — לפי הבחירה שתבחרו בפרסום האחד או האחר של משרד הפיתוח — בשנת 1964/65, ובשנה הנדונה ירידה עד כדי 4.5 מיליון ל"י, או 0.4% ביחס להשקעה. אמנם מבטיחים לנו כי הירידה היא זמנית ובשנה זו יוכפל הרווח, כלומר יגיע ל-9 מיליון ל"י. גם זה מוצע של רווחיות כל המפעלים, בנייהם חברת החשמל, אשר בשנת 1966 — כלומר, שנת המיתון — העלתה את התעריפים, על צפות להעלאה נוספת של התעריפים. אמנם מבטיחים לנו כי הירידה היא זמנית ובשנה זו יוכפל הרווח, כלומר יגיע ל-9 מיליון לירות. 9 מיליון לירות אלה הן פחות מאשר בשנת 1964/65, אך אין זו הפעם הראשונה שאנחנו שומעים בהבטחה, ואין זו הפעם הראשונה שתחזיתות מבדות. רצוני לציין, כי הרווחיות עדיין אינה אינדיקטור יחיד המעיד על מצבן של החברות.

השאלה האמיתית היא אם אי-אפשר היה, אפילו בתנאים הקיימים, להגיע לרווחיות כפולה ומכופלת. נוכחנו לדעת מפי מנהלי החברות הגדולות עצמן, כי מספר העובדים ירד בכך וכך מאות והתפוקה גדלה. עובדה זו בלבד אומרת דרשני. ועוד אשוב לכך בהמשך דברי.

לעצם ענין הרווחיות — מרוע בשנת 1965 הבטיח משרד הפיתוח זינוק להגדלת הרווחיות, ובשנת 1966 היא ירדה כל-כך? בסקירה של השנה יש רמז לכך. בסקירה סגן השר נאמר: "עקב עליה בהוצאות וירידה במחירי המכירה". העליה בהוצאות נובעת משני גורמים: א. מכת המדינה של ישראל היא העליה הפרמנטית בשכר העבודה והתוספות למיניה, העלויות לשים לאל כל תכנון כלכלי. ב. הוצאות גדולות יותר בפיתוח המפעלים — מוצדקות או בלתי-מוצדקות — לעומת האומדים. אולם הפעם, בנוסף על המחלות הכרוניות

צור ולהגדלת היצוא. אכן, כשם שאין לקבל את קו האופק הנראה, ענין כגבול העולם, וכלל שמקדמים זו גם קו האופק, כך בתחומים אלה — כל התקדמות נוספת תפתח אופקים חדשים. עלינו לצעוד עם הזמן ולדעת כי הזמן אינו מחכה.

הי"ר ד. נצר:

אני מודה לסגן שר הפיתוח על הרצאתו המקיפה.

נפתח בדיון על תקציב משרד הפיתוח. רשות הדיבור לחברי הכנסת קרמרמן, ואחריו — לחברי הכנסת ארבל"א אלמולוני.

יוסף קרמרמן (גח"ל):

גברתי היושבת-ראש, חברי כנסת נכבדים. סגן שר הפיתוח, חברי הכנסת יהודה שערי, המציא סקירה על משרד הפיתוח, עם הגשת תקציב משרדו לשנת הכספים 1967/68, בחוברת נאה הדנה במכלול פעולות משרד הפיתוח בשנת 1966/67, וכן סקר בהרחבה את פעולות משרדו גם בנאומו בכנסת.

בחוברת זו וכן בסקירה שנמסרה בכנסת מובאות תחזיות ותכניות שונות לגבי העתיד. לפני שאדון בסקירה סגן השר, הריני מרשה לעצמי להסב את תשומת-לבו — וכמובן גם את תשומת-לבכם, חברי הכנסת — לחוברת אחרת, אף היא נאה והדורה ואף היא בהוצאת משרד הפיתוח. שם החוברת: "משרד הפיתוח — מפעלי הפיתוח 1960—1965". והנה חוברת זו, שפורסמה לפני שנה, סוקרת תקופה של חמש שנים, ומטבע הדברים היא כללית יותר באופיה, אך הייתי מעדיף להזכירה תחילה, ולא דווקא משום שהיא קודמת מבחינה כרונולוגית.

כהערה צדדית אעיר לסגן שר הפיתוח, כי ייטיב לעשות אם יביא בחשבון שפרסומי המשרד אינם ביולטיני יומי, ולכן רצוי שתהיה התאמה מדויקת יותר בין הפרסומים השונים של המשרד על אותם הנושאים. כדאי תמיד לדעת שזכרון הציבור אינו כה קצר, כפי שסבורים בטעות. כדי שלא תתייגעו בניחושם, אסתפק רק בדוגמה אחת, שאינה אלא סתירה בין האמור בשתי החוברות. לפי הסקירה של השנה היה הרווח הנקי של חברות הפיתוח בשנת הכספים 1964/65 10.3 מיליון ל"י, ואילו לפי החוברת מאשתקד היה הרווח הנקי של חברות אלו באותה שנה 12 מיליון ל"י. הפרש של כ-12%, או מיליון 700 אלף ל"י — ביני לבינכם מהו? אף-על-פי-כן הנני סבור שסטיות מעין אלו הן מועט המחזיק את המרובה, מכיוון שסטיה זו מתחייבת לתיאור מצב עובדתי-מאוזן מן השנה שעברה. ואם אבאי דוגמות של סטיות בין אומדנים ותחזיות לקראת העתיד לבין המציאות, הרי לצערי לא יהיה לדבר סוף.

בתחילת דברי אמרתי כי אדון תחילה בחוברת של מאשתקד, ולא במקרה, כי בחוברת זו מופיע מעין "אני מאמין" של משרד הפיתוח, ייעודו ותפקידו ודרך עבודתו. ואכן כל השואל את עצמו מה מקומו של משרד הפיתוח בתוך המרקם הכללי של משרדי הממשלה, ניצב לעתים תוהה ומשתומם נוכח "אני מאמין" זה מצד אחד, וההתרחשויות בתחומי הפיתוח שאנו עדים להן יום יום, מצד שני, ועתים אינך יודע אם משרד הפיתוח הוא בבחינת קטר המוביל את חברות הפיתוח אחריו ומכוון את פעולותיהן, או שמא אין הוא אלא קרון הנגרר אחריהן.

באותה חוברת מאשתקד נאמר כי "משרד הפיתוח נתייחד בכך שהוא אחראי ישירות על חברות כלכליות, שמטרתן פיתוח אוצרות הטבע ושירותי ייצור — תוך

חברי הכנסת, רצוני להעיר את לבכם, כי לפי התחזית היה המפעל צריך להרוויח — ולא להפסיד — סכום של 10 מיליון לירות כבר בשנת 1965/66. הוועדה מצאה, כי את הרווח בלעה העליה בהוצאות הייצור, עליון השכר התלולות וקשיים בתובלה. הוא אשר אמרנו: מבססים את המחיר על מחירי השוק העולמי במצב קונוינקטורלי מסוים העלול להשתנות כאשר משתנים התנאים. אומדני ההשקעה מתבדים בזה אחר זה, ואילו מרכיבי הייצור, בעיקר שכר העבודה — מרכיבים שחקים, במקום לצבור רווחים צורבים הפסדים, ואז ניגשים לערוך תכניות חדשות המבוססות על אומדנים חדשים, שאף הם מתיישנים כעבור שנתיים—שלוש, וחוזר חלילה. זהו מעגל קסמים טיפוסי של חברות הפיתוח, שבמקום לבסס את המשק מרוששות אותן, ולזה קוראים „זינוק חדש להגדלת רווחים והקפדה על כדאיות כלכלית...“.

רצוני לסכם את דברי על מפעלי ים המלח בכמה מספרים מחכימים: ייצור האשלג בשנת 1964/65 נאמד ב־410 אלף טון, ולמעשה הסתכם ב־320 אלף טון. בשנת 1965/66 נאמד הייצור ב־600 אלף טון, ובפועל הגיע ל־500 אלף טון. שכר העבודה, למשל, בשנת 1966/67 נאמד, לפי התכניות, ב־6 מיליון לירות, ולמעשה הוצא על שכר ומשכורות סכום של 10 מיליון לירות. הוצאות תובלה יבשתיות נאמדו בסכום של 6 מיליון לירות, וגם בסעיף זה יגיעו לסכום של 10 מיליון לירות. מכאן יובן כיצד רווח צפוי של 10 מיליון לירות בסוף שלב א' נהפך להפסד.

על מפעלי תובלה איני רוצה להאריך את הדיבור. סגן השר ציין שמפעלי התובלה לא הצדיקו את ההשקעות שהושקעו בהם, לא רק שהם צורבים הפסדים, אלא גם במכרז שהוצא להובלת האשלג לאשדוד — הם יקרים יותר מאשר חברה פרטית. ונשאלת השאלה — מהי התרומה שתורמו מפעלי התובלה למשק? חושבני שהתשובה היא — הפסדים.

כפי שאמרתי, מחזוריות אכזרית זו טיפוסית למפעלי הפיתוח שלנו ואיננה אך ורק נחלתם של מפעלי ים המלח. דוגמה נוספת היא חברת כימיקלים ופוספטים. איני רוצה לערוך אתה את חשבון העבר הרחוק, שאף הוא איננו שונה בהרבה מהתרחשויות העבר הקרוב, דהיינו — השקעות גדולות פי כמה מן האומדנים, לרבות השקעות במיתקנים, שלאחר השלמתם נחברר שאין כלל צורך בהם, או שאין הם פועלים כפי שצריכים היו לפעול, והמבין יבין.

אצטט תחילה מדברי ההסבר של אשתקד. נאמרים שם דברים נאים על תכניות החברה לאחר מיזוג חברת „דשנים“ וחומרים כימיים עם „חברת הפוספטים כנגב“. ואלה דברי ההסבר של המשרד: „ככל שביצועה של התכנית נראה קרוב יותר, נחברר, שלפני התחלתו של מפעל מעין זה יש להבירא את מצבה הכלכלי והכספי של חברת כימיקלים ופוספטים. החליף הפיתוח ההדרגתי, שנבצע בתגובה לצורכי המשק ולסיכויים של מצב כדאי, לא זכה לביסוס כספי מתאים. כתוצאה מצורת פיתוח זו הייתה החברה עמוסה בהוצאות הון גבוהות ובמיתקנים שכדאיות הפעלתם הייתה מועטה. מצב זה, יחד עם עליות הוצאות הייצור ויציבות מחירי התוצרה, גרמו שבשנים 1964/65 היה לחברה הפסד של כ־3.65 מיליון לירות. משום אלה החליט משרד הפיתוח בתחילת השנה על ביצוע תכנית ארגון מחדש — טכני, כספי ומינהלי — של „כימיקלים ופוספטים“. תכנית זו כוונה לסגירתם של מיתקנים שהפעלתם כרוכה בהפסדים, ולהבראת מנחה ההון של החברה והמלך להקטין את ההוצאות הכלליות של החברה עלידי צמצום שירותים ופיתורים עובדים“. אלה דבריו של משרד הפיתוח.

של המשק שלנו, נאמר בסקירה שירדו מחירי המכירה. כאן חוזרת ונשנית התופעה הישנה-החדשה של מחירי השוק העולמי. משרד הפיתוח מקים מפעלים ומנסה לבסס את כדאיותם על מחירים קונוינקטורליים בשוק העולמי, בלי לבדוק את הנטיה, בעוד שהמחירים בעולם אינם בשליטת ממשלת ישראל. טעות זו נעשתה לראשונה בקשר למפעל הנחושת בתמנע. גם אז התבססו על מחירי השוק העולמי, שהיו בתוקף באותה עת, אולם שכחו להביא בחשבון שהמים ימי מלחמת קוריאה ומחירי הנחושת היו בשיא. בא השלום, מחירי הנחושת ירדו מ־1,000 דולר לטון ל־500 דולר לטון בקירוב, והקונוינקטורה תמה. ממכה זו לא התאושש מפעל הנחושת בתמנע במשך שנים רבות. בשנתיים האחרונות שוב התאושש המפעל בתמנע, בשל מלחמת וייטנאם מחד גיסא, והמתחתיות הבין־לאומית בקשר לרודניה וזמביה, אשר הביאו עמיהן עליה בלתי־הגיונית במחירים עד 1,400 דולר לטון בערך — וכתוצאה מכך אנו מרוויחים שוב — מאידך גיסא. מה יקרה, כשיפוגו המתיחותיות הללו?

שמואל מיקונים (מק"י):

האם אתה מציע להשאיר את המפעל בתמנע כאתר היסטורי ולקנות נחושת בחוץ־לארץ?

יוסף קרמרמן (גח"ל):

אפשר היה לצפות שהממשלה תלמד לקח מן הנסיון. אך מה לעשות? אנשי המעשה בקנדה לא התייעצו עם משרד הפיתוח, ובניגוד לתחזיות של כלכלני ישראל פיתחו מכרות אשלג בקנה־מידה נרחב, ושומו שמים, יש החלו לשווק את האשלג בשוקי העולם. כך קרה שעתה, בדצמבר 1966, באה „ועדת שער“ לכלל מסקנה, שכדי למנוע הצטברות הפסדים ענקיים בעתיד, יש להשקיע עשרות מיליונים נוספים. רצוני לציין, כי באשלג ובפוספטים הרווח נמוך מאד, ושינוי קל באחד ממרכיבי הייצור, כגון בהובלה או בשכר העבודה, עלול להפוך תחזיות של רווח גדול להפסד גדול. לדוגמה, מחיר הפוספטים הוא 9 דולר פויב לטון, ומחירי ההובלה וההעמסה הכלכליים בין 40%—45% מן המחיר פויב. מכאן, שהבדיקות ההכריות וההנדסיות בארץ ובדיקות מחירי השווקים בעולם חייבות להיות מדויקות ואחראיות ביותר.

עלי לקבוע בצער, כי בסעיפי ההוצאות על מחקרים מופיעים מיליוני לירות, ובייחוד אמור הדבר לגבי חברת כימיקלים ופוספטים. אף־על־פי־כן, המציאות עמדה תמיד בסתירה למסקנות של רוב המחקרים, ומשלם המיסים צריך לשלם את המחיר.

כתב המינוי עצמו של „ועדת שער“ מצביע על דבר חמור. נאמר בו, כי „שלוש בעיות מרכזיות עומדות לפני החברה — א. העדר רווחיות עם סיום שלב א' של תכנית הפיתוח; ב. קבלת הכרעה בענין הרחבת המפעל והכפלת כושר יצואו; ג. העדר אמצעים כספיים לסיום עבודות בשלב א', להחזרת חובות ולמימון שלב ב' של תכנית הפיתוח“. נחברר לוועדה, כי ההשקעה בשלב א' הייתה גבוהה מן האומדן ב־36 מיליון לירות, וזה מחוץ לבירור של חברת „קייור“ התובעת 46 מיליון דולר.

(קריאה: 46 מיליון לירות).

אני חושב שהמדובר ב־46 מיליון דולר.

אשר להשקעה בשלב ב' — כדי להגיע לייצור של מיליון טון אשלג בשנה יש צורך בהשקעה נוספת של 84 מיליון לירות. דומה, כי לא יהיה מנוס מהשקעה זו, כי במצב המחרים של היום תצבור החברה הפסדים של 10 מיליון לירות בשנה.

לאחר שיהיה לו הידע, זו שאלה שיענה עליה הזמן, אבל רצוני לומר, כי הדרכים שבהן הולך המשרד כיום עשויות אולי לעזור, אבל אין כאן פתרון לשרש הבעיה הנוצר, לדעתי, בגישה הרווחת בישראל למפעלי הפיתוח ולמפעלי המדינה בכללם, ורצוני להציע מספר הצעות לתיקון המצב.

ראשית כל, כתוצאה מפיקוח כה רופף, התרגלו מנהלי החברות לעשות בחברות כבתוך שלהם, בלי לשאת באחריות לתוצאות מעשיהם, ויש אשר לא רק צמרת החברה, אלא גם העובדים בדרגים הנמוכים יותר חשים כאילו יש להם בעלות מסוימת על החברה. טיפוסי לכך הוא המצב בחברת החשמל. בחברה זו נהנו עובדי החברה מצריכת חשמל במחיר סמלי, כמובן על חשבון הציבור. זכור לכולנו כי מחירי תעריפי החשמל לצריכה ביתית הועלו בנובמבר 1966 ב־10% כדי להבריא את החברה. אינני יודע אם יש עוד מקום בעולם, שיהם כזה של עובדי חברה ציבורית אל החברה שהם משרתים אותה מתקבל שם כמובן ממאלי. לפי הגיון זה זכאים עובדי הדואר לשלוח מכתבים חינם אין כסף, ופקידי מס הכנסה רשאים לפטור עצמם מתשלום מס. ושוב אנו עדים לכפילות האופיינית לישראל. מצד אחד אנו מדברים על אוטומציה ועל יישום הישגי הטכנולוגיה של המאה העשרים, ומאידך גיסא, אנו מרשים ומתירים מנהלים של ימי הביניים, שהיו רווחים בחברה הפיאודלית.

שנית, יש לעקור מן השורש את הזלזול בכספי הציבור. ולזול זה הביא לידי כך שבהנהלות חברות הפיתוח עמדו לא פעם חובבים ולא אנשי מקצוע. הרצון הטבעי של פקידים בכירים או אנשי צבא בדימוס להיות מנהלי עסקים הוא מובן ממאליו, אולם עדיין אין זה הקריטריון היחיד. אולי יכול זה להיות קריטריון מדרגה שלישית ורביעית, אולם לא העיקרי. הקריטריון החשוב ביותר זהו הידע והנסיון.

שלישית, יש להסיק את המסקנה כי התכניות והתחזיות של החברות אסור שתיעשנה עלידי החברות עצמן, או לפחות הן חייבות לעבור בדיקות מדוקדות של אנשי מקצוע בלתי-תלויים. הנטיה הפאקטינגית של חברה לגדול בלי חשבון לטווח ארוך היא טבעית, אולם אנו חייבים לבלום אותה.

רביעית, אני תובע שמאזני החברות יראו תמיד את האמת וכל האמת, אפילו היא מרה כלענה. זו זכותו האלמנטרית של הציבור. ולדוגמה: בזמנו החליטה הנהלת חברת "כימיקלים ופוספטים" להקפיא הפחתה של רכוש קבוע בסך שישא מיליון לירות. אי-הפרשת הפחת זהו רעיון בלתי-כלכלי, אשר, אגב, הפעיל אותו משרד האוצר בקריית הפלדה. אי-הפרשת הפחת מעלימה הוצאות ממשיות ומרעלמת מן החובה להפריש מן הקופה ממון לחידוש הציוד. לגבי בעל המניות — ובמקרה זה, הממשלה — מביאה אי-ההפרשה לדלדול הערך הפנימי של המניות. בסופו של דבר, במקום או במאוחר מתגלה האמת, והשואה הפיננסית היא ביטוי אכזרי למתרחש.

הסתבכות החמורה של חברות הפיתוח בקשיים פיננסיים שוטשים במשך שנים בעיקר עלידי העובדה שהמפעלים הוסיפו להתרחב, וכל העת עמדו לרשותם כספים ניכרים לפיתוח נוסף. מכיוון שהיו מקורות מימון, עזרו אלה לשפר בטווח קצר את מצב המזומנים של החברות, ואיפשרו לגלגל הלאה את ההתחייבויות קצרות-המועד. כך נדחה גילוי האמת. אולם מצב רעוע זה מוכרח יהיה להתגלות לעין כאשר יצטמצם היקף הפיתוח הנוסף ויתעורר הצורך הדחוף באיזון הגרעונות. ואולי משום שהמצב הוא כה גרוע, קיים הלחץ המתמיד של חברות הפיתוח לגידול ולפיתוח נוסף.

כללו של דבר, מבעד למסך המלים והמליצות צפה ומבצעת שערוויה, שאגב, פרטיה פורסמו ברבים ואין לחזור עליהם. רק אזכיר שהושקע סך 5 מיליון לירות במיתקן הקליה והשטיפה באורון, ופתאום הוברר שהוא פשוט, מיותר. יש בדברים הנ"ל רמז על הוצאות כלליות שהמשרד המליץ לצמצמן. זו לשון נקייה ועדינה. אנו יודעים כי מאחורי סעיף זה מסתתרות הטבות וטובות הנאה שהעניקו המנהלים לעצמם, לרבות 22 נסיעות לחוץ-לארץ של המנהל בהוצאה של 110 אלף לירות, הלוואות אישיות בסכומים גדולים וכ"ו וכ"ו.

וכאן רצוני לשאול: היכן היה משרד הפיתוח, שמתפקידו — כפי שאמרתי בראשית דברי — לפקח על חברות הפיתוח? במה התבטא הפיקוח שלז? לולא הסיר מבקר המדינה את הלשט מעל "כימיקלים ופוספטים", מי יודע אם היו הדברים מגיעים לידיעת הציבור. כי שמעונו על הנעשה בחברה החל עוד בשנת 1964. מנהלי החברה חשו עצמם נעלים ויזמו כנס מועצת המנהלים. במועצת המנהלים יש נציגים למשרד הפיתוח, וזהו אחת מדרכי הפיקוח שלו. מועצת המנהלים, שנתכנסה בפברואר 1964, קיבלה החלטה ופירסמה אותה ברבים, וזו לשונה: "מועצת המנהלים מביעה את אמונה להנהלת החברה, ששקרה ושוקרת יחד עם כל עובדיה על פיתוח מפעליה בצפון ובדרום, והפעלתם והחזקתם בכושר התחרות על בסיס של מחירים בין-לאומיים. מועצת המנהלים מצביעה על העובדה שהמחירים שהחברה מקבלת בעד תוצריה מהחקלאים — כולל את הסובסידיה הממשלתית — עומדים על מה בין-לאומית. מועצת המנהלים מחליטה ומביעה בהז תודה להנהלת החברה ולציבור העובדים". אני סבור כי הנני פטור מלקבוע עתה כי החלטה זו של מועצת המנהלים, שבה משתתפים נציגי משרד הפיתוח, נשמעת כאירוניה מרה וכלעג לרש. זמן קצר לאחר שנתגלתה האמת שוחררה ההנהלה, ועל אף התודה שהגיעה לה שלחו אותה הביתה. ציבור העובדים הוקטן ב־500 איש בלי שנפגעה התפוקה. וכמובן, אחרי שהגיעה החברה לעברי פי פחת נערכה ריאור-גניציה, שהיא התרופה הישראלית לכל מחלה, ונמחקו הפסדים של עשרות מיליוני לירות.

והנה, בסקירתו השנה מודיע לנו סגן שר הפיתוח — ואני מצטט — כי "מועצת המנהלים של החברות חוזקו עלידי החלפת חברים בלתי-פעילים. הוחל בנסיון להעסיק נציגים בשכר במועצות המנהלים כדי שיקדישו את מלוא הזמן הנדרש למטרה זו". מכאן אנו למדים שלמועצות המנהלים של המשרד נציגים בלתי-פעילים, מכיוון שלא היה להם פנאי, ועכשיו יש תמריץ שכר ויש איפוא סיכוי שהנציגים יקדישו את מלוא זמנם. ואני שואל: כיצד השלים המשרד עם מצב זה בעבר? המדינה משקיעה בחברות מאות מיליונים של לירות ונציגי המשרד אינם פעילים מחוסר זמן. אינני אומר כי חיוק מועצות המנהלים הוא הפתרון לכל הבעיות, אולם המצב עד כה מעיד כמאה עדים עד כמה לא ידע משרד הפיתוח על הנעשה, ועד כמה הוא חלש לעומת הטכנוקרטים של החברות הממשלתיות.

לא במקרה מבשר לנו סגן השר, ואני שוב מצטט אותו, כי "חוק מנגנון הפיקוח על החברות והוכנה שיטת דיווח אחידה המאפשרת מעקב תדיר אחרי ההתפתחויות בחברות. הוגבר הצוות הטכני של המשרד העוסק בבדיקת תכניות ההשקעות ובבעיות טכנולוגיות מיוחדות של החברות". אכן, הגיע הזמן שפיתוח יהיו כלים כדי שיוכל בעזרתם לדעת על המתרחש בחברות הפיתוח ויוכל לבדוק את תכניות ההשקעה שלהן. אם יצליח המשרד לשלוט במצב

והנאלצת להתגבר על מכשולים רבים, והמתחילה לשאת רוחים רק מספר שנים לאחר הפעלתה.

נדמה לי שגם התומכים הנלהבים ביותר לעידוד היזמה הפרטית, אלה שבשנים עברו התייחסו בסקפטיות ושלילה לכל נסיון נוסף של בעלות לאומית על אוצרות טבע וניצולם, ייאצלו להודות כיום, בתקופת המשבר הפוקד את המשק בכלל ואת התעשייה בפרט בעקבות המיתון בפעילות הכלכלית, שדווקא מפעלים אלה, ששנים רבות היו בעיניהם פרובלימטיים, הוכיחו יציבותם, ועל אף הכשלונות שהיו מנת חלקם בעבר כתוצאה משגיאות, חוסר נסיון ונסיבות, עלו ועולים על דרך המלך. כי כמו חברה הכנסת קרמרמן יודע את הקשיים הכרוכים בהקמת מפעלים, ביסוסם והרחבתם. הוא יודע מה היה גורלם של מפעלים פרטיים שהוקמו באזורי הפיתוח במידה שהוקמו, לרוב בכספי הממשלה, וגם אז היה זה על חשבון משלם המסים.

מציאות זו צריכה לשמש לנו כקו מנחה לפיתוח וניצול אוצרות הטבע לעתיד לבוא, ועלינו לראות בבעלות הלאומית על חברות המפיקות ומנצלות את אוצרות הטבע, לא אמצעי ארעי, לא שלב ביניים, אלא דרך-המלך לפיתוח וביסוס המשק הלאומי.

כנסת נכבדה, אני רואה שלושה יעדים בסיסיים העומדים לפני משרד הפיתוח: (1) גילוי וחשיפה של אוצרות הטבע המצויים בקרקע, במים, ולעתיד אולי גם באוויר. פירוש הדבר — הרחבתו והגדלתו של כמויות חומרי הגלם המנוצלים כבר כיום, כגון אשלג, פוספטים, חרסית, נחושת ועוד, עלי-ידי הרחבת מפעלי התעשייה וגילוי מרבצים נוספים וחד-שיים, שיש לשער שהטבע העניק לנו, למרות שידועים אנו שבתחום זה הטבע לא פינק אותנו, ועל כן נדרש מאמץ גדול והשקעות גדולות על מנת לגלותם.

(2) ניצול יעיל ומקסימלי של אוצרות הטבע עלי-ידי מפעלי התעשייה השונים, דבר המהווה גורם בעל חשיבות מבחינה משקית, עלי-ידי יצירת מקורות תעסוקה ופתרון בעיות של פיזור האוכלוסיה בהתחשב עם מיקומם של רוב המפעלים.

(3) דאגה לרנטביליות להשקעות המרובות שהמדינה השקיעה במפעלים אלה, על מנת שהרווח יישמש מקור לצמיחה טבעית ולפיתוח מפעלים נוספים.

בכל תקופה יש לקבוע את סולם העדיפויות בין היעדים השונים, וכל זה בהתאם לצרכי המשק הנתונים, מתוך תשומת-לב לתכנית של פיתוח לטווח ארוך. בכל דיון על משרד הפיתוח מוטלת עלינו החובה לשאול את עצמנו ולתת תשובה לשאלות הללו — האם התקדמנו בשלושת היעדים הבסיסיים; ההצלחנו להגשים את התכנית שהצבנו לעצמנו; מה היו הפגמים שהתגלו על מנת למנוע הישנותם לעתיד? לשאוב עידוד מההתקדמות, אך יחד עם זאת לא לטשטש משגים ולדעת להסיק את המסקנות הדרושות, גם לגבי המינהל במידה שהוא נושא באחריות לפגמים.

לא רק מבחינה תיאורטית, אלא גם מבחינה מעשית יכול להיות מפעל שאיננו רווחי מבחינת המאזן, אך יש בו תועלת רבה מבחינת האינטרס של המשק הלאומי, במידה שהוא מהווה גורם להכנסות במטבע חוץ, או במידה שהוא מאפשר — באמצעות המחיר המוטל על מוצריו — להגיע לרנטביליות במפעלים אחרים שהמשק מעוניין בקיומם.

מדיניות כזאת אסור שתהיה מדיניות של קבע, והממשלה מחויבת לא לקפח את המפעלים הממלכתיים עלי-ידי קביעת מחירים נמוכים למוצריהם בשוק הפנימי. יש להעדיף מתן

אנו מצווים להפסיק מירוץ זה בעוד מועד, כי אחרת, במקום שתהא הממשלה מרוויחה מחברות אלו, תצטרך לשלם את הפסדיהן במשך כל השנים.

היו"ר ט. סנהדריא:

רשות הייבור לחברת-הכנסת ארבל-אלמולינו.

ו'ושנה ארבל-אלמולינו (המערך):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה, עלי לציין בהערכה את נאיומו המקיף והמאלף של סגן שר הפיתוח, חברת-הכנסת שערי. היה זה נאום הגנה והערכה נלהבת על החברות הממלכתיות, היתה זו הערכה לא רק על הישגים והסיכויים, אלא גם על מהותן ויעודן של חברות אלה.

משרד הפיתוח, החולש על מספר מפעלי תשתית במשק המדינה ובירו נתונה הדאגה העיקרית לגילוי וחשיפה של אוצרות הטבע, ושבדידי מופקד הכוח המניע את גלגלי המשק על כל ענפיו, והשותף למחקרים הנעשים בתחומים השונים, חשיבותו להתפתחות המשק הלאומי איננה נמצאת ביחס ישיר לכספר העובדים והתקציב העומד לרשותו.

המשימה העיקרית של הקווים למדיניות כלכלית היתה והוזה לקדם את המדינה באופן מתמיד לעצמאות כלכלית. הדרך לכך ברורה לכולנו. על האמצעים שיש לנקוט ישנו ויכוח, אך דומני שחול הוויכוח בתוכנו על כך שלעצמאות כלכלית נגיע בראש ובראשונה על-ידי הרחבת התעשייה. כלכלית כי האפשרויות בתחום הקטנת היבוא המביא לצמצום הפער במאזן התשלומים הן מוגבלות. ברור שישנה אפשרות להקטין את היבוא של נכסי תצרוכת, אך עלינו לזכור שב-1966 היו מוצרי התצרוכת רק 11% מכלל היבוא למדינה ובהם היו הבשר, הדגן והסוכר את המרכיבים העיקריים, ואפשרויות צמצום התצרוכת של מוצרים אלה היא קטנה.

יבוא תשומה לייצור או חומרי גלם הגיעה בשנת 1966 ל-70% מכלל היבוא, וברור שהרחבת הייצור התעשייתי ליצוא המנצל חומר הגלם המיובא תגדיל, עוד יותר, סכומי מטבע חוץ לרכישת חומר גלם. מכאן המסקנה שבתכנית פיתוח התעשייה לעתיד יש לתת עדיפות ראשונית לאותן התעשיות הצורכות מקסימום חומרי גלם המיוצרים במדינה, כי בהם הערך המוסף הוא הגבוה ביותר.

נוכח אמתות כלכלית זאת יש להעמיד לרשות מפעלי התעשייה הנמצאים בבעלות ממלכתית והנמצאים בטיפול של משרד הפיתוח המנצלים בעיקר את חומרי הגלם המצויים במדינה לעיבוד תעשייתי ושעיקר תוצרתם מיועדת ליצוא, ובהם הערך המוסף הוא מהגבוהים ביותר, את האמצעים הכספיים הדרושים על מנת להגיע במינימום זמן לניצול אופטימלי של פוטנציאל הייצור שלהם, כמובן מתוך דאגה והקפדה להבטחת הרנטביליות הסבירה שלהם.

יש לציין בסיפוק שהשנה הוגדלו התקציבים המיועדים לפיתוח והרחבתם הנוספת של מפעלים אלה, על מנת להגדיל את הייצור במידה ניכרת, דבר שיביא בעקבותיו להוזלת הייצור והגדלת כושר התחרות של המוצר הישראלי בשוק העולם.

הגדלת הרווחיות של מפעל הנוחשת בתמנע, וכן של מפעל כימיקלים ופוספטים בצפון, ההתקדמות שחלה בחברת האשלג והסיכויים להבראת מפעל הפוספטים באורון לאחר שמדני ישראל הצליחו להתגבר על התקלות שנתגלו בתנור הקליה באורון, צריכים לשמש עידוד לנו ולכל אלה שראו בקיום מפעלים בבעלות ממלכתית אחת הדרכים לפיתוח המשק והקמת תעשייה בסיסית הזקוקה לאמצעים כספיים גדולים,

להדגיש, שאין זה אומר שאין לשתף הון פרטי, מקומי או זר, במידה שיהיה מעוניין להשקיע כספים וידע בהקמת מפעלים כשותף, אך בתנאי שבידי הממשלה יישמרו רוב המניות וההכרעה בהנהלה.

רבותי חברי הכנסת, הגברת פריון העבודה — זו הדרך הנאותה והרצויה ביותר להולות הוצאות הייצור ליחידה, זהו תהליך המותנה בשיפורים טכנולוגיים, בכוח הניהול, ביחסי עבודה תקינים השוררים במפעל, ברמת ההשכלה והידע המקצועי של העובדים בכלל ובמאמץ האינדיבידואלי של כל עובד בפרט, — כל זה בסיכום יוצר את מוראל העבודה, השפעה מכרעת ליצירת מוראל העבודה נתונה בידי ההנהלה, המנהלים הבכירים והמנהלים המשניים, אשר יכולים לארגן את תהליכי הייצור, וכן לקבוע שיטת מינהל חסכונית ויעילה ולהתקין יחסי עבודה שבהם יראו העובדים את עצמם זהים עם המפעל.

הנהלה יעילה ואחראית תלויה בראש ובראשונה בקיום מועצת מנהלים אפקטיבית ולא פיקטיבית, ובתחום זה דרוש מפנה רדיקלי וחד-משמעי. הבעיה הזאת איננה מצטמצמת רק לגבי הרכב מועצות המנהלים של המפעלים בבעלות ממלכתית; כוחה יפה גם למשק הפרטי והציבורי. מוסד מועצת המנהלים שברוב הארצות המפותחות — המוסד המתווה דרך להתפתחותו של המפעל, המפקח והמדריך את ההנהלה בפועל, סובל בישראל משתי מחלות: האחת — גיל גבוה; השנייה — ישיבה על הרבה כסאות וריצה מאחד לשני. לפי מחקרו של הפרופסור אהרונג, הגיל הממוצע של חברי מועצות המנהלים הוא 62 שנה. תסכימו אתי, רבותי, שעובדה זאת אומרת דרשני. אמנם אין לזלזל ביתירותו של הנסיון, של השורשיות המאפיינת מנהלים בגיל מבוגר, אך אין להשלים שבהרכב מועצות המנהלים נעדרים לרוב כוחות צעירים ומעולים בעלי רמה וידע טכני ומינהלי והמעורבות המינהלית והמסחרית.

שנית, העומס המופרז המוטל על מעט אנשים היושבים במספר רב של מועצות מנהלים, מונע ומעכב הנהלת עניינים סדירה.

אמנם חוללנו שינויים מהפכניים בישראל, אך עם כל רצוננו אין בכוונתנו לשנות סדרי בראשית. גם בישראל השבוע הוא בן שבועה ימים, ומהם שישה ימי עבודה והשביעי הוא יום מנוחה. וגם בישראל היממה היא עשרים וארבע שעות. ולא ייתכן שהאדם, אפילו האדם המוכשר ביותר, יוכל למלא את תפקידו במועצות מנהלים ברגע שהוא יושב 9-10 מועצות, והשיא הגיע כבר ל-13 מועצות. רבותי, הגיע הזמן לקבוע תקנות מה הוא המספר המקסימלי של מועצות מנהלים אשר אדם אחד רשאי לשבת בהן.

העדר מועצות מנהלים אפקטיביות, ופיקוח ומעקב מספיק, גרם בעבר לכשלונות שלא היו מחוייבי המציאות. תכניות פיתוח של מפעלים שהתקציב שנדרש עבורם עלידי הנהלה לא פעם כתוצאה מחוסר בדיקה יסודית, ממחקר מאולתר, מחוסר הסתייעות באנשי מדע, חגג רחוק רחוק מהאומדן, גרם לתוצאות מופרזות, שגמוע שנים רבות ורגטיבליות מהמפעלים, כפי שקרה באורון, המפעל לכימיקלים ופוספטים בדרום.

רק לפני כמה ימים נתבררנו עלידי הרדיו והעיתונות בהודעה משמחת על כך שבסקר גיאולוגי שנערך, נמצאו מרבצים חדשים ועשירים של נחושת בסביבות חמנע, ונמסר שיתכן שגילויים אלה יחייבו שינוי תכנית-האב לפיתוח המפעל. ואני שואלת: מה היה קורה לו היה הגילוי הזה

סובסידיות ישירות לענפים שהממשלה מעוניינת שמוצריהם יהיו זולים, על פני מתן סובסידיה סמויה באמצעות הספקת מוצרים או שירותים זולים עלידי המפעלים הממלכתיים.

הגישה הקיימת כיום מוכרחה להביא לאבדן הרוחץ והרצון מצד ההנהלות והעובדים לעשות במאמצים שהמפעלים שבהם הם עובדים יהיו רנטביליים ויבטיחו רווח סביר; גישה זו היא הגורמת לכך שתהיה להם ההרגשה שקיומם והתפתחותם של המפעלים תלויים לא בתפוקה, אלא בגודל הסובסידיה הממשלתית שיקבלו.

גברתי היושבת-ראש, נוכח העובדה שעל הפגמים של המפעלים הממלכתיים דיברו, מדברים וידברו בהתלהבות — ורק עכשיו דיבר על כך בשצדיקצף חברי-הכנסת קרמרמן — ואילו על ההישגים מדברים בקול דממה דקה, רואה אני חובה לעצמי להדגיש את האורות ואת ההישגים בלי להתכחש לצללים ולפגמים.

ההתפתחות שחלה בשנים האחרונות בחלק מהמפעלים הנמצאים בבעלות לאומית, בתחום הרחבת הייצור, הוולת הוצאות הייצור, הגדלת היצוא, ותרומתם בהכנסות המדינה במטבע חוץ, והסיכויים הסבירים הקיימים להבראה משקית של המפעלים שטרם הגיעו לרווחיות — כל זה בתקופה שהתעשייה הישראלית נמצאת בנסיגה מבחינת התפוקה והתעסוקה — טפחו על פניהם של כל אלה אשר מי מתורן שליחה אינטרסנטית, מעמדית ומי מתורן קפוקים ביכולת המדינה לנהל מפעלים, ניבאו כשלונות למפעלים אלה וראו בהעברתם לבעלות פרטית את הדרך היחידה לביסוסם. אין להתעלם מהמסברים שפקדו בעבר כמעט את כל המפעלים האלה. יש ללמוד מהשגיאות על מנת למנוע אותן בעתיד, ואסור לנו לשכוח שהסיבה העיקרית לכשלונות שהיו, נעוצה במינהל כושל; אך יחד עם זאת אסור להתעלם מהקשיים ומהמכשולים שעמדו בדרך הקמתם של המפעלים בשנים הראשונות, כגון חוסר נסיון, נאנים גיאוגרפיים קשים, הצורך בהשקעות גדולות; ואסור להתעלם מהעובדה שבו בזמן שלקידום התעשייה הפרטית הדרך היתה סלולה, הנסיון שנאגר היה גדול ולמרבית התוצרת שלה היה מובטח שוק פנימי רעב למוצרים עד שהמחירים נקבעו לא פעם על בסיס של „קוסט-פלוס“, נאלצים מפעלי האשל, תמנע, כימיקלים ופוספטים ושאר החברות להתמודד ולהתחרות עם מפעלים ענקיים בעלי מוניטין בינלאומי על כיבוש שווקים בחוץ-לארץ.

מפעלים אלה מרוכזים בעיקר בגב הרחוק, שנשאר עדיין בבחינת טרה אינקונגיטה, ארץ לא נודעת ליומה הפרטית. הקמתם הפרטית של המפעלים בתמנע, בים המלח, באורון, בחרסית וחול זך, היתה והוזה גם כיום גורם בעל חשיבות מכרעת מבחינת הבטחת תעסוקה בסיסית לכמה מערי הפיתוח בגב.

העובדה המקצועית והאחראית, בה נקלטו מאות רבות של עולים חדשים, לרוב יוצאי ארצות האיסלאם, היתה לה השפעה חיובית בביסוס מעמד הכלכלי של התושבים, בעיצוב דמות החברה, בהשרשת התודעה האזרחית וההכרה המעמדית בקרב העובדים, ותרמו תרומה ניכרת להעלאת שכבה צעירה ורעננה של פעילים בתחום האיגור המקצועי, המינהל והמוסדות הציבוריים השונים בעירות הפיתוח שבגב.

ההשקעות הכספיות הגדולות הנדרשות להקמת מפעלים מסוג זה לעיבוד אוצרות הטבע והעדר רוחצים מידיים, כל זה מחייב לשמור גם לעתיד את הבעלות הלאומית במפעלים אלה והחדשים שיקומם, הן בתחום ניצול אוצרות הטבע והן בתחום הקמת תעשייה כימית בסיסית. יחד עם זאת עלי

מהשפעתם של יתר המרכיבים על מחירי המוצר, כגון ריבית, מינהל, שירותים, פחת, הוצאות כלליות ורווח.

אני מסכימה לדבריו של שר המסחר והתעשייה, שבעיית הבעיות של התעשייה היא הניהול הטוב, והרווחיות תלויה בראש וראשונה בניהול טוב במובן הרחב ביותר של מושג זה. ההתפתחות במפעלי יס"המלח ב-1966 יכולה לשמש לנו דוגמה לדרך שבה צריך המשק ללכת. כפי שפורסם עלה שכר העבודה בשנה זו ב-7%, התפוקה עלתה ב-6%, אך כוח האדם ירד ב-10%, והפועלים הצליחו עלידי הגדלת התפוקה שלהם, במאמץ משותף עם ההנהלה, להקטין את המחיר ליחידת ייצור על אף עליית שכר העבודה.

השינויים שחלו בתחום הרווחיות של מפעל כימיקלים ופוספטים בצפון הם הוכחה נוספת לנכונות שארמיניסטרזיה חסכונית והגדלת פרויקט העבודה של העובדים — זוהי הדרך להזלת הייצור ולהבטחת רווחיות למפעל. לאחר מספר שנים של הפסדים וכשלונות עלה בידו המפעל של מפעל כימיקלים ופוספטים בצפון לבצע ריאורגניזציה בהנהלה, ותוך שיתוף עם ועד העובדים להקטין את מספר הפועלים בהתאם לצורכי המפעל, בלי שהדבר יפגע בתפוקה ויקטין אותה. לעומת גרעון של 4 מיליון לירות בקירוב בשנת 1964/65, קיים סיכוי סביר שבשנת תקציב זו יסתכם מאזן המפעל ברווח העולה על 2.5 מיליון לירות. את סוד הצלחה יש לחפש בהנהלה בעלת כושר ניהול וביצירת יחסי הבנה וישראליות עם ציבור העובדים במקום, שהביאו לחסכון במינהל בסכומים ניכרים למדי ובצמצום כוח העבודה בקרוב ל-500 איש במשך שנתיים.

על משרד הפיתוח מוטל התפקיד להיות גורם רב-חשיבות בתחום המחקר, על אף התקציב המצומצם העומד לרשותו באמצעות המכון הגיאולוגי, המכון למחקר נפט וגיאופיזיקה, תעשיית מחצבי ישראל, הנדסת התפלה לישראל, תעשיית מחצבי ישראל ומוסדות מדע ומחקר בסיסי ושימושי, המרכזים בתחומיהם אנשי מדע והתורמים תרומה רבת-חשיבות להעמקת המחקר השימושי במדינה בכלל. עלינו לדעת שבישראל מפגר המחקר השימושי לא רק בהשוואה למדינות התעשייתיות המפותחות, אלא גם לגבי הצרכים החיוניים של המשק המקומי.

נוכח העובדה שהתעשייה הפרטית שתררה עצמה לחלוטין מהחובה לפתח על חשבונה או בעזרתה מחקר תעשייתי, ממלא משרד הפיתוח תפקיד מכריע בתחום זה. אך הפער בין הרצוי וההכרחי לבין המצוי הוא גדול, בלתי-מוצדק, וזה מתבקש בקידומה ובפיתוחה של התעשייה הישראלית.

נוכח הסכנות החמורות הצפויות לתעשייה הישראלית עקב פיגורה והתיישותה, אשר נגרמו בגלל העדר מאמץ מתאים בשטח המחקר התעשייתי של הסקטור הפרטי והתעשייתי — הכרחית יזמה ממשלתית רחבה בשטח זה. אין להבין את דברי כך שיש להשלים עם התחמקותה של התעשייה הפרטית מלשאת בעול המחקר השימושי. אך נוכח המציאות הקיימת מוטלת חובה על משרד הפיתוח, הממונה על מכונים מדעיים בעלי פוטנציאל גדול, ואשר לרשותם עומד כוח עבודה מעולה, להרחיב ולהעמיק את המחקר. צריך לא רק להגדיל את האמצעים הכספיים המיועדים למחקר, אלא גם לשנות את החלוקה בין הוראות השונות לטובת המחקר השימושי. 50% מכל הכספים העומדים היום לרשות המחקר במדינה מיועדים למחקר בסיסי, 20% למחקר חקלאי, ורק 15% למחקר תעשייתי, בעוד שבתעשייה חלו תמורות מהפכניות בתחום תהליכי הייצור.

מאחר שנתיים ובינתיים היו מוציאים מיליוני לירות בעבודות שייתכן שהיה מתברר שאינן הכרחיות וחשובות?

משרד הפיתוח חייב, בטרם שיחליט על הקמת מפעל חדש או הרחבת מפעל קיים, להסתייע במחקר רבי-צדדי שיעשה על-ידי מומחים מעולים ובעלי-סמך ולהקפיד על כך שהביצוע יהיה בהתאם לתכנית המקורית, ושההוצאות לא יתרגו ממסגרת התקציב המאושר. צריך לציין בסיפוק, שמשרד הפיתוח נוקט בקו זה בכל הקשור בהקמת התשלובות הכימית בערד.

חברי הכנסת, ברצוני להגיד משפטים אחדים על שיתוף העובדים בהנהלות. אחת הבעיות המרכזיות העומדות לפני המשק הממלכתי היא להביא למצב של הזהרות העובדים עם המפעלים וגורלם. העובדים צריכים להיות חזרוני הכרה שאין הם עובדים במשק נצלני, המעניין בראש וראשונה בהבטחת רווחים גדולים להון המושקע, אלא במפעלים השייכים לאומה, שתפקידם להבטיח תעסוקה ורמת חיים הוגנת לעובדים, ויתר עם זאת לשמש גורם רב-חשיבות לפיתוח וביסוס המשק הלאומי.

האמצעי הבדוק והיחיד להשגת יעד זה הוא שיתוף העובד דים במועצות המנהלים ובהנהלות. נדמה לי שגם אלה שהיססו בעבר וגם הספקנים הגיעו למסקנה, ששיתוף העובדים בהנהלת חברת החשמל תרם תרומה רצינית להגברת היעילות, הפריון והחסכון בחברה זו.

ובתזכירי את שיתוף העובדים בהנהלת חברת החשמל, ברצוני להביע משאלה לסגן שר הפיתוח. אני מעריכה מאד את הדינמיות שלו בתפקידו, את ההתמדה והלהט להיאבק באתגרים ולחרוג מהשגרה. אך בתחום אחד הייתי מיעצת לו לנקוט קו של מתנות, וזהו התחום של יזמה לחקיקת חוקים שמטרתם לכבול את חופש המאבק המקצועי עלידי איסור שביתות, וכוונתי לחוק החשמל. גישה זו אין בכוחה להגביר את האחריות של העובדים, אותה ציין היום סגן שר דבריו. אין בכוחה גם לפתור את הבעיה. ציבור עובדי חברת החשמל אינו ראוי שבאמצעות חוקים כובלים ישמרו על אחריותו למפעל ולמשק. הם הוכיחו במשך כל השנים את עצמם ואת האחריות המוטלת עליהם גם בשנים שבהן שביתות מאושרות ופראיות היו מנת חלקנו בכל יום שני וחמישי.

את דאגתם ואחריותם למפעל הוכיחו פעם נוספת כשהחליטו, מרצונם החופשי, להיענות לתביעת ההסתדרות לוותר על 2 אחוזים מהעלאת השכר המגיעה להם בהתאם לחוקה העבודה החתום. הם יודעים את גודל האחריות הרובצת עליהם, בספק את הכוח המניע — את החשמל — לכל המשק, והם ידעו למנוע סכסוכים וזעזועים בכוח ארגונם ומחוך כפיפות למרות ההסתדרות. הם גם ידעו לגנות את המקרה המצער בתחנת אשדוד, ובכוח ארגונם מנעו החרפת הסכסוך והביאו לפתרון הבעיה ללא עזרת חוקים ואיומי מא-סרים.

אנו חיים בימים שבהם מתנהל מסע כבד, הגובל לפעמים בהסתה, נגד הישגיהם של הפועלים בתחום שכר העבודה, תוספת היוקר ותנאים סוציאליים. לכלכלים ככ"ף וקלקלנים בקו"ף מתחרים ביניהם כדי להוכיח שהתרופה היחידה למכאובי המשק היא הורדת שכר העבודה. בואת הם רואים את הדרך הסלולה להבראת המשק, להרחבת היצוא, למשיכת הון פרטי ולהבטחת גן-עדן למשקיעים. הצגת השאלה באור כזה מטעה ומחטיאה את המטרה, כי היא משחררת את האחראים למשק מכל מאמץ להזלת הוצאות הייצור, עלידי כך שהיא מתעלמת

מחייב את ישראל, הן מבחינה בטחונית והן מבחינה משקית, להגביר את המאמץ המושקע בחיפושי נפט, כדי להבטיח שאספקה עצמית בלבד תכל ותגדל, ותלותנו בגורמים חיצוניים תלך ותקטן. משרד הפיתוח נטבע להרחיב את המחקרים הנעשים ישירות עלידו, להמריץ את החברות שקיבלו זכויות, למלא את התחייבויותיהן, ובמידת הצורך — להחליף חברות אשר אינן מנצלות את הזכות שניתנה להן בחברות בעלות יכולת מבחינת ההון והידע העומדים לרשותן.

חברי הכנסת, הרחבת המפעלים מותנית בראש וראשונה בהבטחת שווקים למוצריהם, והמדובר בעיקר בשוקי חוץ. ללא הבטחת שווקים אין מקום להרחבה, כי הרנטביליות של ההרחבה מבוססת על הגדלת הייצור, ועלידי כך — הורדת מחיר היחידה. בתחום זה אפשר לציין בסיפוק — הישגו הישגים, אך בלתי-מספיקים, לקיים חשש שהשווקים שנכבשו אינם מבטיחים לתמיד. ירידת היצוא של האשלג נוכח ההתחרות הקנדית צריכה לשמש לנו אור אדום.

בתחום זה קיימת התרוצצות של כל חברה וחברה, ללא תיאום ותכנון מרכזי. בו בזמן שקיימת אפשרות שסוכן במדינה הדואג למכירת פוספטים, למשל, יכול לבדוק גם האפשרויות למכירת אשלג, ברם אין נחושת באותה ארץ. תיאום כזה בין כל החברות הממלכתיות הוא צורך חיוני, ומשרד הפיתוח נטבע לזיום הקמת מסגרת-גג למחקר השווקים ולשינוק מרכו של תוצרת המפעלים הנמצאים במסגרתו. יש להעמיד לרשות פעולה זו אנשים בעלי ידע בתחום המסחר הבינלאומי, שיוכלו לערוך מחקרים על הסיכויים ואפשרויות השינוק בארצות נוספות, ובעיקר בארצות אסיה, בהן החקלאות נמצאת בתהליך של התפתחות, וכתוצאה מזה הולכת וגדלה שם הצריכה של מוצרים המיוצרים עלידי חברות אלה. אין לי גם בטחון שאמנם הנציגויות הדיפלומטיות והנספחים המסחריים שלנו במדינות השונות עשו את כל האפשר על מנת להבטיח שווקים לתוצרת זו, ובעיקר באותן מדינות הצורכות אשלג ודשנים בכמויות גדולות, והמייבאות אותן, והמאזן המסחרי שלהן עם ישראל הוא חיובי בעשרות מיליונים של לירות.

בתחום זה יש להשקיע מחשבה ואמצעים ולפעמים גם לחצים על מנת להגדיל את היצוא של המוצרים האלה.

ובסוף דברי רואה אני חובה אישית לעצמי להפנות תשומת לבו של סגן שר הפיתוח לפרשה שהסעירה בשבועות האחרונים את הרוחות. מתכוונת אני להחלטת חברת החשמל, שהעדיפה לייבא טרנספורמטורים מגרמניה, במקום להזמין בבית-חרושת "אלקו" ברמת-גן. נפל בגורלי ללוות את התפתחות של בית-חרושת "אלקו" בשנים שהן עבדתי בלשכת העבודה ברמת-גן, ולויתר עדה להתפתחותו ולהרחבתו של בית-החרושת, לקליטתם של מאות עובדים, מיעוטם בעלי מקצוע ומרביתם מחוסרי מקצוע, אשר רכשו אותו תוך כדי עבודתם והגיעו במרוצת השנים לרמה גבוהה ולידע מקצועי מעולה. כתוצאה מהקטנת ההזמנות פוטרו רבים מעובדי "אלקו", וכוח מקצועי מעולה, שבהכשרתו השקיעו המדינה והמפעל סכומים לא-מבוטלים, נחבזו. מסירת הזמנת הטרנספורמטורים ל"אלקו" היתה מאפשרת הבטחת תעסוקה מלאה לפועלים העובדים כיום במפעל ארבעה או חמישה ימים בשבוע, והחזרתם של עשרות עובדים שנפלטו במשך השנה. חושבת אני שעל החברות הממלכתיות מוטלת חובה לעשות את כל האפשרי כדי למסור את ההזמנות לציוד שהן זקוקות לו, לתעשייה המקומית. אני פונה אל סגן שר הפיתוח בבקשה לתקן את הניתן עוד לתקין, ולהימנע בעתיד מנקיטה במדיניות כזאת.

על משרד הפיתוח לפתח בשנים הקרובות את החברה ליצוא ידע, עלידי עריכת מחקרים במדינות שונות ושיגור עובדים לפרויקטים של מחקרים גיאולוגיים וגיאופיסיים לארצות הזקוקות לידע מהחץ. הרחבת פעילות החברה תוכל לשמש אמצעי להעסקת מדענים ישראלים. דבר זה חשוב שבעתים כיום, עת קיימת אבטלה בקרב אנשי מדע ואקדמאים, המחייבת חיפוש כל דרך ליצירת מקורות תעסוקה מתאימים לקליטתם של כוחות אלה, שחשיבותם לפיתוח המשק, המדע והחברה היא גדולה.

אשר לנפט — ארצנו כונתה בפי אבות אבותינו ארץ זבת חלב ודבש. הם כנראה לא ידעו על קיומו של נפט בארץ, או שלא העריכו את הנזול היה כמקור לחלב, לדבש ולזהב. ישראל שוכנת באזור שסביבו ארצות שהתברכו במאגרי נפט עצומים. רוצים אנו לקחת שהטבע לא קיפח אותנו ולא ננע מאתנו אוצר זה.

עם כל ההתקדמות שחלה בשנים האחרונות בקידוחי הנפט ובניצול מקסימלי של הבארות הקיימות בארץ, עלינו לזכור ולשנן לעצמנו כי בשנת 1966 רק 8.4% מתצרוכת הנפט והגז הטבעי סופקו לנו על-ידי הייצור המקומי, לעומת 9% בשנת 1965. מכאן שיש ירידה. הסיבה לכך — שהתפוקה המקומית לא רק שלא הדביקה את עליית התצרוכת, אלא פיגרה. ובמידה שלא יושקעו מאמצים, אמצעים ומחקר בשנים הקרובות, ילך ויקטן חלקו של הנפט המופק בארץ בסך הכל של תצרוכת הנפט במדינה. כי גידול התעשייה, פיתוח התקלאות והגדלת התפוקה של תוצרת החשמל, העולים מדי שנה בשנה, מגדילים באופן מתמיד את צריכת הנפט ומוצרי. אם אין מוצאים שדות נפט חדשים, הרי הכמויות שנותרו להפקה והמצויים בבארות הפעילות, תלכנה ותקטנה. שלא כמו בארות מים, שמאגריהן מתמלאים מחדש אחרי כל שנה גשומה, אין הנפט האצור באדמה מתחדש.

בתחום זה, על אף החשיבות שכולנו מייחסים לו, לא נעשה די. זכויות שניתנו — לא נוצלו; חברות המשווקות נפט והצוברות רווחים גדולים ומובטחים, אינן נחבצות להשקיע חלק מרווחיהן בקידוחי נפט ובמחקרים הקשורים בכך. עיקרי מדיניות הממשלה לקידוחי נפט, שנקבעו ב-1965 והמחייבים נקיטת צעדים להגברת שיתוף הפעולה בין החברות המהפשות נפט בכל הנוגע לניצול הידע והציוד הקיים בארץ, לא הופעלו די הצורך, וחסרה תכנית כוללת ואחידה.

הסכומים שהוצקו לרשות משרד הפיתוח והמיועדים למחקרים הקשורים בחיפושי נפט, אינם עונים לצרכים ואינם עומדים בהתאמה לדחיפות וחשיבות הבעיה. עד כה הושקעו עלידי כל החברות בעלות זכויות בחיפוש נפט בסך הכל 180 מיליון לירות; מזה — שתי החברות הישראליות, "לפידות" ו"נפטא", השקיעו ב-100 מיליון לירות. שווים של המאגרים שכבר התגלו נאמד ב-300 מיליון לירות. סיכום זה הוא מעורר מבחינה נפשית, אך עלינו לזכור כי השנים הראשונות של חיפוש נפט היו בכל הארצות, "השנים הרוזות", כך גם בארץ כמו וונצואלה, השופעת נפט, רק לאחר שבע-עשרה שנות קידוחים התגלתה הבאר הראשונה שממנה התחילה להפקה.

בצדק הגדיר אחד המומחים הגדולים ביותר בתחום חיפושי נפט, כי להצלחה בשטח זה דרושים שלושה דברים: סבלנות, ידע והשקעות. בתחום הידע והנסיון התקדמו והשגנו הישגים, אך בתחום ההשקעות אנו מפגרים, ובמידה רבה כתוצאה מחוסר הסבלנות של המשקיעים.

מצבה הגיאופוליטי של המדינה, המוקפת ארצות עוינות,

תוסיף יעילות וכדאיות למפעלים השונים ותמנע כל מיני כפילויות, אשר בהכרח יכולות להיווצר. ואני רוצה להרחיק לכת בכיוון זה. הייתי מציע למסור את הייעוץ והתכנון הכללי לחברה בעלת ידע בין-לאומי בשטח זה, חברה אמריקאית או אירופית, אשר תפקידה יהיה בדיקת כל מה שקיים, בחיפה, בערד, באורון, בעין-יהב וכו', ייעוץ טכנולוגי ומסחרי והכוונה כללית. הממשלה לא היססה להזמין מומחה מבחוץ בעניין הקמת בתי זיקוק באילת. חושבני כי עניין השלובת ערד, או כפי שאמרתי, התשלובת הכימית המינרלית של המדינה, הוא נושא די חשוב וראוי להזמין גם בשביל חברה בעלת שם ולקבל מסקנות מבוססות ותכנון כולל.

ועוד נקודה, בנוגע לחברות מפעלי תובלה. רבותי, אין לי ספק כי קיומה של חברה זו לא מוצק בכלל, הן בהתחשב עם מצבה הכלכלי ועם מאונה הגרעוני הכרזי של החברה, הן בהתחשב עם המצב הכלכלי הכללי ובעיקר בענף התובלה. פיתוח הרכבת מצד אחד ומצב התעסוקה של חברות תובלה השונות מצד שני, מבלי לשכוח את מצב המוסכים השונים, מחייב חיסול החברה, ולדעתי אין שום הצדקה להשקיע בה עוד כ-2 מיליון לירות. הייתי מציע להקפיא את הסכום הזה ולהחליט על פירוק החברה בהקדם האפשרי.

ברצוני להוסיף עוד כמה מלים בקשר לתחנות כוח חשמל הנמצאות בקרבת מרכזים מאוכלסים וערים גדולות ואשר הפעלתם גורמת לזיהום אוויר. אני מבין כי הקמת תחנת כוח חשמל מהווה דבר חיוני ביותר וכי פיתוח המשק לא יכול להתקיים בלי חשמל, אבל לדעתי יש לשים לב גם לבריאות הציבור ולא להקל בגקוזה זו בגלל כל מיני שיקולים אחרים. בעיית זיהום האוויר מהווה כיום הבעיה בה"א הידיעה, העומדת לפני מזהיגי המדינות השונות. עד כמה שאני מבין נמצא פתרון שהייתי מכנה אותו כ"פתרון של פשרה", בזה שמציעים הגבהת הארובות בתחנת רידונג עד ל-120 מטר, כך שהגזים המזהמים והמערעלים יכוונו כלפי מעלה ויורחקו משטח נשימת האדם. אולי זה הפתרון, או לפחות, כפי שאמרתי, פתרון של פשרה. אם הדבר מתאמת כך, הייתי מציע לבדוק גם כן כל התחנות הקיימות כבר ולהשקיע בשביל התחנות הללו פתרונות *a posteriori* על מנת לשפר את המצב בקשר לבעיית זיהום האוויר.

היו"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחברה-הכנסת דגני, ואחריו לחברה-הכנסת ארזי.

עמוס דגני (רפ"י):

גברתי היושבת-ראש, חברי הכנסת. משרד הפיתוח נתון מראשיתו בסתירה בין חשיבות תפקידיו למעמדו בממ"ש. לעתים קשה לרצות מהו קנה-המידה שלפיו מתחלקת האחריות לפיתוח התעשייה הישראלית; מה בתחום משרד המסחר והתעשייה, מה בתחום משרד הפיתוח, מה בתחום שניהם; מה נתון להכרעת משרד האוצר, מה הן החברות הכפופות ישירות לאוצר, מה הן החברות הכפופות ישירות למשרד הפיתוח; ומה הם סימני ההיכר המחייבים חלוקה כזו. מדוע חיפוש נפט ועניין הנפט בכלל שייכים למשרד הפיתוח, ובתי-הזיקוק שייכים למשרד אחר? אפשר גם לשאול: מדוע רכבת ישראל, המובילה פוספטים, שייכת למשרד התחבורה, ומפעלי תובלה המובילים פוספטים בתחבורה מוטורית שייכים למשרד הפיתוח?

משה ברעם (המערך):

אם אלה החסרונות היחידים — ניחא.

היו"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחברה-הכנסת לוי, ואחריו — לחברה הכנסת דגני.

דניאל לוי (מפד"ל):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. קיימות כעשר חברות העומדות תחת פיקוחו של משרד הפיתוח, ואפשר לומר כי הפיקוח על החברות הללו מהווה את חלק הארי של כלל פעילות המשרד. חושבני כי בשטח הארגוני חלה התקדמות ניכרת במשך השנה הנוכחית, בעיקר בכיוון הגברת הפיקוח והבטחת דיון-חשבון שוטף ותדיר, המאפשר — בצורה יעילה יותר מאשר בעבר — לעמוד על ההתפתחות השוטפת של המפעלים, וכן לעמוד מקרוב על הבעיות השונות, ואולי אף למצוא פתרונות לבעיות אלו בעוד מועד. צירוף פקידים בכירים, בעלי מומחיות בשטח התפעולי של החברות השונות; בדיקת הדרכים לייעול וכדומה — כל אלה הם צעדים אשר נקיטתם היתה נחוצה ויש לעודדה.

יש גם לברך על המאמצים הנעשים כיום על-ידי המשרד לתיאום בין החברות השונות בתחום מחקר שווקים ושטחים מסחריים אחרים, שהם בהכרח זהים בכמה חברות. לכן לא היה צורך לקיים מנגנונים נפרדים בעבר. כל השיפורים הללו עשויים להביא את החברות למצב של ייעול מירבי בשטח המינהלי, על-ידי הכוונה מרוכזת בשטחים מסויימים, ועל-ידי מניעת תפקידים כפולים. אם כי עוד רחוקה הדרך למצב האידיאלי, יש לברך על שיפורים אלה שנעשו.

למרבית הצער אין אנו יכולים לרשום הישגים ניכרים בשטח רווחיות החברות. לפי האומדן, יסיימו השנה שוב כמה מהחברות את מאזניהם או בהפסד או ברווח קטן מאד ביחס למה שיכולנו לצפות. יש נימוקים אובייקטיביים בחלק מתוצאות אלו, למשל במפעלי ים-המלח, שהוצאות הייצור עלו בהם בשנה החולפת, בו בזמן שמחירי השוק העולמי סבלו מירידה מסויימת. תכנית הרחבת מפעל האשלג והגדלת כושר הייצור למיליון טון אשלג במקום 550,000 השנה, עשויה להזיל את מחיר היחידה ולהעמידו ברמה שתוכל להתחרות בשוק העולמי. ברם, רבותי, תכנית זו, אשר כשלעצמה היא די מושכת ואשר להתחלת ביצועה הוקצב סכום של 14 מיליון לירות, יש, לדעתי, לגשת אליה בהירות מקסימלית. יש עוד נעלם גדול אחד, אשר ביכולתו להעמיד את כל התכנית בסימן-שאלה. הלא עד כמה שידוע לי עדיין לא נגמרה בניית הקיר החוצץ, המשלים את הסכר העוקף, וזאת ועוד. עלינו להבטיח על-ידי מומחים טכניים את אטימותו. את אי-חידרתו של הקיר, שהרי ידוע כי בלי תנאי זה מוטלת הצלחת התכנית בספק, ולכן אנחנו עוד רחוקים מלגשת להרחבת המפעל ולא הייתי מייצץ להוסיף בהשקעות כל עוד התנאים הטכניים האלה לא יובטחו לשביעת רצונם של המומחים. אמנם כפי שאמרתי, סעיף זה מופיע בתקציב בסך 14 מיליון לירות, אבל ההשקעה הכוללת של תכנית ההרחבה מסתכם בסכום לא מבוטל של 96 מיליון, נוסף לכל מה שהושקע בשנים הקודמות, ולכן יש לבדוק בדיקה כפולה ומכופלת את הצד הטכני שבדבר לפני שיוחלט סופית על ביצוע התכנית.

באותו כיוון ברצוני להעיר הערה בקשר לתשלובת ערד. הייתי רוצה לראות במקום תשלובת ערד — תשלובת כימית מינרלית, הכוללת גם המפעל בערד, גם מפעלי כימיקלים ופוספטים בצפון ובדרום וגם מפעל הפוספטים של עין-יהב. תכנון כולל, שכל התשלובת הגדולה הזאת

עמוס דגני (רפ"י):

אני רוצה לומר לך, ידידי יושבראש הקואליציה, שהדברים האלה הם לעתים יסוד למשגים הרבה יותר חמורים — לחוסר תיאום ולחוסר חלוקה הגיונית של דברים. אתה יודע זאת. אם סגן שר הפיתוח דיבר על ריאורגניזציה במשרד, דומני שיש צורך לעשות ריאורגניזציה גם בין המשרדים. אחת מן השתתפים: אם סבורה הממשלה שצריך להחייב את משרד הפיתוח לפתח — תנו לו אפשרויות; אם סבורה הממשלה שמשרד הפיתוח לא צריך להתקיים — אינני שולל אפשרות כזאת — והדברים צריכים להיות ממוכנים במשרד המסחר והתעשייה או ברשות החברות הממ"ל שתלות שבידי משרד האוצר — הרי למה ומדוע נמשך קיומן של משרד הפיתוח?

דומני כי הבעיה הניצבת עתה לפני מדינת ישראל היא בעיית שינוי מבנה התעשייה שלנו, כפי שאנחנו זקוקים עתה לשינוי במבנה התעסוקה שלנו. זאת אפשר לעשות עלי-די ייסוד מפעלי תעשייה בסיסית שתהווה תשתית לתעשיות ולמלאכות הקלות. לפני זמן פורסם דיווחשבון מטעם משרד המסחר והתעשייה, אשר חובר, דומני, עלי-די מר מנדלבאום, הקובע שלמעשה מבנה התעשייה הישראלית הוא כזה שאיננו מתאים למדינה תעשייתית מפותחת.

דומני כי המשבר בו אנו שרויים, אשר פגע — בניגוד לתחזיות הממשלה — קודם כל בתעשייה ובפועליה, חשף את המבנה הרעוע של התעשייה הישראלית. אינני אומר זאת כדברי ביקורת, אלא קובע זאת כעובדה בהסתמך על סקרים ודינאמיקה וחישובות של הממשלה עצמה. כמו כן מסתמך אני על העובדה שחוסר העבודה פרץ קודם כל בתעשייה.

משרד הפיתוח, בהיותו מופקד על פיתוח תעשיות בסיסיות, ובעיקר התעשייה הכימית, השואבת את משאביה ממחצבי הארץ והידע המצוי באורחיה, לא קיבל את האמצעים המספיקים על מנת לבצע את המחקרים הדרושים וההשקעות הדרושות. אך לעומת זה נכון גם ואמת הדבר כי סכומים גדולים, אשר הוקצבו לפיתוח ירדו לטמיון, עד כי נאלצנו למחוק חובותיהם של מפעלים בסדר גודל של מיליוני לירות. זה לא עניין של הערכה, אלא עובדות.

במשך שנים, מאז היותי בכנסת וחבר ועדת הכספים שלה, שמעתי לא אחת על תכניות גרנדיוזיות בתחום משרד הפיתוח. כל שר, כל מנהל כללי בא לפני הוועדה ופרש לפני תכנית עצומה. דומני שחלק גדול מן הדברים לא יצאו אל הפועל, וחבל, חבל, כי אילו יצאו אל הפועל התכניות של מר בדר בזמנו ושל אחרים שבאו לאחר מכן, אילו היו תכניות אלה מבוצעות כרוחן ומתוך רצון טוב, דומני שמצבנו היה היום קצת אחר.

סגן שר הפיתוח דיבר על הצורך בייעול עבודתם של הנהלות, מנהלים ודירקטוריונים. אני מעריך את המאמץ שעשה המשרד בתחום זה, במידה שאני יכול לבחון את הדבר מתוך הדינאמיקה והתשובות ועל יסוד הדברים המושמעים. הנכון הוא שזאת אחת הבעיות החמורות במשק שלנו, לא רק במפעלים שבמסגרת משרד הפיתוח, ולא רק בתחום החברות הממשלתיות, אלא גם בתחום החברות הפרטיות. כדאי שנדע זאת. ייתכן שיש משהו במבנה החברתי-הכלכלי שלנו המונע את התחרות או את החיכוך הנחוצים להעלאת רמת המנהלים, או האפשרות להחליף מנהלים, להעמידם בגבם אל הקיר, כדי שידעו שפה הם עומדים...

שלמה פרלשטיין (גח"ל):

מספיק שחעמיד אותם למשפט...

עמוס דגני (רפ"י):

ברל כצלסון כתב פעם מאמר בשם "בגבנו אל הקיר", המבוסס על ההנחה שכאשר אדם עומד וגבו אל הקיר, הוא מגלה כושר תושיה כיצד לצאת מן המצוקה, ולכן התכוונתי. אני עצמי אינני מסוגל לפגוע בכושרי, לא כל שכן במנהל...

אני חושב את העניין לאחד הדברים החמורים לא רק בתחום המשרד, ואם מותר לי לאמץ את ידו של סגן שר הפיתוח, הייתי אומר שאת המנהלים יש להעמיד במצב של אחת מן השתתפים: אם הם מסוגלים לעמוד במבחן — מה טוב; אם אינם מסוגלים — יבואו טובים מהם במקומם. אינני חושב שתמיד טוב ונכון להטיל את אשמת הכשלונות בעובדים, בלי לראות את התמונה כולה, בלי לראות גם את הנהלה.

אני רוצה לגעת בנקודה נוספת, עניין התשלובות בערד. לדעתי זו בעיה חמורה, ועוד יודמן ודאי לכנסת ולציבוריות הישראלית לספל בה. לא אגע בכך כעת. דומני שהיאחור והסחבת בעניין זה איננו נובע רק מן העובדה שעדיין לא יודעים כיצד לעשות זאת. אינני משוכנע אם סביב בעיית התשלובות הכימית, שצריכה לשמש תשתית לתעשייה כימית בסיסית, אין עניין של "וסט אינטרסס", שלא כולם נמצאים במשרד הפיתוח, שמונעים את זירוז הקמת המפעל. לא אוסיף על כך. הציבוריות הישראלית ודאי עוד תשמע על כך.

ועתה רוצה אני לגעת בעניין חברת החשמל. אינני יכול לומר שאני כל כך מרוצה מתוצאות שיתוף העובדים בהנהלה. אני בעד שיתוף העובדים בהנהלה, אך אני חושב שיש להבדיל בין שיתוף עובדים בהנהלה לבין חזרת מנהלים מבין העובדים. אלה שני דברים שאינם קשורים זה בזה. העובדים יכולים להיות שותפים בהנהלה, ואילו לנהל את המפעל צריכים מנהלים שיש להם קוולפיכציות מתאימות, שעמדו במכרז. לנהל חברה — זה לא עניין של ייצוג. לעובדי חברת החשמל אין זכויות יתר בעניין זה יותר מאשר לאזרח אחר בישראל. חברת החשמל היא מקום עבודתם בלבד.

ראובן ארזי (מפ"ם):

לעובד לא יכולות להיות קוולפיכציות?

עמוס דגני (רפ"י):

בהחלט. ואם אחד מעובדי חברת החשמל...

משה ברעם (המערך):

אפילו לנציג יכולות להיות קוולפיכציות...

עמוס דגני (רפ"י):

אבל הוא לא יכול להיות מנהל רק משום שהוא נבחר עלי-די מועצת העובדים בצורות שונות, ואפילו עלי-די רשימה מפלגתית, אלא משום שעמד במבחנים האישיים שהנהלת חברה כזאת מחייבת. אם יש לו קוולפיכציות הדרושות, בוודאי שהוא ייהפך למנהל, אך הוא ניהל את החברה לא בשם מי שעובד בה, אלא בשם מדינת ישראל.

שלמה רוזן (מפ"ם):

איך מתנהלים מושבים וקיצוצים בלי מכרזים?

עמוס דגני (רפ"י):

יש הבדל גדול מאד בין מושב, שהוא רכוש של ציבור חברי, בין קיבוץ שהוא רכושם של חבריו, המסוגלים "להעיק" כל מי שאינו נואה להם, לבין עובדים שמקום עבודתם איננו דחאק רכושם. בגלל זה במושבים ובקיבוצים

בו נתון המשק. נוכח המציאות הקיימת יש לחזור ולהדגיש, כי ההתפתחות החיובית במפעלי הפיתוח טופחת על פניהם של אותם הגורמים אשר התנבאו לכשלונם של המפעלים הממלכתיים, שהוקיעו את היוזמה הממלכתית בתחום הפיתוח, שהתנו ומתנים גם עכשיו כל פעולת פיתוח של המדינה ברנטביליות בלבד, כאילו ליוזמה הפרטית ולהון הפרטי הובטחו רווחים תמיד.

נשמעו מעל במה זו טענות על השקעות הממשלה במפעלי הפיתוח. הייתי רוצה לשאול את חברי-הכנסת קרמרמן: האם הוא יכול להצביע על משקיעי הון שהיו מוכנים להשקיע את הונם בנגב, או שמא מציע חברי-הכנסת קרמרמן לא לנצל את אוצרות הטבע המעטים שלנו?

כלום לא התרבו לאחרונה מפעלים של היוזמה הפרטית הסובלים הפסדים ניכרים, בתוכם מפעלים שהושקעו בהם סכומים רבים על-ידי המדינה? האם אין משקיעי הון פרטיים המצליחים להציל את כספם, ואילו ההפסדים נופלים בעיקר בחלקו של אוצר המדינה? יתר על כן, מסתבר שיש והמפעלים הפרטיים נהנים מתנאי אשראי נוחים יותר מאשר המפעלים הממלכתיים. שמענו מפי סגן שר הפיתוח, כי חברת החשמל משלמת ריבית של 10%. האם כל המפעלים הפרטיים, הנהנים מתמריצים ומענקים של הממשלה, משלמים ריבית של 12%? הממשלה לא מנעה מן ההון הפרטי הקלות בפיתוח התעשייה, ולאחרונה אף הגדילה את התמריצים, ואף על-פי-כן לא קמה על-ידי היוזמה הפרטית תעשייה בסיסית שתהווה יסוד איתן למשק. נראה לנו שגם שר הפיתוח וסגנו, תוך התעסקותם בשנה האחרונה במפעלי הפיתוח הממלכתיים, נוכחו לדעת כי דוקטרינות מסוימות שדגלו בהן, ובעיקר תורת הרנטביליות כקריטריון יחיד, נתבדו.

עם זאת אין כמובן להתעלם מן הליקויים והפגמים הקיימים עדיין בחברות הפיתוח, ויש הכרח בקביעת סולם עדיפויות בדרך ההתפתחות המשקית של המפעלים. כיעד דחוף ביותר לשעה זו אנו רואים את הרחבת המפעלים, וזאת בשם לב למצב התעסוקה בארץ. בלימת האבטלה עומדת עתה בראש דאגתנו, ובתחום זה ניתן לעשות לא מעט במפעלי הפיתוח. הגע עומדים כמה מפעלים לפני הצורך של הרחבה, כדי להגיע על-ידי גידול הייצור והיצוא ליתר רנטביליות, ומן הדין שהפעולות יבוצעו שעה אחת קודם. הנה סוכם שיש לזרז את הרחבת מפעלי ים-המלח, שבהם ניתן להעסיק כ-500 עובדים בייצור ישרי, וכן בתעסוקה המתלווית להרחבת הייצור, כגון בהובלה, בנמלים וכו'. התחלת העבודות בערך תאפשר עבודה ל-300—400 פועלים. חברת החשמל סיימה הכנת תכנית להקמת תחנת רידניג 4, שתאפשר בזמן ההפעלה להעסיק 700—800 איש. כן ניתן להרחיב את העבודות בתמנע. יש הכרח להקדים ביצוע עבודות אלו, שכן לכל הדעות יש להעדיף פעולות אלו על עבודות יוזמות.

ומכאן הערות מספר לגבי כמה חברות.

לאחרונה שימשה חברת החשמל אובייקט להתקפה כללית, וגם היום נשמעו בדברים בעניין זה. הועלו טענות על חוסר יעילות, חוסר רווחיות, ניצול שיתופם של העובדים בנייהו החברה לשם קבלת הסבות מוגזמות. אולם העובדות סותרות טענות אלו. בתקופת עשר השנים האחרונות גדל ייצור החשמל פי 2.5, מספר הצרכנים גדל פי 2, ואילו מספר העובדים גדל רק ב-15%. השנה האחרונה סתמים ברוח האחרון, שפורסם על-ידי מחלקת הנדסת ייצור של החברה, מופיע חסכון של 3 מיליון ל"י בערך כתוצאה של העלאת הפריון. מכאן שהרחבת הפעולות להגברת פריון העבר והיעילות עשויה להביא לידי חסכון גובר והולך. שיתוף

לא היתה עדיין שביתה, לא היתה עדיין חבלה, — אם מישהו רוצה לתאר את מה שקרה באשדוד כחבלה ולא כשביתה. זה הבדל גדול מאד.

אינני משוכנע שיחסי העבודה בחברה הם טובים. לפני זמן-מה הגשתי שאילתה לסגן שר הפיתוח בעניין עובדים בגיל 38 שהוצאו לפנסיה. הם הוצאו לפנסיה משום שלא הסתדרו עם ועד העובדים. האזרת, כצרכן חשמל, צריך לשלם פנסיה לעובדים מגיל 38 לכל ימי חייהם, רק משום שאינם יכולים להסתדר עם ועד העובדים.

(קריאה: אתה בעד שיתוף העובדים?)

אני בעד שיתוף העובדים, אבל לא כמנהלים. השיתוף כפי שהוא ושבתות אינם עולים בקנה אחד מבחינה ציבורית.

ברצוני לומר לחברי-הכנסת ארבל-אלמוזלינו, כי אני חסיד תוצרת הארץ כל עוד היא בעלת איכות טובה ובמחיר סביר. חריגה מקריטריונים אלה, גם אם היא באה לצורך קיום תעסוקה, אינה יוצרת תעסוקה בריאה, היא איננה יותר מאשר עבודת דחק. אין זו הדרך הטובה ביותר להבראת משק הארץ.

משה ברעם (המערך):

זה חל גם על שירותים?

עמוס דגני (רפ"י):

זה חל גם על שירותים, זה חל גם על הממשלה, זה חל על כל הדברים.

לגבי חיפושי נפט — דומני שאין עושים מה שצריך לעשות. מכונות הקידוח עומדות ואינן מופעלות. כוח אדם בעל ידע — מפורט. ייתכן גם שיש כסף, כי כספים מופנים לעבודות דחק ולעבודות ייעור. דומני שצריך היה להשקיע כסף בחיפושי נפט כדי להפעיל את הציוד, להעסיק את בעלי הידע ולהשיג את הנפט שטרם נתגלה, אולם נדמה לי שבחברות הדלק ובחברות מחפשי הנפט יש יותר מדי עסקנים ופחות מדי אנשים יהודים איפה צריך לקדוח. יש לבדוק בחברות אלו את הפרופורציה בין בעלי הידע והמומחיות לבין העובדים המינהליים.

אשר למפעלי התובלה — יש בארץ פוטנציאל עצום של תובלה. עם כל הקושי ועם כל כאב הלב, יש להקפיד שיתקיים רק מפעל היכול להוביל את הפוספטים, או את האשלג, במחיר שיאפשר לנו להתחרות בשוקי העולם. אם מישהו בעל רכב, שאף הוא אורח מדינת ישראל, יכול לעשות זאת טוב יותר, קל יותר ובהכנסה גדולה יותר ממפעלי התובלה הממלכתיים — תינתן לו האפשרות לעשות זאת. אינני יודע איזו זכות יש לממשלה, או למישהו אחר, לבוא ולומר: לאורח פלוני — שמורה זכות, אף בהפסד, לאורח אלמוני — אין זכות, אף אם הוא יעיל. הממשלה צריכה לשקול שוב את עניין מפעלי התובלה על יסוד החשבון הכרוך של טובת המשק.

הי"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחברי-הכנסת ארזי, ואחריו — לחברי-הכנסת וילנר.

ראובן ארזי (מ"פ):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. יש לציין בסיפוק את ההתקדמות שחלה בשנה האחרונה בחברות הפיתוח. גידול הנכסים, העליה בייצור ובייצוא, הגדלת הרווחים — כל אלה הם סימנים בולטים לשיפור מצבם של החברות, ועל כך יש לברך.

משמעות מיוחדת נודעת להתפתחות זו בתקופת השפל,

הכימית בערד. נראה לנו, כי מצב זה נגרם לא במעט בגלל ההתקשרות עם החברה האמריקאית, שלא השקיעה עד היום כל סכום. בידי החברה 50% מן המניות, כשהון המניות מהווה רק 33% מן ההון הכללי. יתרת הסכום תמומן על-ידי הלוואות לזמן ארוך, שהממשלה תערוב להן. לפני שלוש שנים התקיים בערד טכס הנחת אבן-הפינה למפעל, אבל עדיין לא נסלל אפילו הכביש מערד לוואדי צפע. בדין-וחשבון שהוגש לכנסת נמסר, שלגבי 30% מהתפוקה המתוכננת של החומצה הזרחתית קיים חוזה מכירה לחברה איטלקית, ויש חשש שחברה זו תתבע פיצויים על אי-קיום החוזה. אין איפוא להשלים בשום פנים עם דחייה נוספת של הקמת המפעל.

שמענו כאן תביעות לפרק את חברת "תובלה", לתביעות אלו אין הצדקה, וזאת לא רק משום שבמשך חמש-עשרה שנות קיומה של החברה הרושקעו בה אמצעים רבים, ולא רק בגלל השליחות שמילאה החברה בנבב, כאשר היומה הפרטית לא היתה מוכנה להעביר סחורות לנבב, אלא גם בגלל שחברה זו מעסיקה 350 עובדים, שברובם מתגוררים באזורי הפיתוח, וכמו כן משום שאין להשאיר את קו אילת להתחרות אפשרית עם היומה הפרטית. אין לפרק חברה זו כל עוד אין רכבת לאילת.

ברצוני להעיר הערה נוספת, הנוגעת לכלל המפעלים: יש לעשות ליעילות יתר של מועצות החברות, להידוש הרכבן, ולהגדלת השתתפותם של אנשי ציבור ומומחים במועצות ובגופים המצומצמים יותר. אין זה תכליתי שמספר קטן של עובדים ישתתף בכמה מועצות, והוא הדין לגבי אנשי ציבור.

לסיכום: המשימה העיקרית העומדת עתה לפני משרד הפיתוח היא ביטוס הקיים והרחבת המפעלים, תוך שמירה מעולה שמעט אוצרות הטבע שניתנו לנו יישמשו את צורכי העם כולו. בכל מקרה יש להבטיח רוב מכריע וקובע להון הממלכתי והציבורי. יש לראות להרחבת המפעלים, הן כדי לסייע לבלית האבטלה והן כדי לשמש את צורכי המשק והבראות.

הי"ר ט. סנהדראי:

רשות הדיבור לחבר-הכנסת וילנר, ואחריו — לחבר-הכנסת אבנרי.

מאיר וילנר (הרשימה הקומוניסטית החדשה):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. בניגוד לנואם הראשון בוויכוח, מסיעת גח"ל, סיעתנו הקומוניסטית מצודת עקרונית בהגדלת הבעלות הממלכתית על מפעלי היסוד של המדינה, על משק הכספים, על הבנקאות, על סחר החוץ, על אוצרות הטבע, בהקטנת תחלות בהון הזר עד למינימום ובהגדלת העצמאות הכלכלית עד למקסימום.

הטענה שלנו היא: מדוע מעטים כל כך המפעלים שבבעלות המדינה, מדוע הבעלות איננה שלמה ומדוע מתנהלת מדיניות של השקעה ממשלתית בשיעור המגיע עד ל-80% במפעלים מאושרים על-פי חוק לעידוד השקעות הון, בזמן שאפשר היה להשקיע סכומים אלה במפעלים שהם בבעלות המדינה, ואת הרווחים לנצל לפיתוח נוסף ולהרחבה נוספת של הייצור והיצוא?

אנחנו עדים לכך שקיימות מטעם משרד הפיתוח מגמות הנוגדות את עניין העצמאות הכלכלית של המדינה, מגמות הסותרות את עצם המושג של בעלות ממלכתית על אוצרות הטבע והמפעלים היסודיים של המדינה. הדוגמה של "אלקו"

העובדים בהנהלה הוכיח את עצמו, אם כי לא כל צורה של שיתוף יכולה להתקבל תמיד על הדעת. חברת החשמל יצאה מהמשבר, ולא מעט תרם לכך שיתוף העובדים בהנהלה. מן הדין לתת את הדעת על שיתוף העובדים בהנהלות גם בחברות אחרות.

בקשר לחברת החשמל אני רואה צורך להצביע על הפיגור הרב בהספקת חשמל לכפר הערבי. השנה הגיעה לסיומה תכנית החומש לפיתוח הכפר הערבי. הסעיף העיקרי הנמצא בפיגור בהשוואה לתכנון המקורי הוא חיבור הכפר הערבי לרשת החשמל הארצית. בחמש השנים האחרונות חוברו לרשת החשמל 21 כפרים, כלומר, 4 כפרים מדי שנה. נותרו עוד 60 כפרים מתוך 90 הכפרים, שיש לחברם לרשת החשמל הארצית, היינו — שני שלישים מכל ישובי המיעוטים בארץ. אין מחסור בכוח חשמלי בארץ, לפיכך יש לזרז ככל האפשר את תהליך הספקת החשמל לכפרים הערביים.

אשר לחיפוי הנפט — הרי יש הכרח להתריע על כך שמרבית השטחים בים וביבשה חולקו ולא נותר כמעט שטח פנוי. ניתנו רשיונות וזכויות קדימה לחברות מקומיות וזרות, מהן חברות שאין להן כל עניין למציאת נפט בארץ. אין ביקורת מספיקה על מילוי התנאים עלידי הרשיונות. דוגמה טיפוסית היא חברת "סטרונקנה", שסילבה באפריל 1963 ארבעה רשיונות על שטח ימי כולל של 1.3 מיליון דונם, וכן זכות קדימה, בתוקף עד סוף מארס 1967, ל-700 אלף דונם נוספים. החברה התחייבה לבצע עבודות במשך ארבע שנים מיום מתן הרשיונות. החברה לא עמדה בהתחייבויותיה, וכמה כן גם חברות אחרות. יש לשים קץ למצב זה.

במשך כמה שנים היו מקטרגים על מפעלי הפיתוח הממלכתיים, ומצביעים במיוחד על ההפסדים של חברת "דשנים כימיים". המותחים ביקורת לא התחשבו בעובדה, שלא ניתן לחברה להעלות את המחירים לשווקים בארץ, והנה, לאחר הריאורגניזציה שנעשתה, הגיעה גם חברה זו — השנה — לרווחים. מיתקני הייצור של החברה עבדו במלוא תפוקתם ואף עלו על המתוכנן. הגדלת הייצור בשנה זו תביא לידי הגדלת היצוא בסכום של 21 מיליון דולר.

קיימת בעיה קשה של מפעל הפוספטים בדרום. סגן השר אמר היום, כי יש סיכוי סביר שגם חברה זו תתגבר על הקשיים.

אשר למפעלי ים-המלח — הרי אין חולקים עוד על הצורך להכפיל את כושר תפוקתם. המכשול העיקרי לכך הוא בניין הקיר החוצץ, חבל שההתקשרות עם חברה קבלנית פרטית זרה גרמה לעיכוב רציני בהמשך הביצוע של הרחבת המפעל. טוב שנמצאה חברה ישראלית שהחלה, בהצלחה, בהקמת הקיר. נכונה העמדה שנקטה חברת ים-המלח, המסרבת להסכים לבוררות עם חברת "קייור". ייתכן שהחברה הישראלית תוכיח, שחברת "קייור" אינה צודקת, כאשר היא טוענת שבגלל סיבות, כביכול אובייקטיביות, אין ביכולתה להשלים את המפעל.

יש החוששים לירידת מחירי הנחושת ולפיכך מפקפקים בצורך להרחיב את המפעל בתמנע. חששות אלה נשמעו עוד לפני כמה שנים. בינתיים הגיעו רווחי החברה ל-8 מיליון לירות ויותר. יש לשאוב עידוד מן העובדה, שחברת תמנע הכפילה במשך שלוש שנים את תפוקת מיתקני הייצור והקדימה בשנתיים את תכנון ההרחבה. גם חברה זו מצויה לזרז את העבודות להרחבתה.

אחד הכשלונות החמורים במערכת הפעולות של משרד הפיתוח הוא: הדחיה הבלתי-פוסקת של הפעלת התשלובות

המדענים והסטודנטים העובדים את הארץ, אבל אני מתייחס גם למכירה של ידע, בעיקר אנהו מזהירים מפני המגמה הפסטיכית למכור ידע לחיליהאחיר ולחיליהים של ארצות הברית, אשר לאחרונה רבתה המכירה הזאת, וכפי שהודיעו פרופסור ריינר ופרופסורים אחרים מהטכניון בחיפה, נעשו עסקות חדשות בשטח זה.

לסיום, כמה מלים על מפעלי ים-המלח. כל בעיית הפיתוח של מדינת ישראל קשורה — זאת מוכיחים אנחנו לפי דוגמה זו — עם המדיניות הכללית של תלות המשק, של תלות הממשלה במדיניותה בהון זר. בסקירה מטעם משרד הפיתוח קראתי שוועדת שערי, בדו"ח שלה מלפני חודש, דיברה על הצורך בהרחבת המפעל. זה נכון, אבל הסקירה הזאת מתעלמת לגמרי מכך שההרחבה יכולה כבר להיעשות אילו לא החבלה מצד חברת "קייור" האמריקנית, אשר יש לה כמעלים לייצור פוספאטים וברום באמריקה הלאטינית ובאפריקה המערבית, וזאת הסיבה האמיתית מדוע איננה ממלאת את התחייבויותיה ומחבלת בפיתוח בישראל — מפני שזה נוגד את האינטרסים שלה.

מכאן אנחנו באים למסקנה: בעלות ממלכתית מקסימאלית על מפעלים נוספים ורבים ככל האפשר, פיתוחם היעיל לטובת העצמאות הכלכלית והיצוא, העלאת רמת החיים והתעסוקה. אולם לשם כך נחוצה מדיניות שונה לגמרי מאשר זו המנוהלת על-ידי משרד הפיתוח ועל-ידי הממשלה בכללותה, וקודם כל — אי-מלות בהון הזר, ויש לגשת לזה בלב שלם ובמדיניות כוללת.

ה"נ"ר א. תלמי :

רשות הדיבור לחברה-כנסת אבנרי, ואחריו — לחבר-הכנסת מיקווינס.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

כבוד הושבת-ראש, כנסת נכבדה, לפני כמה דקות יצאתי מכותלי הבניין ועברתי את הכביש למחנה שובתי מושב תוחלת. הודעתי לשמוע את סיפורם, המטיל כחם כבד על הנעשה במדינתנו. הודעתי עוד יותר לשמוע כי במשך שלושת ימי ישיבתם במחנה מולנו, ביקר רק חבר כנסת אחד באוהליהם. אני מציע לכל חברי הכנסת ומבקש מהם לעבור את הכביש ולשמוע מה בפיהם.

לעצם העניין, כבוד הושבת-ראש, כנסת נכבדה — לא פעם בשמענו את דברי שרי הפיתוח וסגניהם, בגלגולים השונים, עולה בלבנו הרצון לתקן את התנ"ך ולומר: "אל יתהלל דובר כמפתח".

משרד הפיתוח נולד במקרה, ורק במקרה הוא נושא את השם הזה. אין זה אלא משרד האחראי על שורה מקרית של חברות ממשלתיות. למעשה זהו אגף במשרד שאיננו משרד הכלכלה, אשר בו היתה חשיבה אחת בלבד צריכה לרכז בידה את הטיפול בכל החברות הממשלתיות, המפורזות כיום על פני משרדים שונים, לפי ההגיון המשונה של חלוקת שלל התפקידים בין אחריות מפלגתיות.

אם בכלל יש מקום למשרד פיתוח נפרד, הרי זה רק למטרה אחת: לפתח, והיינו: לדרבן ולהמריץ את יישומן של המצאות חדשות, תהליכים טכניים חדשים, ניצול משאבי טבע חדשים. לא רק לנהל את הקיים, אלא בעיקר לפתח את החדש.

איך עומד המשרד במבחן הזה? אפשר ללמוד מן הפרט על הכלל. אני עומד להציג לפני הכנסת מקרה אחד בלבד —

היא רק אחת מני רבות, ואני שמח שלא היינו היחידים בכנסת — אם כי הגשנו הצעה לסדר-היום שהועברה לוועדה — וגם מסיעת המערך ביקרו היום את הקו הזה של מתן הזמנות לחברה מערב-גרמנית על חשבון חברה מקומית, הרוצה לייצר את הטרנספורמטורים האלה, בזמן שצפויה סכנת פיטורים באותו מפעל. וזאת היא רק דוגמה אחת, כאמור.

קו שני של המשרד: תלונות על העלאת שכר, שהיא כביכול אחד הגורמים המפריעים לרנטביליות המפעלים. אנחנו חושבים שבקו כזה אי-אפשר לפתח, וחבל מאוד שהמדיניות הכללית של הממשלה ושל האחראים למשרד הפיתוח נוגדת את עצם הפיתוח הכלכלי והעצמאות הכלכלית של מדינת ישראל.

יחד עם גישתנו זו, אין פירוש הדבר שאנחנו מתעלמים וחד-צדדיים בזה שכאילו אין אנו רואים את הליקויים ואת השגיאות הנובעים מהמדיניות ומניהול המפעלים הממלכתיים. יודעים אנו שהרווחים הנקיים של המפעלים האלה ירדו בשנת 1965/66 לעומת שנת 1964/65 מ-10.3 מיליון לירות ל-4.5 מיליון לירות. השנה מסתמן גידול, אבל הגידול נובע בעיקר לא מסיבות מהותיות של ניהול או הרחבת המפעלים, אלא מסיבות בלתי-מהותיות וחולפות בחלקן. למשל: הרווח הגדול של מפעל הנוחשת נובע בחלקו מעלית המחירים בשוק העולמי, מגורמים אשר אינם נובעים מהתפתחות המפעל. ההתפתחות ב"כימיקלים ופוספטים" אף היא בחלקה פורמאלית, והעלאת הרווחיות נובעת בחלקה מהעלאת מחיר התוצרת, ממחיקת חובות הממשלה ומאמצעים כמו פיטורים של 450 פועלים במפעל. ובכלל, מדובר היה שהרווחים במפעלים הממלכתיים הם רק בשלושה מפעלים.

אשר לחברת החשמל — אנו התנגדנו ומתנגדים להעלאת המחירים, אשר נעשתה לאחרונה שוב בשיעור של 10% לגבי הצריכה הביתית, המסחרית ולהספקת מים, להוציא את ההשקיה, בעיקר את מוביל המים הארצי, ששם לא הועלה מחיר החשמל, והתעשרה. יוצא שהצרכן הפרטי, דלת העם בעיקר, צריך לממן בשיעור של 5% מיליון לירות לשנה את התעשרה ואת מוביל המים הארצי.

ואשר לגפט — אנחנו מציינים בדאגה את צמצום אי התלות בשטח זה, על ידי כך שבשנה האחרונה סופקה התצרוכת הפנימית מהייצור העצמי שלנו רק בשיעור של 8.4%, לעומת 9% בשנת 1965, שאף זה אחוז לא-גבוה. כלומר, יש ירידה באחוז התפוקה העצמית בתצרוכת המקומית של נפט.

כמה מלים על חשמל בישובים הערביים. הסטטיסטיקה של דובר חברת החשמל אומרת, שב-1 בינואר 1967 היו 26 ישובים ערביים, עם אוכלוסיה של 64 אלף נפש, מחוברים לרשת החשמל. אולם אפילו בכפרים אלה רק כ-30 אלף נפש, כולל מוסדות ציבור, היו קשורים לרשת החשמל. זאת אומרת, גם ב-26 כפרים אלה רק מחצית התושבים נהנו מחשמל. לעומת זאת קיימים 82 ישובים ערביים נוספים, עם אוכלוסיה של 142 אלף נפש, שבכלל אינם מחוברים עדיין לרשת החשמל. אינני רוצה להיכנס לפרטים, אבל הדבר עולה ביקור רב, ויש כאן, נוסף לתקלות אחרות, גם אפליה לאומית מצד משרד הפיתוח, מצד משרד הפנים ומשרדים אחרים.

אשר ליצוא ידע — אנחנו מתריעים על כך שהיצוא של ידע תופס יחסית מקום יותר גדול במדינת ישראל מאשר היצוא התעשייתי והחקלאי גם יחד. אני מתכוון למספר

„סעיף (ח). ליצור קרן לפיתוח המצאות שהמציא או שימציא הממציא, שאינו קשורות בהתפתל מים, ולגרום לכך, כי יופרש לקרן זו 2% מן הסך הכולל של ההשקעה שתושקע במיתקנים להתפתל מים בישראל.“

פירוש הדבר, שאם מחר יוסכם על השקעת 600 מיליון לירות בהקמת כור גרעיני להמתכת מי ים, תצטרך ממשלת ישראל לשלם למהנדס אלכסנדר זרחין טבין ותקליין סכום של 45 מיליון לירות.

בתשובה לשאלתה שלי התכחש השר הנוכחי להתחייבות זו, וניסה למצוא פירוש אחר לסעיף חדימשמעי זה. מסופקני, כבוד השר, אם ימצא בית-משפט אחד שיתמוך בגירסה חדשה זו של יועצך המשפטי.

בזה לא נגמר הסיפור. בזה הוא רק מתחיל. שום דבר לא מנע ממשרד הפיתוח להקים את המיתקנים בכוחות עצמו. יש בארץ גם הידע, גם המימון. אבל משרד הפיתוח אינו מאמין בכוחות ישראלים. בלי כל צורך, שיתף בעניין חברה אמריקאית, שתפקידה מאז הוא להתפיל לירות ישראליות, להפכן לדולרים ולהעבירם לארצות-הברית, לצורך החזקת מנגנון החברה המשותפת. כי משרד הפיתוח התחייב לשלם את מחצית ההוצאות של החברה, והוא למד בינתיים כי ההוצאות בארצות-הברית הן יקרות ורבות.

בעודו ממלא בקפדנות את ההתחייבות כלפי האמריקאים, לא עמד למשרד הפיתוח הכוח לנהוג כך גם כלפי זרחין עצמו. אמנם הוקם באילת מיתקן לפי שיטת זרחין, בטכס חגיגי ולעיני המצלמות, אך לא שנו תביעות זרחין לגבי הצד הטכני של המיתקנים. בנו מכונות לפי שיגרה מקובלת, מבלי שהבינו כי השיטה החדשה מחייבת גם מכונות מסוג חדש, מכונות שזרחין עצמו המציא אותן. אמרו לזרחין: אתה ממציא, שב בפניה ושתוק; אנחנו הטכנאים מבינים בטכניקה. ונסתבר שלא כן.

מאז לוחם זרחין — לא על הכסף המגיע לו, אלא על הבטחת תקציב להקמת מיתקן נסיוני בהתאם להוראות שלו. מוקמות ועדות ומגושות מסקנות, מוקצבים סכומים עלובים שאינם מספיקים כדי להקים מיתקן שלם המבוסס כולו על רעיונותיו של זרחין — וכבר הוצאו לריק סכומים העולים בהרבה על כל אשר ביקש זרחין להוכחת שיטתו ומימושה.

הממציא, שהוא תמיד בודד מטבעו ויוצא-דופן, עומד מול החומה המלוכדת של אנשי השגרה, של הבינוניות המבוזרת, ואין שפה משותפת. כך מצאה הוועדה האחרונה כי זרחין לא הביא בחשבון את מחיר החשמל, ועל כן חשבונו מוטעה — ואילו זרחין טוען כי שיטתו החדשנית כלל אינה זקוקה לחשמל. יש לו פתרונות אחרים.

כיום עומד זרחין במצוקה נפשית. הוא רוצה לשרת את מדינתו, ואין במדינה אורח מסור וגאמן יותר מאשר יהודי דתי זה. אבל הוא יודע גם שעליו לשרת את האנושות. ואם לא יוכל לעשות זאת בתחומי ישראל, יצטרך למסור את הידע שלו למדינות זרות. אני מודיע מעל במה זו, כי כבר פנו אליו וביקשו ממנו זאת, לא רק לגבי מים, אלא גם לגבי המצאות בעלות ערך בטחוני.

יש באמתחתו של זרחין שורה שלמה של המצאות אחרות, לא פחות חשובות: הפקת דלק מאבני ביטומינים, שיטתן בשפע בארץ; הפקת חמצן זול מן האוויר, שבאמצעותו אפשר להפיק מתכות כמו מגנזיום, פלדה, אלומיניום, צירקוניום, מבצרים שיטתן בנגב; הפקת אנרגיה באמצעות מנוע-יריד חדש; שיטות חדשות להפקת נחושת וזולה ללא כריה, בעזרת מי ים אילת.

והוא המקרה המלמד על הכל. זהו סיפור של חלם, הסיפור על אודות המהנדס-הממציא אלכסנדר זרחין.

היה היה אדם אלמוני שהגיע ארצה ערב קום המדינה מברית-המועצות, אדם שופע רעיונות מבריקים ועתיר תעודות פטנטים שהוכיחו כי זכה בברית-המועצות להצלחה ולהוקרה. בהיותו יהודי דתי, שומר מצוות למהדרין, סבר כי מקומו בישראל.

במשך עשר שנים ישב היהודי בחדר קטן בפנסיון, רץ ממשרד למשרד, הציע את רעיונותיו ונחשב למשוגע טורדני. כי מי העריך, לפני הספוטניק, דיפלומה סובייטית? מי העריך מדען שאין לו מבטא אמריקאי? אבל האיש לא נרתע, כי דימה בנפשו שמצא פתרון לבעיה העיקרית של מולדתו: הפקת מים זולים. עד חברה-הכנסת, אז ראש הממשלה, בן-גוריון הגיע — ושם, בפעם הראשונה, מצא ארון קשבת. בן-גוריון הפנה אותו לפקיד בכיר, הפקיד העביר את העניין למדען רשמי מסויים, המדען אמר שזו שטות, ותשובה לממציא לא נשלחה.

אך לא ירפה איש כמו זרחין. הוא חיפש את המדען, ונענה כי זהו סוד, כי האיש איש-צבא הנמצא בבסיס, וגם הבסיס — סודי.

אבל הוא ממציא. הוא הלך ברחוב, עצר סתם קציץ צבא שנוקד בדרכו, והלה הובילו אל הבסיס הסודי ואל האדם הסודי. שם לא קיבלו את ההמצאה, אבל קיבלו את זרחין עצמו לעבודה, עד שבאו צמצומים ופוטר. וההמצאה — במגירה הנוחה.

הלך האיש וקיבל עבודה במכון וייצמן. הוא טען כי המציא טורבינה חדשה, זולה לאין שיעור, המפיקה אנרגיה בכוח הרוח. התקין דגם נסיוני על גג המכון, הדגם רעש, הפקידים התלוננו וזרחין פוטר מעבודתו. ואילו המצאת המים — במגירה נשארה.

עד שבא הנסיך, כמובן בדמות פרופסור אמריקאי. הוא פרסם את המצאת זרחין בחוברת מקצועית מטעם אוניברסיטת קליפורניה. הדבר עורר עניין מיידי בחוגי המדע, ולאחר מכן בחוגי הכלכלה של ארצות-הברית — שהם ערים להמצאות חדשות לאין שיעור יותר מאשר המשרד הממונה על הפיתוח בישראל.

רק אז החלו הגלגלים נעים. משרד הפיתוח, שהיה אז אחוזה של מפ"ם, הזמין את זרחין וערך עמו הסכם. ואיזה הסכם!

תמורת הסכמתו של זרחין להעביר את הפטנטים של הפקת המים לרשות ממשלת ישראל, ולא להשתמש בהם בצורה אחרת, התחייבה ממשלת ישראל לשלם לזרחין תמלוגים בסך 7.5% על כל סכום שיוצא בישראל על כל מיתקנים להתפתל מי ים. על כל מיתקן פועל — לא רק מיתקן לפי שיטת זרחין, אלא לפי כל שיטה אחרת.

וכך אומר הסעיף הנדון בשפה חדימשמעית: „סעיף ז(ג). (הממשלה מתחייבת) לגרום לכך כי ישולם לממציא או לבא כוחו סך השווה ל-7.5% מערך ההשקעות שתשקיע החברה או הממשלה בכל מיתקן להתפתל מים שיוקם בישראל ואשר יופעל הלכה למעשה ולשם אספקת מים, ויהיה שיעור תפוקתו אשר יהיה.“

„התמלוג האמור של 7.5% שישולם לממציא, יחושב מערך הכולל של ההשקעות ובכל מיתקן ומיתקן, בין שההשקעה תבוצע מכספי הממשלה והן מכספי חברת „פירבנקס“, בין מכספי החברה העתידה לקום, ובין מכספי כל גוף אחר.“

גדל אף הוא ב-22% ובשנתי של 32.3 מיליון דולר ב-1966 לעומת 26.8 מיליון דולר ב-1965; בו בזמן חלה גם ירידה במספר המועסקים במפעלים וחלה התקדמות ביעול הייצור.

יתר על כן, סגן השר ציין את הגידול העצום של הייצור לרגל המיכון ושיפור המינהל. לפי הנתונים של משרד הפיתוח מספר שעות העבודה לטון אשלג ירד מ-3.53 שעות לטון בשנת 1963/64 ל-1.72 שעות לטון ב-1966/67, והוא יוסיף לרדת ל-1.38 שעות לטון אשלג בשנת 1967/68. במפעלי הנחושת בתמנע עלתה התפוקה לעובד 20 טון עפרה לעובד בשנת 1963/64 ל-38 טון עפרה בשנת 1966/67, גידול נכבד מאד. מסתבר איפוא, כי דווקא במפעלי הפיתוח נעדרים סימני המחלה של תקופת המיתון. כל עוד קיים ויתקים השילוב של האוצר הטבעי עם ידע ומינהל יעיל, תאיר ההצלחה פנים למפעלי הפיתוח.

שמעתי את דברי סגן השר על הצרות שפקדו את משרדו בשנה שעברה. כמה מה הצרות הללו נעלמו, לאחר תשלום דמי לימוד ונסיון, — ובלי זה אי אפשר לפתח מפעלים — כגון התיקון שחל בתנור הקליה של המפעל באורון, גילוי המרכיבים החדשים של עפרות נחושת בתכולה גבוהה של נחושת. אולם התרשמתי כי ה"צרה" העיקרית המדאגה את סגן השר היא — השכר של הפועלים, שילוח העובדים. ואין זה הולם כלל את סגן שר הפיתוח. פיתוח איננו עניין מקצועי, זהו עסק סיווגי גדול, הדורש תנופה ויוזמה ולא התייחסות כה מוגזמת לגורם כה מישני בייצור והוצאותיו כמו שכר עבודה.

צינתי קודם לכן את ההתקדמות הרבה שחלה בפיתוח העבודה במפעלי הפיתוח. התקדמות נוספת תלויה רק בידע וביעול המינהל. אולם אל תהיה התקדמות במפעלים הקיימים ובמפעלים המתוכננים אם יחפשו את מקור הצרות בשכר העבודה של הפועלים, העובדים במקומות הקשים ביותר מבחינה אקלימית ומבחינת תנאי העבודה. העבודה בנגב היא קשה ומפרכת ביותר.

לפי מיטב הכרתי הצרה העיקרית נעוצה בכך שהממשלה מחפשת שותפים למפעלי הפיתוח של אוצרות טבעיים מן החוץ; שהיא משתפת למעשה בעלי הון וחברות הון זרות בענפי היסוד האלה של משקנו הלאומי. אחת הדוגמות לכך היא התשלובת הכימית של ערד. לא ניכנס עכשיו לדיון בשאלה מדוע מתמהמהת הקמת התשלובת הזו. אולם ידוע כבר שערך היצוא המתוכנן מהתשלובת יגיע ל-23 מיליון דולר לשנה. תשלובת זו תהווה את הפנינה של עצמאותנו הכלכלית. ידוע כבר כי התשלובת הזו היא המפתח לפיתוח התעשייה הכימית מתעשייה של מחצבים לתעשייה של מוצרים כימיים מורכבים יותר. ונשאלת השאלה: לשם מה שותפה בהקמת התשלובת חברה אמריקאית אשר תחלוש על 50% של המניות? ההשקעה בתשלובת מהווה סכום לא גדול, אם מביאים בחשבון את ההשקעות המרובות של המדינה במפעלי תעשייה מפוקפקים. וכאן מדובר לא בתעשייה מפוקפקת, אלא בעסק בטוח ביותר. לשם מה נחוצה היתה החברה האמריקאית הזאת, שיש לה כבר חלק בזה שהעבודה נדנית יותר ויותר, וזה יבוצע רק בשנת 1969? איך מתיישב דבר זה עם פיתוח אוצר יקר כזה לטובת העצמאות ולטובת שיפור מאזן התשלומים? יש בכך משום הסגרת אוצר חשוב לידי הון זר, אשר עיניו רק לרווח. אנחנו יודעים שאם יש לחברה אמריקאית 50% מניות, היא בעל-בית גמור של החברה. יש מפעלים שבהם יש 20% לבעלי מניות אמריקניים, והם בעלי-בתים על מפעלים אלה. אפילו החוויות המרובות בהקמת התשלובת — ויש צורך דחוף לגשת לעבודה — באות

כל ההמצאות האלה מונחות כאבני-הנגב שאין להן הופכין. הן לא נבדקו מעולם עליידי המשרד הממונה על הפיתוח. ואם לא יבוא עוד פרופסור אמריקאי, ויפרסם עוד חוברת בקליפורניה — איש לא יטרח לבדוק אותן גם להבא. כי חלם היא חלם, מה יש לדבר — ואין בה כבוד למציא הסודר.

הגו"ר א. תלמי:

רשות הדיבור לחברה-הכנסת מיקונים.

שמואל מיקונים (מק"י):

גברתי הושבת-ראש, כנסת נכבדה. התפקיד של משרד הפיתוח, התפקיד החשוב של הממשלה כולה, הוא לפתח באופן נרחב ויסודי ביותר את אוצרות הטבע של ארצנו כמסד לעצמאות הכלכלית שלנו. פיתוח כזה עשוי לתרום גם לאי-תלותה המדינית של ישראל ויחד עם זה לשפר את מאזן התשלומים שלנו וגם לאפשר איכלוס תכליתי של אזורים שוממים בדרום ובצפון כאחד.

משרד הפיתוח, למרות כשלונות בשנים עברו, השקיע עבודה רבה, ולא מעטים מבין עובדיו השקיעו גם מסירות והתלהבות לעניין הפיתוח של אוצרות הארץ. ובל ינסו נושאי הסיסמה של "היוזמה הפרטית" לשטש את העמל, את ההישגים ואת שבילי הפיתוח שנשללו במדבר, בארץ לא זרועה זו. בל ינסו גם האחראים בממשלה והממשלה כולה לשטש את הכשלונות, את ההפסדים הגדולים הבלתי-סיבירים בעבר ובהווה של מפעלים מסויימים. עד היום הזה מחכה הציבורית הישראלית להסברים אובייקטיביים בידון. אין הציבור מסתפק — הוא איננו יכול להסתפק — בהודעה על מחיקת חובות עצומים, כגון החוב בסכום של 32 מיליון לירות של חברת כימיקלים ופוספטים.

חברה-הכנסת קרמרמן מסיעת גח"ל העלה תמונה קודרת ביותר על מצב מפעלי הפיתוח מבחינת הרווחיות. גם על הרווחים הממשיים של מפעל הנחושת בתמנע העלה תלי תלים של "נסיים", שבזכותם נכחלו הפכו לעובדה ממשית. "ברור" כאילו, כי במקום שלא נמצא בו חברה-הכנסת קרמרמן — "לא יתכן" שיהיו רווחים, אם המפעל הוא בבעלות ממלכתית. מטען כזה מתקבל הרושם, שמוטב להפוך את מפעלי הפיתוח לאתרים היסטוריים, להנאתם של התיירים.

אכן, לא מהיום נושבות רוחות קרות כלפי המשק הציבורי. כל אלה המערערים המסורתיים הם עצמם אינם מוכנים לפעול בשטח זה, כיוון שהם מחפשים רוח קל, מהיר ובטוח. אנשים אלה מזכירים לי אותו יהודי שאמר, כי איננו יכול לקבל הלוואה בורשה כיוון שאין מכירים אותו שם, והוא איננו יכול לקבל הלוואה בלודז' כיוון שמכירים אותו שם. כך מדברים על מפעלי הפיתוח של אוצרות הארץ הנמצאים בדרשות ממלכתית אלה שבעצמם לא ניסו לנקות אצבע כדי לפתח מפעלים כאלה שיש להם חשיבות לעצמאות הכלכלית של הארץ. מה מועט חלקם של יהודים כאלה בפיתוח הארץ.

הנושא של פיתוח האוצרות הטבעיים ראוי לתשומת לב רצינית ביותר. זהו עניין כה בסיסי וכה בריא עד כי גם סגן שר הפיתוח התחיל את נאומו בצינון, כי המיתון במשק לא השפיע על היקף הפעילות הכלכלית של החברות לניצול אוצרות הטבע. המיתון וכל שקם סביבו, האבטלה, פשיטות-הרגל, התפוצצות בנקים, לא השפיע על המפעלים המבוססים על אוצרות הטבע שלנו. מפעלים אלה אינם מושפעים מכל ה"בוים" המיתוני הזה. סגן שר הפיתוח אמר, כי היי צור, כולל החשמל, עלה ב-26% ב-1966 לעומת 1965. היצוא

התנאים בעיר מפחיתים מיגונו ומדאגתו של האזרח. הסביבה ההומה, השכנים הרבים, הדיירים הקרובים והאשראי הגדול בכל השטחים משכחים מתושב העיר לשעה או לרגע במידת מה צרות השעה. לא כן הדבר לגבי תושבי עיירות הפיתוח, שאצלם הכל מוגבל, הכל מצומצם וצריאופק. האשראי קטן, הסביבה גם היא שקועה בבעיות דומות, ונחמת הרגע אינה קיימת.

ולכן נשאלת השאלה: מה עדיף ומה להעדיף, למי צריך המשרד לתת זכות קדימה ותנאים נוחים יותר בהשקעות ובאישור מפעלים — האם לאלה הרוצים בחיי העולם הזה והעולם הבא ומעדיפים לפתוח עסקים באזורי הערים, או לאלה המתאמצים, ובין חיי שני העולמות הם מחליטים להשקיע במקום שבו יחסר להם הרבה בהתחלה, ובתקוות העתיד יקבלו העידוד הדרוש ויעודדו רבים? השאלה היא: למי חיותן הבכורה בהלוואות גדולות והלוואות נוספות — האם לאלה אשר חיים בערי האורות של ישראל, תל-אביב, חיפה, רמת-גן, פתח-תקוה, נתניה ועוד, או לאלה השמים פעמיהם למקומות התחיה החדשה, אשר הספק בהם עולה על הבטוח?

בהזדמנות זו רוצה אני לברך את שר המסחר והתעשייה על החוק לעידוד השקעות הון, אותו תיקן והביא כשהוא מותאם לצורכי השעה. חוק זה, הנחשב לחוק מגמתי, מחייב הצלחה.

משרד המסחר והתעשייה מעודד, מפנה ומכוון משקיעים לאזורי הפיתוח, אבל הקצב אינו מדביק את צורכי התושבים והמקומות, והפער הכלכלי — מלבד הפער החינוכי, שהוא עצמו תוצאת הדלות והשפל הכלכלי — גם הוא גבוה ואינו משקף אפילו באחוזים קטנים את המעשים המשובחים של הממשלה, הפועלת ועושה רבות, מקדמת את תרבותה, כלכלתה והדמות הכללית, החיצונית והפנימית, של הישוב.

הדבר מדאיג יותר כאשר אנו יודעים שאנו עוברים כיום תקופה קשה, תוך ציפיה לעתיד טוב, ובינתיים מחייב ההווה התאפקות והידוק החגורה. ואם בערים קשה הדבר — קשה הוא שבועתים באזורי הפיתוח, שם המשכורות והרווחים נמוכים, הבנים הסובבים את שולחן אבותיהם רבים ומבורכים, ולאחראים עליהם אין מה לתת, כי החגורה מהודקת עד החור האחרון ואין עוד ברצועה מקום להוסיף חורים.

בשנת 1966 צומצמה העבודה במפעלים קיימים ובמפעלים עלים שנסגרו — ל-4,644 פועלים. נוספה תעסוקה במפעלים קיימים ובאחרים שהוקמו — ל-1,959 מפרנסים. בכל זאת נוגע הצמצום ל-2,685 עובדים. אם נוסיף עליהם מחוסרי העבודה שנפלטו ממקומות אחרים מחוסר בניה, וממשרדים שונים, יהיה המספר גדול, והאבטלה מרתיעה. וכשהמזבז חמור, הרי זה מעביר את האדם על דעתו.

עלינו לזכור שהעולים מכל הארצות שהופנו לאזורי הפיתוח עברו תקופות הסתגלות קשות. עברו עליהם מצוקות ותלאות בכל השטחים, וכל צעדיהם התנגשו במכשולי המציאות. ובכל זאת עמדו בהצלחה. דברים אלה מבליטים את יצירת היש מאין ומעודדים את ביסוסו, ישובים רבים בדרום ובצפון התרוקנו מאוכלוסייתם והתמלאו, ובמקרה שלא יובטחו קיום כלכלי ושיפור תנאי החברה, יחזור גלגל ההיסטוריה, יהיו שוב נדודים, ומה שעלה לקופת המדינה בהון ולאורח באון, עלול להתמוטט, חס וחלילה.

ואם כן — וזאת שאלת רבים מהם — מדוע בכל זאת הבעיות אצלם קשות ותמורות יותר מאשר בעיר? לשבחים ייאמר, שגם בטענם זאת אין הם מגמקים את הדבר רק

מאותה חברה אמריקנית, שאתם צירפתם אותה לתשלובת בערד.

אני מצטער שגם השנה אני נאלץ להטיח ביקורת על הקפאון בחיפוש נפט, על כך שרק 8% מתצרוכת הנפט שלנו אנו מקבלים ממכבי האדמה.

היחס הזה, הגישה הזאת של הממשלה מגלים את הסימפטום של „עיקר שכחתי” לגבי העניין החיוני של העצמאות הכלכלית. זה היה מוצדק, כאשר גיבורו של שלום עליכם, מנחם מנדל, שכח את העיקר בגלל התנאים המיוחדים בהם הוא חי. אך מה ההצדקה לכך בישראל? העיקר היה ונשאר לדאוג לעניינים החיוניים ביותר של העצמאות הכלכלית, ונפט הוא אחד מהם. החיפושים אחרי „זול” מחוץ-לארץ, הפיכת עניין הרווחיות לפרמאט עליון, מתנקשים בפיתוח הארץ, בפיתוח מקורות תעסוקה יציבים ואיתנים.

כיוון שאנו חושבים שהפיתוח ברשות המדינה כדאי ביותר, שהוא כדאי וחיוני גם כאשר הוא מתלווה בקשים ובכשלונות מסויימים, אנו מתנגדים להטיל את כל קשייו על המוני העם דווקא. מכאן התנגדותנו להעלאת מחירי החשמל, לביטול המענק לחברת „מקורות”, הפוגע בחקלאות ובצרכנים. כמו כן גילינו את דעתנו לא פעם, כי בין שהמפעל נחשב חיוני ובין שאין הוא נחשב חיוני, — ואני אינני מכיר מפעל שאיננו חיוני — בין שהמפעל הוא ברשות המדינה ובין שהוא ברשות פרטית, נדחה כל ניסיון „לבטח” אותם מפני שביתות.

ולסיכום: שמענו ברצון את דברי סגן שר הפיתוח על הרווחים הטובים בתמנע, על הסיכויים הטובים של כימיקלים ופוספטים, על הגברת היצוא ותמורתו בדולרים, על עתיד מפעלי יס-המלח וכיוצא באלה. אולם יש והכרזות כאלה חוזרות מדי שנה, הציבוריות הישראלית רוצה להיווכח כי אכן משרד הפיתוח יפעיל וימריץ את המחקר במפעלי הפיתוח, ולטובת גילוי אוצרותינו הטבעיים יגש ביתר דינמיות לחיפושי הנפט ולאיתוד התעשייה הכימית. ודבר עיקרי, אשר אותו אין לשכוח, הוא — הבטחת הפיתוח של אוצרותינו הטבעיים ברשות המדינה, ללא כל שותפים זרים, כדי להבטיח התקדמות מתמדת אל העצמאות הכלכלית, לטובת משקנו הלאומי והעם העובד גם יחד.

הזיר"ר א. תלמי :

הדיון על תקציב משרד הפיתוח יימשך באחת הישיבות הבאות.

אנו עוברים להמשך הדיון על תקציב משרד המסחר והתעשייה. רשות הדיבור לחבר-הכנסת חסין, ואחריו לחבר-הכנסת פיישר.

אשר חסין (המערך):

גברתי היושבת-ראש, כנסת נכבדה. בבואנו לדון על תקציב משרד המסחר והתעשייה, אשר הקיף בסחרו עיירות וכפרים ובהשקעות הוגו הוקמו מפעלים בכל פינות הארץ, אין אנו יכולים לעבור לסדר-היום ולדלג על עניין חשוב וקובע בעתיד ההשקעות הכספיות ובעתיד השקעות הידע, המסירות והרצון לביסוס הנעשה. הדבר הוא אולי לא כספי ואינו קשור אך ורק למשרד המסחר והתעשייה. הוא משולב בתכניתו וקשור בענפיו למשרדים אחרים. הדבר הוא עתידן הכלכלי והחברתי של עיירות הפיתוח.

חייבים אנו להבדיל בין תושבי הערים הגדולות, שגם בהן משקעים כספים וגינתנו הלוואות, לבין תושבי אזורי הפיתוח, המתלבטים בקשיי הקיום ופיתוח המקום. לגבי תושבי הערים — הרבה דברים ממלאים את חלל צורכיהם.

לאור כל האמור אני מציע:

א. משרד המסחר והתעשייה חייב להגביר פעולתו בקרב היהודים היושבים עוד בגולה. יש לצאת אליהם בתכניות מושכות ובטוחות, אשר לא יגרמו להם אכזבה. אין להציע להם תכניות על הנדל, תכניות אשר ביצוען דורש זמן ממושך ולפעמים סחבת של שנים. רבים הם האחים היושבים על המזוורות, והספק לגבי עתידם במקום בו הם יושבים בנכר ועתיד קיום המשפחה בכבוד, נשקלים אצלם בדאגה. הסכרה מקיפה וברורה, שווה לכל העולים מכל הארצות, והצעות ברורות — יכריעו כף המאזניים לעלייתם ארצה, ועלייתם תקל על מצוקת הזמן.

ב. צריך לחפש שווקים רבים לסחורות המיוצרים בישראל, לא רק להדרים, לשיניים תותבות ודברים אחרים ידועים ודומים, אלא לסחורות רבות שהשיפור בייצורן, על ידי עידוד שינתן ליצרנים, יבטיח אפשרות ההתחרות שלהן בסחורות אחרות בשוקי העולם ויביאו ארצה מטבע עובר לסוחר.

קראתי השבוע על 400 חנויות מזון בתערוכת המזון שהתקיימה בהולנד, בהן היו מצרי מזון מישראל. אני חושב שטוב יעשה משרד המסחר והתעשייה אם יתמיד בהשתתפות בתערוכות כאלה ודומות גם במדינות אחרות, ויעשה זאת גם לגבי סחורות אחרות שישראל מעוניינת ביצואן.

ג. אם נעשו סקרים על עתיד מפעלים, ייעשו סקרים חדשים גם בעתיד, ויתמיד משרד המסחר והתעשייה בעריכת מחקרים שיגלו סיכוייו של כל מפעל שמתכננים לחזק או לעשות בו בדיקבית כללי, ועל-ידי כך יאריכו המפעלים בקיומם וההנאה תהא משולשת: ייהנה המשקיע, ייהנה הפועל ותשבע נחת הממשלה. הסקרים יבהירו למי יש להמשיך במתן הלוואות וממי יש למשוך יד מלת אותן, ואולי גם יתגלו דברים מעניינים במפעלים נדרשים, שאיש אינו שש היום להקים.

ד. ביושבים רבים יושבים בעלי מלאכה ובעלי מקצוע שאפשר לחברם לקואופרטיב או לחברות קטנות. בעלי המלאכה הזעירים יודרכו ויכונו והיו נשענים על יועצים מומחים ומנוסים. דבר זה לא מחייב השקעה גדולה, אבל אין כל ספק בכך שיהיה שער נוסף ליצוא סחורות מישראל, אולי לא בכמויות גדולות, אבל סחורה נוספת תצא מתחת ידיהם של בעלי מקצוע שיחיו מייגע כפיהם. הדבר מחייב תכנון רחב, כדי שכספי העם לא יבוזבוזו ובעלי המקצוע לא יתאכזבו.

בתיאום עם משרד העבודה והמשרדים האחרים המטפלים בעולים, יישלחו בעלי מקצוע למקומות המתאימים להם. אין לשלוח אותם למקומות שבהם יש די בעלי מקצוע באותו מקצוע, ואין שם צורך בבעלי מקצוע נוספים, אלא למקומות שבהם יהיו נדרשים ושם יוכלו להתפרנס. כי קורה שיש מקומות שחסרות בהם ידיים עובדות ובעלי מקצוע מובטלים במקום שני.

לבסוף ברצוני לגעת בקיצור בעניין חשוב, והוא המזון. הוקמה מועצה לפיקוח על המזון. היא בודאי מתכננת את דרכי פעולתה ותעשה כמיטב יכולתה כדי להשגיח ולשפר את טיב המזון וגם לשמור על רמת המחירים ולמנוע רמאויות במשקל. לצערנו הרב עדים אנו עוד היום, בימים הקשים העוברים עלינו, כאשר האגורה נדירה בכיס, להפקעת מחירים של מצרכים חיוניים. הפקיעו את מחיר החלב, מפקיעים מחירי העגבניות, תפוחי-אדמה ושאר ירקות, מבלי לדבר כלל על הבשר, בשר עוף ודגים, שמחיריהם מאמירים.

בדוכנים שונים המצויים בשוק אחד שונים המחירים,

בכך שזה עניינם האישי, אלא מפני שזה עניין ממלכתי ממדרגה ראשונה.

בעיית התיעוש של אזורי הפיתוח איננה בעיית תיעוש מפעלים בלבד, אלא גם התיעוש האנושי הממוג ומגוון קובע ומכריע הבטחת עתיד המקום עצמו ועתיד תושביו.

ערים רבות הוקמו בישראל לפני תשעים, שמונים, ארבעים ושלשים שנה, הוקמו בתקופות של משטר זרים, כאשר ההון היהודי לא זרם כהיום ובעיות הבטחון היו רבות, וממשלת ישראל שלא היתה, לא קבעה בהרבה בנעשה, ובכל זאת עם זרם העליה, עם תקומת העם, חודשו פניהן ושופרו דמויותיהן, והן ערים לתפארת, שוכלל להתנאות בהן. לעומתן מזדקרות לעינינו עיירות וערים שהוקמו לאחר קום המדינה, הושקע בהן הון תועפות, רבות מהן פתרו בעיות קליטה, ולמרות שהנלקטים היו שם רבים, התיעוש הכלכלי לא התאים ולא סיפק דרישות מחית המקום ובנויו; התיעוש האנושי לא גוון במיוג כוחות מעורבים אשר יוכלו לענות גם הם לדרישות המקום כדי לקדמו בבטחון.

עפולה העיר בישראל, עפולה-תחתית אינה דומה לעפולה-עלית, ולא ייחשבו דברי להלצה אם אומר שהתחתית היא העלית והעלית היא התחתית. למעלה — בעיות קשות; למטה — הן יותר קלות. אופקים בנגב, חצור בגליל, בית שמש בפרוזדור ירושלים, נתיבות, בית-שאן המפורסמת, אשר התירדה את הישוב בועקתה, ואולי לא בצעקתה, קרית שמונה המוקפה ישובים, עודן מפגרות בשטח התיעוש, והקיים בהן אינו נראה כקיים בנצח. רצון תושביהן להיאחז במקום ראוי לעידוד ולתמיכה מתמדת.

אמנם, אדוני השר וחברי הכנסת, איננו מתעלם ממצוקתם של המובטלים והנפגעים ממפעלים גם בערים, ותביעתי ודרישתי היא: הקמת הישובים צריכה להיות מתוכננת ביסודיות ובצורה מושלמת, שתראה הנולד ושיולד, ושלא נקא על שמרינו ברמת נוף המקומות, אשר באחדים מהם מונצחת הדמות הגלילית ובאחרים ההתקדמות היא איטית, ולא כך הם פני ישראל, אשר במעשים נמרצים עשתה מה שלא עשו מדינות נאורות ועשירות ממנה.

לאשדוד יצאו מוניטין בארץ ובגולה. רבים מהמועמדים לעליה התנו עלייתם ביישובם באשדוד. נכון, אשדוד התפתחה ונשתלו בה שורשי מפעלים עצמאיים, אך חלק ממפעליה מפטרים היום פועלים ואחרים נסגרים. מפעלים אחרים אינם יכולים להתניע עצמם. משרד המסחר והתעשייה מנסה לסדם בהלוואות עידוד, ובכל זאת ירדו מניות אשדוד בארץ ובגולה, ומצער מאד שהירידה ממנה לחוץ-לארץ היא גדולה.

אני מכיר את אשדוד שהוקמה בחודש נובמבר 1957. ליוותי לשם שבוע המשפחות הראשונות שנקלטו בפחונים בחולות. היום בנייניה רמים, אוכלוסייתה מונה רבבות, ולכן אני פונה בהודעות זו אל כבוד השר, שיפעל בקרב הממשלה לאישור בקשת המועצה המקומית להכיר באשדוד ככאורה פיתוח סוג א', כדי שההטבות וההקלות שלהן היא תזכה, ישיבו לה האמון ויבטיחו את התחזית של הממשלה, שאשדוד תקלוט מאות אלפים ותבטיח להם תעסוקה.

גם לאשקלון, שקלטתה רבבות, הם האשראי שניתן לה להיחשב כאזור פיתוח סוג א', בעיותיה אינן מעטות, אולם בהיותה איזור פיתוח סוג א' מעט הטרדותיה ולא עמדו בראש סולם הדאגות, ולכן תוסיף גם היא להיחשב אזור פיתוח סוג א' עד שנדבכי כלכלתם ופרנסתם של תושביה יהיו איתנים.

אולם עיקר דברי ברצוני להקדיש למלאכה ולתעשייה הזעירה. לא אוכל לומר שבעשר—אחת עשרה השנים האחרונות קופחו המלאכה והתעשייה הזעירה. לא אוכל לומר — אינני רוצה לומר ולא יהיה זה נכון לומר — שלא הוקדשה תשומת לב למלאכה ולתעשייה הזעירה באמצעות הכ"ל שמועצתו לרשותם; הבנק למלאכה, עם כל הביקורת שיש נה עליו, מרכזי המלאכה והציוד שהוזרם לבעלי המלאכה במשך השנים — כל אלו בודאי השלימו את הידע, היכולת, החריצות, הנסיון, הכשרון, הטיפול, והמרץ של בעלי המלאכה.

עם זאת יש לי ביקורת על חלוקת התקציבים בשנה שעברה. כיצד חולקו התקציבים בין המפעלים הגדולים והחלקים הסקטורליים של המשק? אינני שבע רצון מחלוקה זו. אני חושב שבעלי המלאכה נפגעו על ידי החלוקה הבלתי צודקת של התקציב בשנה שעברה. אני מקווה שלקראת התקציב הבא לא יישנה הדבר, ותתוקן חלוקת התקציבים. ואמנם יש סימנים לכך בנאום השר ובתקציב גופו.

ברצוני להציע מספר הצעות מתוך תקווה שהשר יקשיב להן. בשנה שעברה, בשנת 1966, ניתנו באמצעות הבנק למלאכה 19,400 הלוואות בסכום של 39,896,000 לירות. אם נעגל את המספרים הרי שניתנו 20 אלף הלוואות בסך 40 מיליון לירות. לכאורה זהו סכום נכבד. אבל למעשה יוצא כי 20 אלף בעלי מלאכה קיבלו כל אחד אלפיים לירות לשנה הון חורג. יכול להיות שאין זה חשבון מדויק. בכל אופן לא קיבלו הלוואות יותר מ-20 אלף בעלי מלאכה, ולא קיבלו 20 אלף בעלי המלאכה יותר מ-40 מיליון לירות.

לעומת זאת קיים בנק הנקרא בנק לפיתוח התעשייה, שההון העצמי שלו מתקרב ל-400 מיליון לירות. מתוך סכום זה מגיעים לבנק למלאכה טיפין טיפין, חלק בפקדונות קבע וחלק בפקדונות זמניים כ-8 מיליון לירות. כלומר מתוך 400 מיליון לירות של הבנק לפיתוח התעשייה, קיבלה המלאכה והתעשייה הזעירה רק 8 מיליון לירות.

בסקירת השר מופיעה טבלה ובה חלוקת האמצעים והסכומים. לבעלי המלאכה אין סכום מוזמן. יש להם נכסים, ציוד וידיים. בסך הכל, מתוך סכום של 36 מיליון לירות המופיע בטבלה הזאת, קיבלה המלאכה והתעשייה הזעירה 2.5 מיליון לירות. סכום זה גם הוא ניתן במסגרת ה-40 מיליון לירות שניתנו על ידי בנק ישראל כהון חוזר לתעשייה.

הבה נראה עתה את צידו השני של המטבע. התעשייה והמלאכה הזעירה מהווה 50% מהתעשייה הישראלית. ייתכן שאני מגזים. אני מוכן להתפשר על 40%—45%. ישנם 40 אלף מפעלים של בעלי מלאכה ומעשיים וזעירים, שחלקם עובדים בעצמם וחלקם מעסיקים מספר קטן של עובדים. 20 אלף מתוכם לא נהנו בכלל מהלוואות שניתנו על ידי הבנק למלאכה, כי ניתנו רק 20 אלף הלוואות. 40 אלף המפעלים, בינוניים וקטנים, מועסקים בהם כ-80 אלף איש, כפי שנאמר בסקירה. אין לי מספרים מדויקים, כי אין לי אמצעים לערוך סקרים. אבל גם השר אמר בנאומו, בעמוד 9, שבמפעלים אלה מועסקים למעלה מ-58 אלף עובדים, מהם 11 אלף עצמאיים. אולם אלה מהווים רק 25% של התעשייה. אולי זה הסקר שנערך בחל-אביב על המפעלים היצרניים.

השר חילק מפעלים אלה לשלושה ענפים אופייניים: מפעלים בענף העור המעסיקים 63% מכל העובדים; מפעלים בענף הרהיטים והמעשיים 45% מכל העובדים; ומפעלים מכונות וחלקי מכונות המעסיקה 37% מכלל העובדים בתעשייה. לא מופיע כאן חלקה של המלאכה במפעלי היהלומים. לא מעטים ממפעלי היהלומים נמנים על הקטגוריה של התעשייה

והאנרח העמל השב מעבודתו, או עקרת הבית, אינם יכולים לכתת רגליהם כדי למצוא את המוכר בוול. בימות חול מופקרים עים המחירים של הדברים החיוניים ביותר. בערבי תג אין גבול להפקעות, ומצרכים חיוניים הם בבחינת בל תשיג למי שלא ירצה לשלם בטבין ותקילין. אם לכל האמור נוסף עוד שגם במשקלות מתגלות לפעמים דמאיות, ובמזון נמצאים חיידים קים שאינם מוניתם, אלא מבטלים קלוריות ההונה, יוצא מכל זה שהאזרה נגדע בזכויותיו, וטוב יעשה משרד המסחר והתעשייה אם יחמיר בהוראותיו לגבי הדברים האמורים.

אדוני השר, מעלות וקריית גת, ירוחם ועפולה ובית שאן, אור-עקיבא ויקנעם, קריית מלאכי ונתיבות מסוגלות להכפיל ולשלש אוכלוסייתן, אך בינתיים הן משוועות להשקעות יתר. אם התיעוש האנושי, החברתי והכלכלי, ייעשה בקצב הדרוש, מובטח עתידו — ויש לשים לב לכך.

הז"ר א. תלמי:

רשות היבור לחבר הכנסת פישר.

יוסף פישר (המערך):

גברתי היושב ראש, כנסת נכבדה. לפני שאעמוד על תקציב משרד המסחר והתעשייה, אני חייב להביע מורת רוח מסדרי הדיון בכנסת, מפצול הדיון בתקציבי המשרדים השונים. פיצול הדיון, דחייתו מיום ליום ומשבוע לשבוע, מפחיתים מחשיבותו.

אורי אבנרי (העולם הזה—כוח חדש):

נכון מאד.

יוסף פישר (המערך):

שר המסחר והתעשייה פתח את הדיון ביום ב' בשבוע שעבר. נאמר בו כי המשך הדיון יתקיים ביום ג' באותו שבוע, אולם הוא נדחה ליום ד' של אותו שבוע. ביום ד' דיברו שני חברי כנסת, ונאמר שהמשך הדיון יתקיים ביום ד' השבוע. אך שוב חל שינוי, והמשך הדיון מתקיים היום. מה טעם בדיון כזה? איזה ענין יש לחבר כנסת להשתתף בדיון הנערך בצורה מקוטעת? הפכו את הדיון בתקציב משרד המסחר והתעשייה ל"פסק" הבא למלא סדר היום של הכנסת. היום, אחרי הדיון בתקציב משרד הפיתוח, הוחלט להוסיף את הדיון בתקציב משרד המסחר והתעשייה.

הז"ר א. תלמי:

חבר הכנסת פישר, הערתך נרשמה.

יוסף פישר (המערך):

תודה. אני עובר לנושא.

קראתי בעיון רב סקירתו של שר המסחר והתעשייה, והחברת שהונחה על שולחן הכנסת. אין לי ספק ששר המסחר והתעשייה, מר זאב שרף, שהוא בעל נסיון רב בתפקידים ציבוריים, מדיניים וממשלתיים חשובים, מביא אתו מטען גדול של ידע ויכולת למשרד המסחר והתעשייה. בטוחני שיעשה כמיטב יכולתו — ויש לו יכולת — בתפקיד הקשה שקיבל על עצמו בתקופה קשה זו; ויעלה את התעשייה, המלאכה והמסחר על פסים נכונים.

שמעתי תכניתו של שר המסחר והתעשייה על שינוי מבנה המשרד לחטיבות סקטוריות או ענפיות. אני חושב שבתקופה זו, כאשר אנו נתונים בתהליך של ליברליזציה ועושים מאמצים ניכרים להגביר את היצוא, טוב שהטיפול במשרד המסחר והתעשייה יהיה טיפול ענפי. הרעיון הוא טוב ואני תומך בו בהחלט.

פיתוח. סגן השר, חבר הכנסת אליאב, עוסק בעניין זה, וברצוני לומר לו שיש יכול להיות שמבחינה אדמיניסטרטיבית נוח לטפל בהעברת מפעלים גדולים או בהקמת מפעלים חדשים גדולים. מבחינה מסחרית כלכלית הסיכון קטן יותר כאשר אתה לוקח מפעל קטן המעסיק חמישה, עשרה או עשרים עובדים ואשר ראוי להעברה ואתה מעביר אותו, כמובן אם יש לו סיכויים להתפתחות ולהתבססות במקום. אפילו אם מתוך עשרה מפעלים כאלה יפלו שניים או שלושה, בכל זאת יישארו שבעה אשר יעסיקו כמאה פועלים. הסיכון הזה קטן יותר מאשר הסיכון הכרוך בהעברת מפעל אחד המעסיק מאה או מאתיים פועלים, אם איננו יכול לעמוד על רגליו ולקיים את עצמו. במפעלים מהסוג האחרון מושקעים מיליונים, ואם הם נופלים, הרי שחוסר העבודה מקיף מספר רב של עובדים. אני אומר כי יש לשים את הדגש בהעברת מפעלים קטנים, ובהתאם לכך להכין את התקציב.

אני מעריך את המאמצים הגדולים הנעשים עליי כל משרדי הממשלה על מנת לדרבן יצוא של מוצרים ישראליים. עדיין לא מיצו את כל האפשרויות הטמונות במוצרים שהם פרי עבודת כפיים והמיכון במדינת ישראל. הטיפול ביהלומים ובתפוחים נוח יותר מבחינת הריכוז שבו. אך יש מוצרים ישראליים לא מעטים שמיצאים אותם בכמויות קטנות ולא בצורות רבות, והפיצול הזה מקשה על הטיפול בהם. אני חושב שהמשרד צריך לתת את דעתו לענפים מיוחדים העשויים לספק תעסוקה ויצוא במידה מוגברת. הוא איננו יכול לסמוך רק על התעשייה העדי, בעל המלאכה עצמו או התאחדותו. המשרד צריך לעמוד בחזית הרובון של בעל המלאכה, לגיחון הענפים והבאת דוגמות מחוץ לארץ. לדוגמה אפשר להביא את צורפות הכסף והזהב וכן תעשיית אבני החן. אני משוכנע שבתעשיות אלה יש אפשרות להגדיל את היצוא.

אני משוכנע שיש אפשרות להגדיל את היצוא של מוצרים המיובאים עדיין בכמויות גדולות, בגלל החשיפה והליברליזציה. הנסיון שנעשה בתחום זה היה טוב. הליברליזציה יש כבר תוצאות, ועל כן חושב אני שמן הראוי לבחון מחדש את המדיניות הזאת. אולי צריך — ולמעשה אני בטוח בכך — להפסיק את החשיפה. זהו אחד הגורמים העיקריים לאבטלה ולשורות בארץ. אין זה נובע מכך שתוצרת הארץ אינה טובה, אלא משום שיש סובסידיות, יש רצון לקנות תוצרת חוץ. יש עשרות מוצרים המתחרים בתוצרת חוץ מבחינת האיכות, אורך הקיום וטיב השימוש בהם. אך הם אינם יכולים להתחרות בתוצרת חוץ אפילו בתוך מדינת ישראל, לא בגלל המחירים, אלא משום שלא כתוב עליהם „מייד אין“ מי יודע היכן. חסיונם הוא בכך שהם תוצרת הארץ.

בדף הנוגע להגנה על תוצרת הארץ אני קורא בסקירת השר על חשיפה נוספת. יש מפעלי מלאכה שנסגרים עתה. בעת הדיון על תקציב משרד העבודה דובר על אבטלה בין שכירים. זה דבר רע וגרוע, אך לשכירים יש לפחות לאן לפנות. יש להם לפנות העבודה, הם יקבלו מענקי אבטלה, ינסו לסדר אותם בעבודה. אך בעל המלאכה העצמאי, הקשור וצמוד למפעלו גם כשאין לו עבודה, אין לו למי לפנות. האם נהפוך את כולם לסוחרים וליבואנים? גדולים מהם, תעשיינים, כבר עשו זאת, כי יש להם הון מספיק. בעל המלאכה הצמוד למפעלו הקטן עם מספר המכונות שלו, ישמור על מפעלו. הוא קשור אליו לא רק מפני שהוא מתפרנס ממנו. הוא קשור אליו בכל נימיו. הוא נמצא במפעלו יותר מאשר בביתו. כאשר אצל בעל המלאכה מתחילה האבטלה — ויש אבטלה בענפי המלאכה — אין לו למי לפנות. ולא די בכך, הוא

הזעירה. היצוא שלהם מגיע לשליש בערך מתוך כלל יצוא ההילומים, המגיע ל-140—160 מיליון דולר, ואף אותם יש להביא בחשבון. וכן ענפים אחרים, כגון ענפי האריגה, ההלבשה, הקונפקציה, הדפוס והצורפות, ועוד.

אני מוכן להודות שעל אף שאמרתי שהמועסקים במלאכה ובתעשייה הזעירה מהווים כ-50% מכלל המועסקים בתעשייה, הרי תפוקת המלאכה אינה מגיעה ל-50%, אלא ל-35%, וביצוא חלקה קטן עוד יותר. גם נתונים אלה קשה לבדוק. כי אם ישנם מפעלים זעירים העוסקים ביצוא — וישנם כאלה, ואני מכיר חלק נכבד מהם — הרי הם עושים זאת באמצעות יצואנים בעלי הסמכה. המפעל הזעיר נשאר אנונימי, אין שומעים עליו ואין יודעים עליו.

נכון הוא, שיש לתת למלאכה ולתעשייה הזעירה לעסוק במלאכתה, וליצואן לעסוק ביצוא. אני מתנגד להקמת חברה מיוחדת ליצוא מוצרי מלאכה ולהשקעת כספים בה, וזאת כדי שלא יהיה צורך להעסיק פקידות נוספת. אני בעד הזרמת כסף ליצואנים בענף המלאכה והתעשייה הזעירה במישרין.

לפי תקציב הממשלה יקבל הבנק למלאכה 5 מיליון לירות למניות. זה סכום נכבד, אם כי לא מספיק. סעיף אחרון כן מצייין כי יינתנו 6 מיליון לירות למבנים וציוד עליי בנק „טפחות“. ברצוני לציין, כי המבנים שנבנו לצורכי מלאכה היו מפעל גדול ונכבד. היה זה מעשה שהוא מבחינת הוצאת מחוץ לאור, מאבק לאוויר הצח וליכולת עבודה. אך כאשר מגוימים בכך, יוצא השכר בהפסד. היום יש יותר מדי מרכזי מלאכה, וזאת על אף אזהרתנו. היום יש יותר מדי מבנים שאינם נמכרים, ולא רק בגלל המיתון. היה גבול שמעבר לו לא יכולים בעלי המלאכה להרשות לעצמם ללכת, גם בתנאים הטובים שהוצעו להם על-ידי הממשלה. הם לא יכולים היו לעבור למבנים מודרניים ולקבל על עצמם חובות נוספים לאורך זמן, וזאת בגלל ההון החוזר המעט העומד לרשותם.

צריך להפסיק בניית מבנים למלאכה או אפילו לתעשייה, וזולת במקרים מיוחדים, כגון במקרה שמפעל עובר לאזור פיתוח, אם אין באותו מקום מבנה ריק שאפשר להעמיד לרשותו.

משרד הסיכון ישאל: מה עם המיתון ופועלי הבניין? אך כפי שלא בונים דירות ללא צורך, כך אין לבנות מבנים שאין בהם צורך, כאשר אין מי שייכנס לתוכם, והם יישארו ריקים. את התקציבים שרוצים להקדיש למבנים נוספים, צריכים להעביר להון חוזר לצורכי המלאכה והתעשייה הזעירה.

אני מוכן לומר יותר מזה. אני מוכן לומר שבנו יותר מדי. בתל-אביב בנו יותר מדי. אנחנו מדברים על פיזור אקולוסי, ואילו בתל-אביב בנתה הממשלה, בשיתוף עם עיריית תל-אביב והתאחדות בעלי מלאכה, מרכזי מלאכה לתפ-אר. באותו זמן בנתה גם רסקו, בנתה גם החברה להכשרת הישוב וכן חברת „מרכזים“ בעזרת הממשלה. באזור הזה, על גבול יפו, עומדים כמה מן המבנים האלה ריקים ושוממים, ואין מי שיוכל אפילו לשכור מבנים כאלה, שלא לדבר על קנייתם.

את הכספים המיועדים למבנים, סכום של 6 מיליון לירות, אני מציע להעביר לרשות הבנק למלאכה, לצורך המלאכה עצמה, לחיזוק מפעלים המתלבטים בבעיות קיומם עד יעבור זעם.

ברצוני להעיר הערה בקשר להעברת מפעלים לאזורי

לתמהוני הרב קראתי, כי התאחדות בעלי המלאכה דורשת הקמת ועדת שרים כלכליים לענייני מלאכה ותעשייה זעירה. אינני מזדהה עם דרישה זו, כי אני חושב שאין לה אחוזה, שאין בה צורך, שכן המסחר והתעשייה ומשרדו יעבדו ביתר יעילות ומהירות, כי ועדת שרים, או כל ועדה אחרת, לא תספיק בכלל להתכנס. יש כל"כ הרבה ועדות שרים, שאין לשרים זמן לשבת בכלול. אינני רואה כל הצדקה לדרישה זו, ואני מסתייג ממנה בהחלט. אני גותן אמון מלא בכושרו וביכולתו של שר המסחר והתעשייה מר שרף, ובמיוחד בכושר ביצועו.

אני רואה בספר התקציב שהוקצבו 8.5 מיליון לירות לעידוד התעשייה הזעירה. אני רואה כאן סכום של השתתפות בקרן למתן הלוואות לבעלי מוסכים קטנים בסכום של חצי מיליון לירות. לדעתי, הסכום אינו מספיק, ויש לעשות יותר בכיוון זה.

אני רואה סכום של חצי מיליון לירות כהלוואה לעולים מהמעמד הבינוני. כידוע, קליטת העליה מהמעמד הבינוני נכשלה, ולא תמיד באשמתנו. כאשר עומד לרשותו של עולה סכום של 50 אלף לירות, הוא דואג תחילה לדירה, ורק אחר כך לפרנסה. כאשר הוא רוצה להיות חכם ומקים בעצמו מפעל מלאכה קטן, ברור מראש שהוא מוכרח להיכשל, כי הוא לא מכיר את תנאי הארץ, את תנאי העבודה, תנאי השיווק, עניין השטרות והריבית, ועל כן הוא מוכרח להיכשל. בכלל, אינני אוהב את המושג "המעמד הבינוני". זהו מעמד של עובדים, פועלים, היגעים מן הבוקר עד הערב; אם זהו בינוני, מה מעמדו של זה שאינו עובד בכלל?

הייתי מציע לשתף את העולים מהמעמד הבינוני במפעלים הישראליים הקיימים. ישנם מפעלים קטנים הסובלים מחוסר הון חוזר, משלמים ריבית גבוהה, ושותף כזה יכול להזרים הון נוסף. השותף הישראלי הקיים יקבל שותף לעבודה עם כסף לאיך, והעולה יקבל מקום עבודה תמורת כספו. כמובן, לא תמיד זיווג כזה יעלה יפה, כפי שלא תמיד עולה יפה גם הזיווג בנישואין.

יש להקדיש תשומת-לב רבה יותר לבעיה זו מצד הממשלה. אי אפשר לדרוש זאת מהתאחדויות בעלי המלאכה. יש צורך במספר פקידים שיקדישו את זמנם ומרצם אך ורק לקליטת העליה מהמעמד הבינוני, אשר יחפשו מפעלים, לא מפעלים נכשלים, כי אם מפעלים טובים, רנטביליים, אך סובלים מחוסר הון חוזר. מיוזג בין העולה החדש מהמעמד הבינוני והמפעל הקיים יזרים הון חוזר למפעל הסובל מחוסר הון חוזר, יתן שותף לבעל המפעל הקיים, יבריא אותו ויספק תעסוקה ופרנסה לעולה החדש.

לא אמרתי כל מה שהיה ברצוני לומר, אולם אני מוכרח לסיים, כי המשטר הקיים בכנסת מגביל אותנו בזמן. אולי לסייעות בנות חבר אחד, או מספר חברים קטן, טוב יותר מבחינה זו.

כפי שאמרתי בראשית דברי, אני מניח ששר המסחר והתעשייה יכניס את השינויים הרצויים ומשרדו יפעל בתנופה וחמלה בפרט.

הי"ר א. תלמי :

המשך הדיון ותשובת השר — בישיבה הבאה, שתקיים נחר בשעה 11.00. ישיבה זו נעולה.

חייב לשבת במפעלו אפילו אם הוא בטל מעבודה. אין לו מקום להירשם. מס הכנסה עוד ילחץ עליו ויאמר: המפעל היה פתוח, יש לך רווחים אוטומטיים.

הבעיה איננה רק בעצירת החשיפה, אלא צריך להאט אותה ולחזור לסגירה אדמיניסטרטיבית של יבוא. אני חבר ועדת הכספים ועד לכך שלא פעם אנשי המכס והמועצה הציבורית שליוו מביאים הצעות בדבר העלאת מכס על תוצרת חוץ, וזאת משום שהיבוא בענפים שונים — כגון מכוונת כביסה, רהיטים, או מנועולים — עולה בצורה מבהילה, ואז מציעים להעלות את המכס.

הרהיט הישראלי אינו גרוע מהרהיט היוגוסלבי. אלא ששם עולה קוב עץ שלוש מאות לירות, ואילו בישראל הוא עולה שש מאות לירות; העבודה ביוגוסלביה זולה, רמת החיים גבוהה, ואילו הפועל הישראלי משתכר יותר. איננו יכולים להתחרות במחירי דמפינג. הפועל הישראלי אינו יכול להוריד את רמת חייו לזו של הפועל היוגוסלבי. הוא הדין לגבי המנועולים. אני מכיר אישית את המפעלים. האוצר מוכן לשלם כפליים בעד מנועול מתוצרת חוץ. גם בבניין הכנסת יש מקומות מסוימים שכל הצידוד בהם הוא מתוצרת חוץ, מתוצרת אנגליה. תבדוק היטב, ומי שאינו יודע, אני מוכן לומר לו איפה. יש די צידוד כזה גם מתוצרת ישראלית. האם גם בשביל בניין הכנסת צריך לקנות מתוצרת חוץ?

אני עובר לבעיות היצוא. יש דעה האומרת כי האבטלה תדברך באופן אוטומטי את התעשיינים להפוך ליצואנים. אינני חושב שאפשר לעשות זאת באופן אוטומטי. לא כל בעלי המפעלים יהיו מוכנים לכך. יש כאלה הרוצים לעבוד בשביל השוק המקומי ולהרוויח לירות ישראליות. יש כאלה שהפכו ממש ליבואנים. למשל, יש כאלה שלא כדאי להם ליצר רהיטים, בהיותם חושבים כי ירוויחו יותר אם יביאו אותם מחוץ לארץ; או לא יהיו להם בעיות של ייצור, לא יהיו להם בעיות עם העובדים השכירים, לא יצטרכו לשלם בעדם דמי ביטוח ותנאים סוציאליים, לא יצטרכו לנהל משאומתן עם ההסתדרות.

מצב זה קיים לא רק בענף הרהיטים, כי אם גם בענף מכוונת הכביסה, גם בענף האלקטרוניקה. מפעלים שהיו מייצרים את תוצרתם מאל"ף עד ת"ו, מביאים היום 50%—60% של החלקים מחוץ לארץ, למרות המכס הגבוה, ומרכיבים אותם בישראל. בעל מפעל שולל החשיפה היה הופך להיות בעוד שנה—שנתיים ליצואן, בוחר להיות יבואן, כי זה נוח יותר. איפה כאן הגבול?

הגנה על תוצרת הארץ באמצעות מכס בלבד איננה מספיקה. נוכח האבטלה צריך לבחון מחדש את המדיניות בשטח זה. צריך להפסיק בכלל יבוא של מוצרים מסוימים. ניתן במשך שנה—שנתיים עידוד למפעלים, והם ייהפכו ליצרנים שימכרו את תוצרתם בשוקי העולם. אם ניתן להם חומר גלם במחיר שמשלם היצרן בחוץ לארץ, יוכלו לעמוד בהתחרות.

השתתפתי ואני משתתף בכנסים של בעלי המלאכה, ואני שומע את תלונותיהם, שלרוב הן מוצדקות, אך לא תמיד. השתתפתי בכנס האחרון, אך לא יכולתי להישאר עד הסוף, מפני שמהירתי לחזור לכנסת, כי חברה-הכנסת אורי אבנרי כותב בעותוו שחברי הכנסת אינם משתתפים בישיבות הכנסת, אבל לא רק בגלל זה.